

Kunniallinen rauha horisontissa – kangastus vai fakta?

Kustaan sodan rauhantekoon johtanut diplomaattinen prosessi 1788-1790

Joensuun yliopisto
Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta
Historian oppiaineryhmä
Suomen historian pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2008
Marko Tiainen

JOENSUUN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Marko Tiainen

Tutkielman nimi: Kunniallinen rauha horisontissa – kangastus vai fakta? Kustaan sodan rauhantekoon johtanut diplomaattinen prosessi 1788-1790

Tiedekunta/pääaine: yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta, Suomen historia

Sivumäärä: 115 + 2 liitettä

Aika ja paikka: maaliskuu 2008, Joensuu

Pro gradu -tutkimus käsittelee Kustaan sodan rauhanneuvotteluprosessia ensimmäisistä rauhanneuvotteluyrityksistä aina Värälän rauhansopimuksen allekirjoittamiseen asti elokuusta 1788 elokuuhun 1790. Pääpaino on kevään ja kesän 1790 tapahtumilla Värälän rauhanneuvottelujen alkamiseen saakka. Keväällä 1790 syntyi neuvotteluyhteys sotivien osapuolten välille ja rauhasta alkoivat keskustella ne tahot, jotka sen viimein solmivatkin. Keskeisimmät tutkimuskysymykset liittyvät rauhantekoprosessin tarkasteluun, Värälän valintaan neuvottelupaikaksi ja kansainvälisen politiikan vaikutukseen rauhantekoprosessissa.

Tutkimuksen päälähteenä on käytetty rauhanprosessin eri toimijaosapuolten välistä kirjeenvaihtoa. Ruotsalaisesta/suomalaisesta ja venäläisestä lähdeaineistosta ja tutkimusperinteestä on muodostettu synteesi. Tutkimusotteen perustana ovat perinteisen poliittisen historiantutkimuksen menetelmät ja näkökulmat.

Kustaan sodan päättänyt rauhanprosessi käynnistyi Espanjan välityksellä maaliskuuhuhtikuussa 1790, josta oli seurauksena Espanjan kuriirin lähettäminen Kustaa III:n päämajaan Porvooseen huhtikuussa käynnistämään rauhanneuvotteluja. Jo tällöin nimitettiin venäläisten valtuutetuksi kenraali Igelström. Rauhanehdot olivat kuitenkin liian poikkeavat toisistaan, mutta monenlaisten dramaattisten vaiheiden kautta tähän huhtikuussa neuvoteltuun toimintamalliin päädyttiin uudelleen heinäkuussa 1790. Vaikka Venäjällä oli tuolloin sotilaallinen yliote, takasi Ruotsille edullinen kansainvälispoliittinen tilanne sen, että neuvotteluja käytiin lopulta diplomaattisesti tasaveroisella alueella rintamalinjojen välissä Värälän kentällä elokuussa 1790.

Sisällys

1. Johdanto	4
1.1. Kesäkuu 1788: rajalla partioivat ruotsalaiset kasakat	4
1.2. Ruotsalainen ja suomalainen tutkimusperinne	5
1.3. Venäläinen ja muu kansainvälinen tutkimusperinne	9
1.4. Tutkimustehtävä	12
1.5. Lähteet	15
2. Poliittista uhkapeliä, liittokaavailuja ja rauhantunnusteluja	21
2.1. Kustaan sodan syttymiseen johtanut kehitys	21
2.2. Venäjän ulkopoliittiset intressit vuonna 1788	24
2.3. Ensimmäiset rauhantunnustelut ja rauhanoppositio	26
2.4. Tukea haetaan kolmansilta osapuolilta	31
2.5. Rauhanteko pattitilanteessa – liittokaavailuista sotilaalliseen tasapainotilaan	34
3. Espanjan toimet johtavat neuvottelukontaktin syntyyn keväällä 1790	36
3.1. Kustaan yritykset saada tukea Englannilta ja Preussilta	36
3.2. Tapahtumat Tyynellä valtamerellä avaavat rauhanteonmahdollisuuksia Itämerellä	38
3.3. Espanjan kuriiri Porvoossa	44
4. Langanpäät hajallaan	52
4.1. Keskustelut rauhasta alkavat Suomen Siperiassa	52
4.2. Kustaa III loukussa Viipurinlahdella uskoen sitkeästi espanjalaisen paluuseen	60
4.3. Ruotsinsalmen toinen meritaistelu muuttaa jälleen tilanteen	69
5. Langanpäät kietoutuvat Värälään	73
5.1. Neuvotteluyhteyttä yritetään avata suoraan sekä kulissien takana	73
5.2. Kustaa painostaa Englantia, Preussia ja ministereitään painostaakseen Venäjää	77
5.3. Värälän valinta salaisten neuvottelujen pitopaikaksi	81
5.4. Neuvottelut ”sotavankien vaihdosta” Värälässä 2.-13. elokuuta 1790	89
5.5. Virallinen konferenssi 14. elokuuta 1790	95
6. Lopuksi	97
Lyhenneluettelo	106
Lähteet ja kirjallisuus	107
Liitteet	

1. Johdanto

1.1. Kesäkuu 1788: rajalla partioivat ruotsalaiset kasakat

Vuolteensalmi, Puumala 28. kesäkuuta 1788: luutnantti Westmanin sotilasosasto törmäsi venäläiseen tiedustelupartioon Ruotsin valtakunnan alueella. Seurauksena oli lyhyt laukaustenvaihto osastojen välillä.¹ Seuraavana päivänä 29. kesäkuuta Savon prikaati ylitti Ruotsin ja Venäjän välisen rajan eversti Berndt Johan Hastfehrin johdolla, valtasi Savonlinnan kaupungin ja ryhtyi piirittämään Olavinlinnaa.² Viikko tämän jälkeen Kustaa III lähetti ultimaatumien Venäjän keisarinnalle Katariina II:lle ja vaati Viipurin kuvernementin palauttamista Ruotsille, siihenastisten sotakulujen korvaamista ja rauhan solmimista Venäjän ja Korkean Portin³ välille, sekä Krimin niemimaan palauttamista.⁴ Näin oli alkanut Kustaa III:n sota Venäjää vastaan.

Rajavälikohtaus oli todennäköisesti lavastettu.⁵ Eversti Hastfehrille oli toimitettu oopperaräätäli Lindbladin ompelemat kasakkaunivormut, joiden avulla luultavasti majuri Georg Henrik Jägerhornin tuli järjestää rajavälikohtaus, mikäli oikeaa ei tapahtuisi. On kuitenkin mahdollista, että alueella on ollut myös oikeita venäläisiä joukkoja.⁶

Ruotsin strategia oli kenraali Johan Christopher Tollin laatima, jonka mukaan Ruotsin laivaston tuli saavuttaa johtoasema Suomenlahdella lyömällä Venäjän avomerilaivasto. Tämän jälkeen suoritettaisiin maihinnousu Pietarin lähelle Oranienbaumiin ja pakotettaisiin keisarinna solmimaan Ruotsin kannalta edullinen rauha. Suunnitelmaan kuului myös pienemmän joukko-osaston eteneminen Loviisasta Haminaan ja Viipuriin. Strategian onnistuminen perustuisi suurelta osin yllätykseen.⁷

¹ Ericson 2004, 15-16, 28.

² Ericson 1992, 69.

³ "Turkin" imperiumi.

⁴ Paaskoski 2005, 192.

⁵ Tämä on nykyinen kanta ruotsalaisessa historian tutkimuksessa (Ericson, Lönnroth, Boberg). Venäläinen historian kirjoitus pitää Puumalan välikohtauksia lavastettuna (Brikner, Borodkin, Tolstoi, Sekste). Paaskoski (2005) katsoo rajavälikohtauksen olleen todennäköisesti aito ja viittaa majuri Georg Henrik Jägerhornin sotapäiväkirjaan, jossa Jägerhorn kertoo Venäjän puolelta olevan talonpojan ilmoituksesta, jonka mukaan venäläinen partio olisi tämän havaintojen mukaan marssinut rajalle. Jägerhorn 2004 (1791), 41.

⁶ Ericson 1992, 80; Paaskoski 2005, 190-191.

⁷ Lönnroth 1986, 145-147; Glete 1992, 141.

Sotatoimien puhjettua Ruotsin avomerilaivasto oli saanut tehtäväkseen etsiä ja lyödä Venäjän Itämeren laivasto. Laivastot kohtasivat Suursaaren länsipuolella. Seurauksena oli taistelu, joka kuitenkin päättyi ratkaisemattomana. Kumpikin osapuoli juhli tätä Suursaaren taistelua voittona, mutta se oli Ruotsin kannalta strateginen tappio, koska se tiesi Tollin suunnitelman epäonnistumista.⁸ Taistelut maallakaan eivät sujuneet niin kuin piti. Haminan valtaus kaatui saaristolaivaston epäonnistuneeseen maihinnousuun sääolosuhteiden ollessa huonot. Olavinlinnan kukistamiseen ei ollut tarvittavaa piirityskalustoa, ja Savon prikaati vetäytyi valtakunnan rajalle 21. elokuuta 1788.⁹ Haminan valtausyrityksen jälkeen ruotsalais-suomalaiset joukot perääntyivät Korkeakoskelle. Epäonnistuneet sotatoimet, kuninkaan puutteelliseksi osoittautunut sodanjohtamistaito ja tyytymättömyys armeijan päällystössä johtivat upseerikapinaan ja ensimmäisiin rauhanpalauttamisyrittäisiin ruotsalaisten puolelta vain reilu kuukausi sotatoimien aloittamisen jälkeen.¹⁰

1.2. Ruotsalainen ja suomalainen tutkimusperinne

Värälän rauhanteosta on kirjoitettu erilaisissa teoksissa ja siitä on ilmestynyt muutamia artikkeleja. Ruotsalaisista tutkijoista perusteellisimman esityksen Värälän rauhasta on kirjoittanut Elof Tegnér Gustaf Mauritz Armfeltin elämäkerrassa *Gustaf Mauritz Armfelt, del 1. Armfelt och Gustaf III* (1883). Armfelt oli ruotsalaisten neuvotteluvaltuutettu ja Tegnérin teoksessa hänen toimintansa kautta piiritty kuva myös itse neuvotteluprosessista. Lähde pohja on ruotsalainen ja Tegnér on käyttänyt hyödykseen esimerkiksi Armfeltin ja Kustaa III:n välistä kirjeenvaihtoa. Tegnér on myös laatinut ja julkaissut lähdekokoelmia, joita kuvaillaan alaluvussa 1.5.

Tegnérin lisäksi Gustaf Mauritz Armfeltista on kirjoittanut elämäkerran Carl von Bonsdorff. Neliosaisen elämäkertasarjan ensimmäisessä osassa *Gustaf Mauritz Armfelt: Levnadsskildring 1* (1930) on kerrottu vähän myös rauhanneuvotteluista. Bonsdorff on käyttänyt yhtenä lähteenä G. M. Armfeltin ja tämän vaimon H. U. Armfeltin välistä kirjeenvaihtoa. Bonsdorff on kirjoittanut myös artikkelin *Huru man firade slaget vid*

⁸ Lönnroth 1986, 167-170.

⁹ Paaskoski 2005, 193-194.

¹⁰ Ericson 1992, 81-82.

Svensksund och freden i Värälä, joka on ilmestynyt teoksessa *Bidrag till Sveaborgs historia* (1936). Artikkelissa kerrotaan Ruotsinsalmen toisen meritaistelun ja Värälän rauhan jälkeisistä juhlallisuuksista. Viimeisimpänä Armfeltista on kirjoittanut elämäkerran Stig Ramel: *Kustaa Mauri Armfelt 1757-1814* (1997), jonka on suomentanut Ilkka Pastinen. Ramel ei ole kuitenkaan viitoittanut tekstiään ja kirja on monessakin mielessä enemmän kaunokirjallisuutta kuin tiedettä.

Muutenkin laajimmat ja perusteellisimmat tutkimukset Kustaa III:n ajasta vaikuttaisivat olevan ruotsalaisten tutkijoiden tekemiä. Tämän tutkimuksen kannalta yksi tärkeimmistä teoksista on Erik Lönnrothin elämäkerta Kustaa III:sta *Den stora rollen, Kung Gustaf III spelad av honom själv* (1986). Tässä teoksessa Lönnroth lanseeraa käsitteen ”suuri rooli”, jonka kautta Kustaa III:n elämää peilataan. Hänen ajatuksenaan on selittää 1780-luvun politiikka tämän käsitteen kautta. Lönnrothin mukaan Kustaa III:n poliittisia toimia täytyy tulkita hänen persoonallisuutensa avulla ja niistä odotuksista, joita hänellä oli itseään kohtaan kuninkaan roolissaan. Lönnroth kuvaa Kustaa III:n motiiveja, tavoitteita ja hänen tapaansa katsoa sotaa ja itseään. Lönnroth on käyttänyt tutkimukseensa erittäin laajaa lähdepohjaa. Teoksessa käsitellään myös diplomaattisia kuvioita ennen ja jälkeen Värälän rauhan. Toinen merkittävä Kustaa III -elämäkerta on Beth Henningsin *Gustav III, En biografi* (1957).

Rauhantekoprosessiin liittyvien keskeisten toimijoiden lisäksi on tärkeää tuntea myös siihen suuresti vaikuttava kansainvälisen diplomatian kenttä. Hyvä yleisesitys diplomaattisiin kuvioihin vuosina 1788-90 on Olof Jägerskiöldin *Den svenska utrikespolitikens historia, del II, 1721-1792* (1957). Jägerskiöld ei ole käyttänyt lähdeviitteitä, mutta teoksen tiedot eivät poikkea niistä, joita esimerkiksi Lönnroth esittää. Lisäksi Jägerskiöldin teoksen lopussa on perusteellinen katsaus aikakauden lähteisiin ja sitä käsittelevään kirjallisuuteen, jota on julkaistu Ruotsissa ja muissa maissa.

Signe Carlsson käsittelee tutkimuksessaan *Sverige och Stor-Britannien 1787-1790* (1944) Ruotsin ja Ison Britannian diplomaattisia suhteita. Carlsson osoittaa millaisia tavoitteita ja pyrkimyksiä Englannilla ja sen liittolaisella Preussilla oli Ruotsin suhteen Kustaan sodan aikana ja kuinka ne ovat vaikuttaneet ja pyrkineet vaikuttamaan tapahtumien taustalla. Stig Boberg taas on tutkinut, kuinka Kustaa III käytti propagandaa hyväkseen päästäkseen tavoitteisiinsa sodan aikana tutkimuksessaan *Kunglig krigspropaganda* (1967).

Rauhantekoon vaikuttaa olennaisesti sotilaallinen tilanne ja siinä tapahtuvat muutokset. Siksi rauhan syntyä ja siihen liittyvää kehitystä on lähestyttävä myös sotilaallinen tilanne taustalla pitäen. Kustaan sodan syitä ja sotatapahtumia käsitellään Gunnar Artéuksen toimittamassa kirjassa *Gustaf III:s ryska krig* (1992). Kirja on kokoelma ruotsalaisten historiantutkijoiden kirjoittamista artikkeleista Kustaa III:n sodasta ja ehkä kattavin esitys sodasta ruotsalaisten näkökulmasta. Teoksessa on Göran Rystadin artikkeli *Varför krig? Något om bakgrund och ”orsaker” till Gustav III:s ryska krig*, Nils-Göran Nilssonin *Den gustavianska armén*, Lars Ericsonin *Kriget till lands 1788-1790*, Jan Gleten *Kriget till sjöss 1788-90* ja Gunnar Artéuksen *Gustav III:s militära ledarskap*.

Toisesta Ruotsinsalmen meritaistelusta ja muista merkittävistä Kustaan sodan taisteluista on kerrottu Lars Ericsonin, Martin Hårdstedtin, Per Ikon, Ingvar Sjöblomin ja Gunnar Åseliuksen kirjoittamassa teoksessa *Svenska slagfält* (2003). Merisodankäynnistä on kirjoittanut myös Stig Jägerskiöld teoksessaan *Ruotsinsalmi, Kustaa III:n meritaistelut 1788-1790* (1990). Jägerskiöldin teoksen on suomentanut Irma Savolainen.

Jyrki Paaskoski on kirjoittanut hyvän yleisesityksen Kustaan sodasta teoksessa *Itärajan vartijat 4, 1700-luku* (2005). Hän on käyttänyt hyväkseen ruotsalaisen ja suomalaisen kirjallisuuden lisäksi venäläistä tutkimuskirjallisuutta.¹¹ Paaskoski on kirjoittanut myös artikkelin *Kustaa III Pyhtäällä* (1998), jossa kerrotaan Kustaa III:n matkasta Kyminkartanosta Värälään heinäkuun lopussa 1790. Muita hyviä yleisteoksia ovat Aulis J. Alasen *Suomen historia kustavilaisella ajalla* (1964) ja Yrjö Blomstedtin kirjoittama osuus *Kustavilainen aika* teoksessa *Suomen historia 4* (1986). Blomstedt on kirjoittanut myös elämäkerran *Johan Albrecht Ehrenström, kustavilainen ja kaupunginrakentaja* (1963). Ehrenström toimi sodan aikana Kustaa III:n kuninkaallisena sihteerinä ja elämäkerrassa on luku Ehrenströmin roolista ja toimista sodan ja rauhanneuvottelujen aikaan.

Harry Donner on kirjoittanut artikkelin *Till frågan om en gränsreglering i Värälä* (1954), jossa käsitellään aluejärjestelykysymystä Värälän rauhanneuvotteluissa. Lähteenään hän on käyttänyt majuri Samuel Möllerin muistiinpanoja, joista päällimmäisenä Donner kuvailee suunnitelmaa aluevaihdoksista (Projet d'échange). Aluevaihtoasiaa on käsitelty myös lyhyesti Raimo Ranta artikkelissaan *Värälän rauha*, teoksessa *Kahden kruunun alla* (1998).

¹¹ Paaskoski viittaa Mihail Borodkinin *Istoriija Finljandii, vremja Jekateriny II i Pavla* -teokseen (1912).

Tässä teoksessa on myös eri tutkijoiden kirjoittamia artikkeleita sodan alkuvaiheen upseerikapinasta ja Anjalan liitosta. A. R. Cederbergin teos *Anjalan liiton historialliset lähteet* (1931) on lähdekriittinen tutkielma Anjalan liittoa koskevista lähdemateriaaleista. Cederberg ei ole tyytynyt vain punnitsemaan eri lähteiden merkitystä ja todistusvoimaa, vaan on julkaissut lisäksi suuren määrän lähteitä tutkielmansa liitteinä teoksensa lopussa.

Anjalan liiton aikaan merkittävästä henkilöstä Göran Magnus Sprengtportenista ei ole tehty tieteelliset mitat täyttävää elämäkertaa.¹² Professori Sakari Kuusen teos *Yrjö Maunu Sprengtporten* (1971) on ikään kuin pelinavaus tähän suuntaan. Kuusi itse on käyttänyt vain julkaistua aineistoa Sprengtporteniin liittyen. Toinen Sprengtportenista ilmestynyt elämäkerta on Tuomas Keskisen *Haavekuvani. Yrjö Sprengtportenin elämä* (1983). Tämä teos edustaa enemmänkin kaunokirjallisuutta, eikä lähdeviittauksia ole. Viimeisin elämäkertakirjoittajista on Stig Ramel teoksellaan *Yrjö Maunu Sprengtporten. Maanpetturi ja patriootti* (2005). Teoksen on suomentanut Ilpo Kuuranne. Ongelma Ramelin kirjan suhteen on sama kuin hänen teoksessaan Gustaf Mauritz Armfeltista. Tekijä on kyllä käyttänyt tekstinsä tukena myös alkuperäislähteitä, mutta lähdeviittausten puutteen vuoksi on mahdotonta tietää, milloin hän mahdollisesti on käyttänyt alkuperäislähteistöä ja milloin ei. Teos ei siis ole tieteellisessä mielessä täysin luotettava, mutta se on tähän mennessä kattavin elämäkerta Sprengtportenista.

Rauhantekotilanteesta sekä sen jälkeisistä juhlallisuuksista, rauhanuutisten vastaanottamisesta ja juhlista Tukholmassa ja Pietarissa on Rainer Knapas kirjoittanut artikkelin *Fredstemplet på krigsteatern, Värälä 1790* (1997). Knapas käsittelee rauhan lopputulosta yhtenä osana Venäjän sodan esityksiä, tapahtumia ja kuvia (images), jollaisina ne kohtaavat erilaisissa teksteissä, taideteoksissa ja monissa muissa materiaaleissa Ruotsissa ja Venäjällä. Hän kirjoittaa myös sodan ja rauhanteon teatraalisuudesta 1700-luvulla. H. Palmberg on kirjoittanut Värälän rauhasta artikkelin *Värälä 1788-1790, lehtisiä Kymenlaakson historiasta* (1947). Palmberg ei ole käyttänyt lähdeviitteitä ja kertoo koonneensa artikkelin historiallisesta kirjallisuudesta. Artikkelin tiedot ovat useassa kohdin myös ristiriitaisia tässä tutkimuksessa käytetyn lähdeaineiston ja muun kirjallisuuden kanssa, joten artikkelin luotettavuus on hieman kyseenalainen.

¹² <http://agricola.utu.fi/nyt/arvos/arvostelut.php?arvostelu=951> (luettu 8.2.2008).

Kärjistetyksi sanottuna suomalaiset historiantutkijat eivät ole tutkineet Värälän rauhaa ja siihen johtanutta diplomaattista kehityskulkua juuri lainkaan, eikä rauhantekoa ole juurikaan käsitelty osana suurempaa poliittista peliä vaan lähinnä vain sodan päättäneenä tapahtumana. Muutoinkaan ei aiemmissa tutkimuksissa ole annettu riittävästi huomiota kansainvälisen politiikan merkitykselle rauhan aikaansaamisessa Ruotsin ja Venäjän välille, eikä sotaa ole tutkittu kattavasti rauhanteon näkökulmasta.

1.3. Venäläinen ja muu kansainvälinen tutkimusperinne

Venäläisistä historiantutkijoista Värälän rauhasta ovat perusteellisimmin kirjoittaneet Mihail Borodkin, Dmitri Tolstoi, Nikolai Grigorovitš ja Kesar Ordin. Borodkin on julkaissut moniosaisen Suomen historian sarjan *Istorija Finljandii*. Sarjan osassa *Istorija Finljandii, vremja Jekateriny II i Pavla I* (1912) on käsitelty Kustaan sotaa, Värälän rauhaa ja Värälän rauhan jälkeistä diplomatiaa. Dmitri Tolstoin artikkeli *Verelski mirnyi dogovor s Švetsieju 3-go Avgusta 1790 goda* (1887) on painettu *Russki Arhiv* -nimisessä tieteellisessä aikakausijulkaisussa. Tolstoi väittää artikkelinsa perustuvan Venäjän neuvotteluvaltuutetun kreivi Igelströmin arkistosta löytyneisiin dokumentteihin. Tämäkin voi olla mahdollista, mutta vaikuttaisi kuitenkin siltä, että kyseessä ovat ainakin nykyisin suurelta osin Venäjän ulkopoliittikan arkiston fondissa *Snošenija Rossii so Švetsiei* säilytettävät dokumentit.¹³ Borodkin ja Tolstoi käsittelevät Värälän rauhantekoon olennaisesti kuuluvana jatkumona diplomaattisen kehityksen Drottningholmin sopimukseen¹⁴ asti.

Nikolai Grigorovitš on kirjoittanut elämäkerran *Kantsler knjaz Alaksander Andrejeviš Bezborodko v svjazi s sobytijami ego vremeni*, joka kertoo Kustaan sodan aikana Katariina II:n sihteerinä toimineesta ruhtinas Aleksander Andrejeviš Bezborodkosta. Ulkoasiain kollegion jäsenestä Bezborodkosta oli tullut Katariina II:n tärkein ulkopoliittinen neuvonantaja vuonna 1781.¹⁵ Grigorovitšin tutkimus on kaksiosainen ja se on julkaistu Keisarillisen Venäjän historiallisen yhteisön sarjajulkaisun *Sbornik imperatorskago russkago istoričeskago obštšestva* osissa 26 (1879) ja 29 (1881). Molempien osioiden perässä on

¹³ Tolstoin artikkelin liitteinä on osittain samoja materiaaleja kuin Venäjän ulkopoliittikan arkiston fondista *Snošenija Rossii so Švetsiei* Kansallisarkistoon kuvatuissa mikrofilmeissä.

¹⁴ Ruotsin ja Venäjän 1791 solmima liittosopimus.

¹⁵ de Madariaga 1981, 386.

liitteinä dokumentteja Bezborodkoon ja kulloiseenkin aikakauteen liittyen. Elämäkerran toisessa osassa käsitellään Kustaan sotaa ja Värälän rauhaa. Grigorovitšin kirjoittaman Värälän rauhaa käsittelevän luvun on kääntänyt ruotsiksi E. Hildebrand ja se on julkaistu *Historisk Tidskrift*:ssa vuonna 1882 otsakkeella *Freden vid Värelä*. Hildebrand ei ole kuitenkaan liittänyt alkuperäistekstin viitteitä ruotsinnokseensa.

Sbornik imperatorskago ruskago istoričeskago obštšestva -sarjajulkaisu ilmestyi vuosina 1867-1916 ja käsittää kaikkiaan 148 osaa. Kokoelma on avannut historian tutkijoiden käyttöön valtavasti materiaalia Katariina II:n hallitusajasta. Se jäi osittain keskeneräiseksi lokakuun vallankumouksen vuoksi.¹⁶ Vaikka sarjassa on siis julkaistu artikkeleja ja tutkimuksiakin, on se kuitenkin ennen kaikkea lähdejulkaisu. Siinä on julkaistu runsaasti dokumentteja, jotka on painettu yleensä alkuperäiskielillä (esimerkiksi ranskaksi) ja käännetty perään venäjäksi. Monissa osissa on myös luettelot niissä esiintyneistä keskeisistä henkilöistä ja lyhyet kuvaukset heistä. Joensuun yliopiston kirjastossa on osat 1-110, mutta sarja on epätäydellinen.¹⁷

Kesar Ordin on käsitellyt laajalti Kustaan sotaa kaksiosaisen Venäjän Suomen valloitusta käsittelevän tutkimuksensa ensimmäisessä osassa *Pokorenje Finljandii, tom I* (1889). Teoksessa Värälän rauhaan liittyvä diplomaattinen kuvio keväältä 1790 ja vielä ennen rauhanneuvottelujen alkamista Värälässä on jätetty vähemmälle huomiolle, mutta itse neuvotteluihin Värälässä Ordin on perehtynyt perusteellisemmin ja neuvottelujen kulku esitetään venäläisistä tutkimuksista kattavimmin.

Ordinin artikkeli *Vyborgskaja pobeda i Rotšensalmski pogrom* (1888) kertoo Viipurinlahden ja Ruotsinsalmen meritaisteluista ja se on ilmestynyt venäläisessä tieteellisessä aikakausijulkaisussa *Žurnal ministerstva narodnago prosveštšeniija*. Ordin on kirjoittanut myös artikkelin *Sprengtporten, geroi Finljandii. Otšerk ego žizni po ego bumagam* (1887), joka on ilmestynyt *Russki Arhiv* -aikakausijulkaisussa. Kustaan sotaa on käsitellyt myös professori A. Brikner teoksessaan *Jekaterina II* (1885), joka on elämäkerta Katariina II:sta. Tätä aiemmin hän on kirjoittanut lisäksi Kustaan sotaa käsittelevän teoksen *Voina Rossii s Švetsiei v 1788-1790 godah* (1869).

¹⁶ Anderson 1979, 168.

¹⁷ Osat 30, 60, 62 ja 92 puuttuvat, mutta ne löytyvät Helsingin yliopiston kirjaston alaisen Slaavilaisen kirjaston kokoelmista, josta löytyvät myös osat 111-148.

Viimeisin ja todennäköisesti ainoa uudempi venäläinen Venäjän ja Ruotsin välistä sotaa 1788-1790 käsittelevä tutkimus on Janis Arturovitš Seksten väitöskirja *Russko-Švedskaja voina 1788-1790 gg.* (2004). Venäläisten väitöskirjojen saaminen käsiinsä ei vaikuta kuitenkaan olevan kovin helppoa. Kaikista Venäjällä julkaistavista väitöskirjoista lähetetään kappale Venäjän valtionkirjastoon Moskovaan. Mikäli tutkija ei kuitenkaan halua mennä Moskovaan lukemaan tarvitsemaansa väitöskirjaa, on se mahdollista myös Venäjän kansalliskirjastossa Pietarissa, jossa voi selailta Venäjän valtionkirjaston elektronista tietokantaa, joka on nimeltään *Elektronnyi resurs* ja jossa asioidessaan täytyy maksaa erikseen lukemiseen käyttämästään ajasta ja kopioitavista sivuista. Käytäntö on vaikea tekijänoikeuslainsäädösten vuoksi.

Yleisempää on käsittääkseni lähettää kirjastoihin maksuttomasti käytettäväksi eräänlaisia referaatteja väitöskirjoista (avtoreferat), joissa on lyhyt kuvaus tutkimuksen sisällöstä ja niissä käytetyistä lähteistä.¹⁸ Tällaiseen perehdyttyään tutkija voi sitten päättää, mennäkö jatkamaan lukemista elektroniseen tietokantaan. Seksten väitöskirjassa ei varsinaisesti tuoda mitään uutta esille rauhanneuvotteluprosessista ja siihen liittyvistä sotatapahtumista.

Venäläinen Ruotsin sotaa 1788-90 käsittelevä kirjallisuus vaikuttaisi siis lähes kokonaisuudessaan olevan peräisin 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta lukuunottamatta Seksten vuonna 2004 tekemää uutta pelinavausta. Tähän viittaa montakin seikkaa. Matthew Anderson kirjoittaa teoksessaan *Historians and Eighteenth-Century Europe 1715-1789* (1979), että neuvosto-tutkijoiden panos Katariina II:n ja hänen valtakautensa tutkimukseen on ollut pettymys.¹⁹ Lisäksi ensimmäinen laajempi vuoden 1917 jälkeen tehty venäläinen tutkimus Katariina II:n valtakaudesta ilmestyi vuonna 1992.²⁰ Anjalan liittoa on kuitenkin tutkittu Neuvostoliitossa jonkin verran 1960-luvun lopun jälkeen.²¹ Uudemman tutkimuksen puuttumisesta kertoo sekin tosiseikka, ettei Jyrki Paaskoskikaan²² ole viitannut Borodkinia uudempaan venäläiseen tutkimukseen teoksessa *Itärajanvartijat 4*. Viimeisimpänä ja tärkeimpänä perusteluna tähän asiaan on se, ettei Sekstekään väitöskirjassaan viittaa uudempaan venäläiseen tutkimuskirjallisuuteen. Tämän jos minkä tulisi loogisesti osoittaa,

¹⁸ Esim. Sekste: *Russko-Švedskaja voina 1788-1790 gg.: Iz istorii vnešnei politiki Rossii, Avtoreferat* (2004).

¹⁹ Anderson 1979, 168.

²⁰ Dixon 2001, 182.

²¹ Laidinen 1974, 160; Roginski 1998, 51.

²² Paaskoski on Vanhan-Suomen alueiden historian asiantuntija.

ettei sellaista ole olemassakaan.²³ Vaikka venäläinen Kustaan sotaa käsittelevä kirjallisuus onkin lähes kokonaisuudessaan vanhaa, ei se silti tarkoita sitä, etteikö se voisi olla laadukasta, sillä kaksi vallankumousta edeltävää vuosikymmentä olivat Andersonin mukaan venäläisen historiankirjoituksen kulta-aikaa, jolloin se saavutti Ranskan ja Saksan historiankirjoitukseen verrattavan tason ja pääsi korkeammalle tasolle verrattuna Britanniaan.²⁴

Isabel de Madariaga on tehnyt perusteellisen tutkimuksen *Russia in the Age of Catherine the Great* (1981), joka käsittelee Venäjää Katariina II:n aikakaudella. Simon Dixon luonnehtii sitä parhaaksi tutkimukseksi Katariina II:sta.²⁵ Dixon itse on tutkinut vallankäyttöä ja -rakenteita sekä poliittista kulttuuria Venäjällä Katariina II:n aikakaudella ja on kirjoittanut näistä teoksessaan *Catherine the Great* (2001). Yleiseurooppalaisen diplomatian kuvioista ja Englannin ulkopoliitikasta Kustaan sodan aikana on kirjoittanut Jeremy Black teoksissaan: *European International Relations 1648-1815* (2002) ja *British foreign policy in an age of revolutions, 1783-1793* (1994).

1.4. Tutkimustehtävä

Valitsin Värälän rauhanneuvotteluihin johtaneen diplomaattisen prosessin aiheekseni, koska Värälän rauhantekoa ja siihen liittyvää poliittista peliä on tutkittu varsinkin suomalaisten historian tutkijoiden osalta vähän ja esitykset ovat lyhyehköjä. Värälän rauhanprosessista ei ole tehty samanlaista kokonaisesitystä kuin esimerkiksi Uudenkaupungin ja Turun rauhoista.²⁶ Todennäköisesti rauhantekoa on jäänyt vähemmälle huomiolle, koska se päättyi alueelliseen status quohon²⁷. Sellaista tutkimusta Värälän rauhantekoon johtaneesta diplomaattisesta kehityksestä, jossa olisi yhdistettynä ruotsalainen, suomalainen ja

²³ Tämän tutkimuksen tekijä on lisäksi tutustunut paikan päällä Venäjän kansalliskirjaston aakkoselliseen katalogiin (generalnyi alfavitnyi katalog), systemaattiseen katalogiin (generalnyi sistematischeski katalog) ja elektroniseen katalogiin (elektronnyi katalog). Näistä elektroniseen katalogiin ja skannattuun aakkoselliseen katalogiin voi tutustua myös kansalliskirjaston internetsivujen kautta (www.nlr.ru).

²⁴ Anderson 1979, 167.

²⁵ Dixon 2001, 182.

²⁶ Raimo Rannan tutkimus *Kaakkois-Suomi kiistana rauhanneuvotteluissa 1718-21 ja 1743* (1985) on julkaistu teoksessa *Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran toimitteita 7*.

²⁷ Vallitseva tila, nykytila.

venäläinen tutkimusperinne ja lähdeaineisto, ei myöskään ole vielä olemassa, vaikka tutkijat eri maissa ovatkin hyödyntäneet joitain toistensa materiaaleja ja tutkimuksia.

Tutkimukseni käsittelee Kustaa III:n Venäjän sodan rauhanneuvotteluprosessia ensimmäisistä rauhanneuvotteluyrityksistä aina Värälän rauhansopimuksen allekirjoittamiseen asti elokuusta 1788 elokuuhun 1790. Tarkastelen siis sotaa rauhanteon näkökulmasta. Pääpaino tutkimuksessani on kevään ja kesän 1790 tapahtumilla, koska tällöin alkoivat rauhasta keskustella ne tahot, jotka sen viimein solmivatkin. Varsinainen tutkimukseni koskee nimenomaan tätä aikaa. Neuvottelut Värälässä on myös jätetty vähemmälle huomiolle ja tutkimus keskittyy tarkimmin siihen diplomaattiseen prosessiin, joka lopulta johti rauhanneuvottelujen alkuun Värälässä. Teen synteesin venäläisestä ja ruotsalaisesta/suomalaisesta tutkimusperinteestä ja lähdeaineistosta. Tutkimusotteeni perustana ovat perinteisen poliittisen historiantutkimuksen menetelmät ja näkökulmat.

Keskeisimmät tutkimuskysymykseni liittyvät a) rauhantekoprosessin tarkasteluun, b) Värälän valintaan neuvottelupaikaksi ja c) kansainvälisen politiikan vaikutukseen rauhantekoprosessissa. Varsinaiset tutkimuskysymykseni rauhantekoprosessia ja Värälän valintaa neuvottelupaikaksi tutkittaessa ovat: 1) milloin ja millä tavalla ensimmäiset rauhantunnustelut ja tämän jälkeen rauhantekoon johtaneet rauhantunnustelut alkoivat, 2) miten asiassa edettiin, 3) mitä keinoja rauhan aikaansaamiseksi käytettiin, 4) millaisessa roolissa kukakin toimija oli rauhanprosessissa ja 5) miksi Värälä valittiin lopullisten neuvottelujen pitopaikaksi. Toimijoita tarkastellessa selvitän myös, oliko sodan alussa ja Anjalan liiton aikana keskeisellä henkilöllä Göran Magnus Sprengtportenilla minkäänlaista roolia varsinaisessa rauhanprosessissa.

Venäjän ja Ruotsin sota 1788-90 ja sen jälkipolemiikki olivat tärkeä osa Euroopan 1700-luvun lopun suurvaltapolitiikkaa ja liittojärjestelyjä. Muut valtiot pyrkivät ja onnistuivatkin erilaisin keinoin vaikuttamaan neuvotteluihin Ruotsin ja Venäjän välillä. Eritoten tarjottujen ja vastaanotettujen rauhanvälitystarjousten ja liittomahdollisuuksien tarkastelu on tärkeä osa tätäkin tutkimusta. Joten tutkimuskysymykseni liittyen kansainvälisen politiikan rooliin tutkimusaikavälillä ovat: 6) kuinka kansainvälinen politiikka vaikutti rauhanprosessin kulkuun ja 7) mikä oli eri valtioiden rooli neuvotteluyhteyden syntymisessä Ruotsin ja Venäjän välille?

Tarkoitukseni on ollut kuvata päälähteenä käytettyjen kirjeiden sisältöä mahdollisimman tarkkaan. Tämä johtuu siitä, että kirjeet itsessään tuovat paljon uutta tietoa rauhanprosessista ja näin ne valottavat eri toimijaosapuolten tavoitteita ja pyrkimyksiä siten kuin he ovat ne menneisyyden todellisuudessa esittäneet. Kirjeiden sisältöjä ei ole lähdetty analysoida niin tarkkaan kuin olisi voitu käyttämällä monipuolisempia menetelmiä, esimerkiksi retorista analyysistä tai diskurssianalyysistä. Mikäli näin olisi toimittu, olisi aihetta jouduttu rajaamaan, sillä kirjeitä oli käytettävissä liian runsaasti yksityiskohtaista analyysia ajatellen. Tutkimusaiheen rajaaminen olisi taas tehnyt hallaa sille loogiselle kokonaisuudelle menneisyyttä, jota tässä on pyritty rekonstruoimaan. Tällä ratkaisulla on pyritty myös siihen, että lähde itse kertoisi mahdollisimman hyvin siitä menneisyydestä, jonka jälki se on.

Kaiken kaikkiaan lähdeaineisto koostuu hyvin monien eri arkistojen ja lähdekokoelmien osasista. Lähteiden sisältöä ja keskinäisiä suhteita on tulkittu historian tutkimukselle olennaisen kokonaisuuden näkökulmasta. Näin ollen, vaikka monet käytetyistä asiakirjoista ovatkin jäljennöksiä, kopioita tai painettuina lähdejulkaisuissa, on tässä tutkimuksessa pyritty myös tarkastelemaan niiden arkistokokonaisuuksien suhdetta, joihin lähteet kuuluvat tai ovat todennäköisesti kuuluneet. Silmällä on pidetty sitä suhdetta, joka vallitsee kerrotun asian ja asiakirjan kokonaisuuden tai tätä kokonaisuutta hallitsevan tarkoituksen ja asiaan liittyvän laajemman taustan sekä asiakirjan sisältämien tietojen välillä.²⁸ Tässä tarkoitan laajemmalla taustalla tutkimusperinnettä ja kaikkia tutkijan käytettävissä olleita lähteitä. Huomiota on kiinnitetty jatkuvasti mahdollisiin ristiriitoihin eri lähteiden välillä, jotta pystyttäisiin tarkkailemaan sitä, että kokonaisuus on rakennettu oikein. Lähdeaineistosta on täten muodostettu rakennelma, jota on verrattu aiemman tutkimuksen muottiin. Tämän rakennelman voi myös määritellä aiempaan taustaan nojautuvaksi itsenäiseksi tutkimukseksi.

Lähdeaineistossa ja tutkimuskirjallisuudessa esiintyy kahdenlaisia päivämääriä, sillä Ruotsissa oli siirrytty juliaaniseen gregoriaaniseen kalenteriin vuonna 1753, mutta Venäjällä oli käytössä juliaaninen kalenteri aina vuoteen 1918.²⁹ Juliaaninen kalenteri oli 1700-luvun lopulla 11 päivää jäljessä gregoriaanisesta kalenterista. Näin ollen venäläisessä lähdemateriaalissa on juliaanisen kalenterin mukaiset päivämäärät, kuten myös ennen vuotta

²⁸ Renvall 1965, 231-232.

²⁹ Nenonen-Teerijoki 1998, 187.

1918 painetussa venäläisessä tutkimuskirjallisuudessa. Selkeyden vuoksi tähän tutkimukseen on muutettu kaikki päivämäärät gregoriaanisen kalenterin mukaisiksi.

Tutkimuksessa esiintyvät venäjänkieliset nimet on translitteroitu latinalaisen kirjoitustavan mukaisiksi. Tässä on käytetty suomalaiskansallista translitterointitapaa. Toinen vaihtoehto olisi ollut tieteellinen tapa, mutta sen käyttö rajoittuu yleensä kielitieteellisiin teksteihin.³⁰ Valittu translitterointitapa oli tämän tutkimuksen suhteen tarkoituksenmukaisempi. Muutoin henkilönimet ovat alkuperäisessä/alkukielisessä asussaan. Esimerkiksi suomalaisten säätyläisten nimet on esitetty ruotsinkielisessä muodossaan, eikä ole lähdetty käyttämään suomalaiskansallisen historiankirjoituksen luomia suomenkielisiä variaatioita. Vain hallitsijoiden nimet noudattelevat vakiintuneita suomenkielisiä muotoja.

1.5. Lähteet

Tärkeimpiä lähteitani ovat rauhanprosessin eri toimijaosapuolten väliset kirjeet, joissa rauhanasioista ja diplomaattisista kuvioista on kirjoitettu. Ruotsin neuvotteluvalltuutettuna toimineeseen Armfeltiin liittyvät dokumentit ovat yksi Ruotsin puolen tärkeimmistä lähdeaineistoista. Armfelt oli kuninkaan suosikki, johon tämä luotti ja on todennäköisesti voinut kertoa tälle asioiden tilan niin todenmukaisesti kuin se hänelle itselleen avautui. Asia onkin jo aivan toinen esimerkiksi hänen kirjeissään ministereilleen Tukholmaan, joissa Kustaan täytyi ottaa huomioon myös hänen antamiensa tietojen vaikutus mielialoihin siellä. Näiden ministerien suhteen hänellä ei ollut samanlaista luottamusta kuin Armfeltin suhteen. Tällaista lähettäjän ja vastaanottajan välisen suhteen pohdintaa ja sen vaikutusta kirjeen sisältöön on noudatettu kaikkien lähdeaineistona olleiden kirjeiden kohdalla. Kustaan ja Armfeltin välinen runsas kirjeenvaihto on säilynyt jälkipolville ja niissä on varsin paljon tietoa rauhanpalauttamisprosessin etenemisestä keväällä ja kesällä 1790.

Kustaa III:n Armfeltille lähettämät kirjeet ovat Armfeltien arkistossa, jota säilytetään Kansallisarkistossa Helsingissä. Aineisto on käyttökiellessä huonokuntoisuutensa vuoksi, mutta se löytyy myös mikrofilmikortteina, joiden käyttöön täytyy hakea erillinen lupa.

³⁰ Nikunlassi 2002, 401.

Kustaan kirjeet Armfeltille ovat olemassa myös painetussa muodossa Elof Tegnérin teoksessa *Konung Gustaf III:s bref till friherre G. M. Armfelt* (1883). Lähes kaikki mikrokorteissa olevat kirjeet vaikuttaisivat olevan tässä kokoelmassa, mutta joissakin kirjeissä päivämäärä heittää muutamalla päivällä ja lisäksi joidenkin kirjeiden sivuun tai alalaitaan Armfelt on lisännyt omia huomioitaan, joita kaikkia ei ole Tegnérin teoksessa. Joka tapauksessa tämä julkaisu on hyvä apuväline luettaessa alkuperäisaineistoa. A. R. Cederberg on sitä mieltä, että Tegnérin julkaisemia kirjeitä voi luottamuksella käyttää. Hän kuitenkin vihjaa, etteivät kaikki kuninkaan Armfeltille lähettämät kirjeet olisi säilyneet. Ainoaksi esimerkiksi tällaisesta todennäköisesti hävinneestä kirjeestä hän nostaa Armfeltin 6. elokuuta 1788 saaman vankien vaihtoa koskevan kirjeen.³¹ Mielenkiintoista tässä väittämässä on se, että tuo kadonneeksi väitetty kirje kyllä löytyy Tegnérin lähdejulkaisusta.³²

Aiempi tutkimus on käyttänyt jo osin hyväkseen Kustaa III:n kirjeitä Armfeltille.³³ Niitä ei ole kuitenkaan käytetty systemaattisesti muun aineiston kanssa kuvaamaan rauhanprosessin kehittymistä. Armfeltien arkistossa säilytetään lisäksi G. M. Armfeltin kirjeitä vaimolleen H. U. Armfeltille. Gustaf Mauritz on kertonut näissä kirjeissä myös jonkin verran poliittisista asioista ja omia tuntemuksiaan asioiden tilasta.

Kustaan Armfeltille lähettämien kirjeiden lisäksi tärkeitä ovat kuninkaan valtiosihteeri Frankille ja ministeri Ruuthille lähettämät kirjeet Tukholmaan keväällä ja kesällä 1790. Niitä ja Armfeltille lähetettyjä kirjeitä vertailemalla on mielenkiintoista seurata, millaiseen sävyyn sota- ja diplomaattisen tilanteen käännteistä kirjoitettiin eri tahoille ja miten Kustaa Armfeltille kuvailee asioidentilaa Tukholmassa. Nämä kirjeet tuovat erityisesti valaistusta liittosuunnitelmiin kesällä 1790 ja Kustaan pyrkimykseen kunnialliseen rauhan pääsemiseksi. Näitä kirjeitä on julkaissut Gustaf Andersson teoksessaan *Konung Gustaf III:s bref till Riks-Drotsen Grefve Carl Axel Wachtmeister och Ulric Gustaf Franc* (1860). Joitakin Kustaan kirjeitä Frankille on julkaissut myös Gunnar von Proschwitz teoksessaan *Gustaf III, Mannen bakom myten, Ett självporträtt i brevform presenterat av Gunnar von Proschwitz* (1992).

³¹ Cederberg 1931b, 128-129.

³² Tegnér 1883a, 35-36.

³³ Armfeltin ja Kustaa III:n välistä kirjeenvaihtoa ovat tutkimuksissaan käyttäneet ainakin Elof Tegnér, Mihail Borodkin ja Erik Lönnroth.

Kansallisarkistossa on säilytettävänä Samuel Möllerin arkisto. Majuri Möller toimi ruotsalaisten asiantuntijana rajajärjestelykysymyksissä. Tästä arkistoyksiköstä löytyy Gustaf Mauritz Armfeltin Möllerille lähettämiä kirjeitä, sekä muutamia muistiinpanoja Värälän rauhanneuvotteluista, joista tärkeimpänä mainittakoon suunnitelma aluevaihdoksista.

Upsalan yliopiston kirjaston Kustaa III:n kokoelmassa (Gustavianska samlingen) säilytetään G. M. Armfeltin kirjeitä kuninkaalleen. Kustaa III:n kokoelma on kuninkaan henkilökohtainen arkisto, joka luovutettiin Upsalan yliopiston kirjastolle ja avattiin 50 vuotta Kustaa III:n kuoleman jälkeen. Tässä kokoelmassa on runsaasti kuninkaalle lähetettyjä kirjeitä, muita hänen hallussaan olleita asiakirjoja ja hänen käsikirjoituksiaan. Gustavianska samlingen löytyy mikrofilmattuna Kansallisarkistosta. Armfeltin Kustaa III:lle lähettämien kirjeiden selailuun löytyy itse asiassa kaksi vaihtoehtoa, sillä nuo samat kirjeet löytyvät sekä Gustavianska samlingenin mikrofilmirullista että Armfeltien arkiston mikrofilmikorteista. Mikäli tutkija haluaa lukea kirjeitä Armfeltien arkistosta, tarvitaan siihen erillinen lupa, mutta kuka tahansa voi lukea niitä Gustavianska samlingenin mikrofilmirullista.

Kustaa III:n kokoelmasta löytyvät myös sodan aikana kuninkaallisena sihteerinä toimineen Johan Albrecht Ehrenströmin kirjeet kuninkaalle. Ehrenström oli tuolloin kuninkaan suosiossa. Hän toimi myös Armfeltin sihteerinä Värälän kentällä käydyissä neuvotteluissa. Rauhantekoa tai diplomaattisia kuvioita käsittelevät kuninkaan vastauskirjeet Ehrenströmille vaikuttavat taas löytyvän painettuina lähes kokonaisuudessaan Ehrenströmin historiallisista muistiinpanoista *Statsrådet Johan Albrekt Ehrenströms efterlemnade historiska anteckningar*, jotka S. J. Boëthius on julkaissut vuonna 1882. Keväällä ja kesällä 1790 oli monia tilanteita, jolloin kuningas lähti johtamaan sotatoimia jättäen sihteerinsä Ehrenströmin hoitamaan virka-asioita sinne missä kanslia kulloinkin sijaitsi. Tällaisissa tilanteissa kommunikointi tapahtui kirjeitse ja myös poliittisen tilanteen kehitystä voi seurata tästä kirjeenvaihdosta.

Mitä tulee Ehrenströmin muistelmiin, toteaa Cederberg, että ainakin niissä tiedoissa, mitä muistelmissa annetaan Anjalan liitosta ja Sprengtportenista voi olla runsaastikin sellaista, mihin ei voi ehdottomasti luottaa. Cederberg viittaa Ehrenströmin luonteeseen, joka häilähteli äärimmäisyydestä toiseen miehen ollen ensin Sprengtportenin innokas kannattaja ja muuttuen sitten kuningasmielisistä kuningasmielisimmäksi. Ehrenström on kirjoittanut muistelmansa lähes puoli vuosisataa sotatapahtumien jälkeen ja ne voivat näin ollen sisältää

muistivirheitä.³⁴ Toisaalta taas Rainer Knapas on sitä mieltä, että ainakin rauhanteon tapahtumat kuvataan yksityiskohtaisesti silminnäkijä Ehrenströmin muistelmissa.³⁵ Muistelmissa esiintyvä mahdollinen muistivirhe on toki otettava huomioon. Esimerkiksi Beth Hennings toteaa arvostavansa kirjeitä enemmän kuin muistelmia, koska ne antavat varmaa todistusaineistoa kirjeenkirjoittajan omista reaktioista ja ovat jopa luotettavampia kuin muistelmat tosiasioiden suhteen, koska niissä on pienempi mahdollisuus muistivirheelle.³⁶ Rauhantekoprosessiin liittyvien tapahtumien osalta Ehrenströmin muistelmissa ei vaikuttaisi olevan ristiriitaisuuksia muun lähdeaineiston kanssa ainakaan niissä tilanteissa, joissa Ehrenström on henkilökohtaisesti ollut mukana.

Upsalan yliopiston kirjastossa säilytetään muitakin Värälän rauhaa koskevia asiakirjoja. Arkistoyksiköstä *Handlingar i svensk politisk historia efter 1696* löytyy Johan Albrekt Ehrenströmin laatima Värälän konferenssin virallinen protokolla ja selonteko (Berättelse) siitä mitä tapahtui ennen tätä konferenssia. Kyseinen asiakirja löytyy myös Riksarkivetista Tukholmasta.³⁷ Toinen Värälän rauhasta kertova virallinen asiakirja ”Berättelse om freden med Ryssland till Hemliga utskottet 1792” löytyy painettuna Elof Tegnérin julkaiseman kaksiosaisen lähdekokoelman *Från Tredje Gustafs Dagar, anteckningar och minnen af E. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt* (1892) ensimmäisestä osasta. Lisää Värälän rauhantekoa valottavia materiaaleja voisi löytyä ainakin Ruotsin valtioneuvoston arkistoyksiköstä *Handlingar rörande freden i Verelä*, sekä Upsalan yliopiston kirjastosta.

Virallisista dokumenteista varsinkin ”kertomuksiin” on suhtauduttava varovaisesti, koska ne pyrkivät esittämään asiat mahdollisimman edullisessa valossa kuninkaan kannalta. Muutoin tämän tutkimuksen lähdemateriaaleissa ei ole juuri niin sanotun kustavilaisen propagandan vaikutusta. Käytetty kirjeenvaihtohan on lähinnä Kustaa III:n ja tämän lähipiirin välistä, eikä siihen sisältynyt samanlaisia propagandistisia tarkoituksia kuin esimerkiksi kuninkaan säädylle vuoden 1789 valtiopäivillä esittämät sodan alun upseerikapinaa koskevat väittämät.

Petra ja Pertti Hakala ovat vuonna 2004 julkaisseet majuri Georg Henrik Jägerhornin sotapäiväkirjan *I fält för Gustaf III, Beskrivning över kampanjen i Savolax 1788-1790*. Jägerhorn on alkujaan kirjoittanut sen vuonna 1791. Hän oli eversti Hastfehrin

³⁴ Cederberg 1931b, 108-112.

³⁵ Knapas 1997, 453.

³⁶ Hennings 1957, 330.

³⁷ Tegnér 1883b, 374.

komennuksella kenttävartiopäällikkönä Puumalan salmen alueella sodan aloittamiseen syynä käytetyn rajakahakan aikaan.³⁸

Venäläistä materiaalia liittyen rauhan solmimiseen Ruotsin kanssa säilytetään Venäjän ulkopoliittikan arkistossa Moskovassa. Fondi numero 96: *Snošenija Rossii so Švetsiei 1720-1790* pitää mitä todennäköisimmin sisällään suurimman osan keskeisestä materiaalista. Tämän fondin materiaaleja on mikrofilmattu kansallisarkistoon silloisesta Neuvostoliiton ulkopoliittikan arkistosta vuonna 1958. Kopioitu aineisto vaikuttaisi kuitenkin sisältävän suuria puutteita ja olevan kuvattu epä johdonmukaiseen järjestykseen. Myös arkistoluettelo on tehty ympärilyöreästi ja aineistosta saa paremman kuvan vasta, kun siihen tutustuu tarkemmin ja luetteloit sen itse. Tässä tutkimuksessa on käytetty aina ensisijaisesti alkuperäislähdettä, mikäli se on noista mikrofilmeistä löytynyt. Muussa tapauksessa on käytetty painettua versiota venäläisten tutkimusten liitteinä julkaistuista materiaaleista tai Otto Furuohjelmin kokoelman jäljennöksiä. Lisää rauhantekoon liittyvää materiaalia olisi mitä todennäköisimmin löydettävissä Venäjän ulkopoliittikan arkiston (AVPR) edellä mainitun fondin lisäksi fondista *Snošenija Rossii s Ispaniei* ja mahdollisesti myös Venäjän valtion vanhojen asiakirjojen arkistosta (RGADA), Venäjän valtion historiallisesta arkistosta (RGIA) ja Venäjän valtion sotilaallis-historiallisesta arkistosta (RGVIA).

Näiden Neuvostoliitosta kuvattujen mikrofilmien lisäksi Kansallisarkistossa säilytetään Otto Furuohjelmin kokoelmaa, joka sisältää runsaasti asiakirjajäljennöksiä Kustaan sodan ajalta ja koskien rauhantekoa. Kenraaliluutnantti Otto Furuohjelm (1819-1883) on hankkinut jäljennökset Venäjän pääesikunnan arkistosta Pietarista ja ulkoministeriön arkistosta Moskovasta.

Venäjän ulkopoliittikan arkistossa säilytettäviä materiaaleja löytyy painetussa muodossa Dmitri Tolstoin artikkelin liitteenä (Russki arhiv, 1887). Tolstoi on julkaissut Värälän rauhanneuvotteluihin ja sitä edeltäneeseen neuvotteluprosessiin liittyvää materiaalia, kuten Kustaa III:n ja kreivi Ostermanin välistä kirjeenvaihtoa, sekä Katariina II:n, ruhtinas Bezborodkon ja varakansleri Ostermanin kirjeitä paroni Igelströmille. Myös Ordinin teoksessa *Pokerenie Finljandii* (1889) on liitteenä painettua materiaalia erityisesti Värälässä käydyistä neuvotteluista.

³⁸ Ericson 2004, 27.

Venäjän kansalliskirjaston käsikirjoitusosastolla säilytetään Göran Magnus Sprengtportenin kokoelmaa. Tämän kokoelman läpikäyminen oli tärkeää, jotta saataisiin tietoa Sprengtportenin roolista rauhanteon suhteen keväällä ja kesällä 1790. Fondissa numero 124 on keisarinna Katariina II:n kirjeitä Sprengtportenille ja fondissa numero 732 Sprengtportenin vuonna 1796 kirjoittamat Kustaa III:n Venäjän sotaa käsittelevät muistelmat *Mémoires sur les troubles de la Finlande depuis le commencement de la guerre l'an 1788 jusqu'à la paix de Värälä 1790*.³⁹ Näiden muistelmien toisessa osassa käsitellään kevään ja kesän 1790 tapahtumia. Sprengtporten itse on tarkoittanut muistelmansa palvelemaan kyseisen sodan sotahistoriallisena lähdemateriaalina. A. R. Cederberg on Sprengtportenin muistelmista sitä mieltä, että muistelmien kirjoittaja on arvosteluissaan ja näkemyksissään varsin subjektiivinen ja hän on voinut myös muokata alkuperäisiä lähteitä mielestään tarkoituksenmukaisempaan muotoon. Cederberg kehottaakin suhtautumaan varovaisesti kaikkeen siihen mitä Sprengtporten kirjoittaa.⁴⁰ Sprengtportenin sotaa käsittelevät muistelmat löytyvät epätäydellisinä myös Kansallisarkistossa säilyttävästä Suomen Historiallinen Seura Ry:n arkiston Göran Magnus Sprengtportenin fotostaattikokoelmasta. Kokoelma on kopioitu Venäjän kansalliskirjastosta.

Katariina II:n ja G. A. Potemkinin välisen venäjänkielisen kirjeenvaihdon on julkaissut V. C. Lopatin vuonna 1997. Julkaisun nimi on *Jekaterina II i G. A. Potemkin, litsnaja perepiska 1767-1791*. Potemkin valittiin vuonna 1774 keisarinnan kenraaliadjutantiksi. Heillä oli rakkaussuhde vuoteen 1776 asti, jonka jälkeenkin Potemkin pysyi keskeisenä poliittisena vaikuttajana Venäjällä aina kuolemaansa asti vuoteen 1791.⁴¹ Vaikka Potemkin itse oli koko Ruotsin ja Venäjän välisen sodan ajan ”Turkin” rintamalla, on hän kirjeissään Katariina II:n kanssa vaihtanut ajatuksia etelän asioiden lisäksi niin kansainvälispoliittisesta tilanteesta kuin pohjoisen sotänäyttämön asioista. Keisarillisen Venäjän historiallinen yhteisö on ennen Lopatinia julkaissut Ja, K. Grotin johdolla tätä Katariinan ja Potemkinin välistä kirjeenvaihtoa *Sbornik imperatorskago russkago istorišeskago obštšestva* -sarjan osassa numero 42 (1885).

Eräs mainitsemisen arvoinen lähde on vielä Katariina II:n sihteerin Hrapovitskin päiväkirja *Dnevnik A. V. Hrapovitskago s 18 Janvarja 1782 po 17 Sentjabrja 1793 goda*, jonka on

³⁹ Muistelmat levottomuuksista Suomessa sodan alusta 1788 Värälän rauhaan 1790. Kääntänyt: MT.

⁴⁰ Cederberg 1931b, 127.

⁴¹ de Madariaga 1981, 343-347.

julkaissut Nikolai Barsukov vuonna 1901. Edeltävän painoksen hän julkaisi vuonna 1874. Tämän lähteen tarjoamat tiedot ovat kuitenkin melko niukat, mutta sen avulla voi verrata ja tarkistaa muiden lähteiden antamia tietoja. Cederberg toteaa päiväkirjan sisältämien tietojen olevan varsin luotettavia. Toisin on laita Carl Silfverstolpen vuonna 1880 julkaiseman ruotsinkielisen käännöksen *Utdrag ur sekreteraren hos kejsarinnan Katarina II, sedermera verkliga geheimerådet, A. V. Chrapovitskijs dagbok 1787-1792* kanssa. Tämä käännös on alkuperäisestä lyhennelty versio ja siitä puuttuu monia tärkeitä yksityiskohtia. Cederberg suositteleeekin käyttämään Hrapovitskin päiväkirjan alkukielistä tekstiä.⁴²

2. Poliittista uhkapeliä, liittokaavailuja ja rauhantunnusteluja

2.1. Kustaan sodan syttymiseen johtanut kehitys

Niin sanottu vapauden ajan säätyvalta Ruotsin historiassa oli päättynyt Kustaa III:n vallankaappaukseen ja hallitusmuodon uudistamiseen vuonna 1772. Uusi hallitusmuoto siirsi merkittävästi valtaa kuninkaalle. Ulkopoliittikan hoito siirtyi lähes kokonaisuudessaan Kustaan tehtäväksi. Hyökkäyssotaa kuningas ei kuitenkaan saanut aloittaa ilman säätyjen suostumusta. Venäjä ei katsonut järin tyytyväisenä tätä kehitystä, sillä se esiintyi Ruotsin hallitusmuodon takaajana Uudenkaupungin (1721) ja Turun (1743) rauhansopimusten nojalla. Venäjän intresseissä oli ollut pitää Ruotsi sisäpoliittisesti hajanaisena, jotta siitä ei tulisi ulkopoliittista uhkaa. Näin ollen se olikin jatkuvasti sotkeutunut Ruotsin sisäpolitiikkaan ja valtiopäivätyöhön.⁴³ Vuosi 1772 oli ollut Kustaan vallankaappaukselle otollinen, sillä Venäjän mielenkiinto kohdistui tuolloin Puolan ja Mustanmeren suuntiin, eikä se ehtinyt puuttua Ruotsin asioihin.⁴⁴

Kustaa III:lla oli tavoitteena laajentaa Ruotsin omistuksia Tanskan suuntaan liittämällä Norja Ruotsiin. Tämä suunnitelma kuitenkin kariutui Kustaan ja Katariina II:n välisessä

⁴² Cederberg 1931b, 104-106.

⁴³ Venäjä ei ollut ainoa, joka sotkeutui säätyvallan ajan valtiopäivätyöhön. Ranska tuki aggressiivista idänpolitiikkaa ajavaa hattupuoluetta ja Venäjä avusti rauhaa kannattavaa myssypuoluetta. Paaskoski 2005, 171.

⁴⁴ Paaskoski 2005, 171-173.

tapaamisessa Haminassa vuonna 1783. Siellä Kustaa ehdotti liittoa Ruotsin ja Venäjän välille, jolloin Katariina luopuisi perinteisestä liittolaisestaan Tanskasta ja Ruotsi Turkista. Katariina ei suostunut luopumaan liittosuhteestaan Tanskaan ja Haminan lopputulos oli, että Ruotsin laajentumismahdollisuudet Norjan suuntaan olivat epäonnistuneet.⁴⁵

Sota Venäjän ja Korkean Portin välille oli syttynyt kesällä 1787. Saman vuoden syksystä lähtien Kustaa alkoi suunnitella hyökkäystä Venäjälle. Hän näki mahdollisuutensa käydä voitokasta sotaa itäistä naapuria vastaan tulleen, kun Venäjän päävoimat olivat sidotut etelään. Hän alkoi etsiä liittolaisia eri suunnista. Ensimmäiseksi kysymykseen tuli Ruotsin perinteinen liittolainen Ranska, mutta maa painiskeli jo siinä määrin sisäpoliittisissa ongelmissa, ettei siitä ollut apua. Myöskään toisesta Bourbon-dynastiasta Espanjasta ei apua ollut saatavilla. Iso-Britannia ja Preussi eivät olleet kiinnostuneita liitosta Kustaan kanssa, vaikka ne eivät katsoneetkaan hyvällä Venäjän orienttipolitiikkaa. Maat eivät halunneet ottaa riskiä sodan syttymisestä niiden ja Venäjän välille.⁴⁶

Lokakuussa 1787 Kustaa III teki odottamattoman vierailun Tanskaan ja yritti saada Tanskan luopumaan liittosuhteestaan Venäjään. Tuloksena oli kuitenkin vain retorisia ystävyysjulistuksia. Kustaa III tarvitsi liittolaisia, koska sodan rahoitukseen liittyi riskejä. Ruotsilla oli varaa lyhyeen sotaan, johon kenraali Tollin suunnitelmakin perustui.⁴⁷ Luonnollisin mahdollisista liittolaisista oli Turkki, joka jo oli sodassa Venäjää vastaan. Keväällä 1788 Ruotsin ja Turkin välillä käytiin vilkasta diplomaattista kirjeenvaihtoa Turkin mahdollisista avustuksista Ruotsille. Lopputulos oli, että mitään ei maksettaisi, ennen kuin Kustaa olisi osoittanut konkreettisia sotatoimia.⁴⁸

Kustaan syitä hakeutua sotaan olivat: halu vahvistaa Ruotsin asemaa Tanskan ja Venäjän liiton puristuksissa, revanssijätös⁴⁹, joka oli kytenyt Ruotsin suurvalta-aseman romahtamisen jälkeen, kysymys Suomen puolustamisesta, joka tarvitsisi onnistuakseen paremmin puolustettavat rajat ja siteiden solmiminen Turkkiin. Kuninkaan tavoitteena oli

⁴⁵ Lönnroth 1986, 91-93.

⁴⁶ Jägerskiöld 1957, 309; Rystad 1992, 14.

⁴⁷ Rystad 1992, 15.

⁴⁸ Lönnroth 1986, 157-158.

⁴⁹ Vuosien 1788-1790 sotaa voidaan pitää hattupolitiikan jatkeena. Paaskoski 2005, 220.

lisäksi onnistuneella sodalla hiljentää aatelisoppositio ja palauttaa kansan suosio sekä estää Venäjän puuttuminen Ruotsin sisäisiin asioihin.⁵⁰

Toisaalta syitä sotaan voi etsiä myös psykologiselta puolelta ja Kustaa III:n elämästä kuninkaan roolissaan ja sen rooli-dotuksista. Hän ihaili Ruotsin soturikuninkaita ja halusi esiintyä sellaisena. Teatteri oli Kustaan rakas harrastus, hän kirjoitti näytelmiä ja myös esiintyi itse niissä. Hänellä oli taipumusta muuttaa elämä ja todellisuus teatteriksi nähdessä itsensä sen keskipisteessä, pääroolissa. Johtaessaan Ruotsin sotaan Venäjää vastaan hän näki itsensä suurten Kustaiden (Kustaa Vaasa ja Kustaa II Adolf) perillisenä, kansansa pelastajana ja kunniaa etsivänä soturikuninkaana.⁵¹

Huolimatta avustusten ja liittolaisten puuttumisesta sekä taloudellisista vaikeuksista aloitti Kustaa tehokkaan varustautumisen sotaan keväällä 1788.⁵² Tollin suunnitelman mukaan hyökkäys voitaisiin toteuttaa aikaisintaan heinäkuun lopussa, vaikka kuningas olisi halunnut aloittaa sodan jo maaliskuussa. Lopputuloksena oli, että suunnitelma pantaisiin täytäntöön heinäkuun alussa 1788.⁵³

Kustaa III esitti 22. maaliskuuta 1788 valtaneuvostolle väritettyjä raportteja Venäjän varustautumisesta. Hän tarvitsi valtaneuvoston puolelleen voidakseen antaa käskyn yleiseen varustautumiseen. Kustaa sai ”vanhat ukot”⁵⁴ taakseen, mutta muutamat neuvokset esittivät kuninkaalle kuitenkin toiveen välttää vihollisuuksia venäläisten kanssa. Tämän jälkeen vihollisuuksien aloittaminen ei ollut enää vain luultavaa vaan ilmeistä. Kun varustautuminen aloitettiin näin aikaisessa vaiheessa, oli hyökkäyssuunnitelman tärkein periaate, eli yllätys, tehty mahdottomaksi. Suurin osa venäläisestä avomerilaivastosta, joka olisi muuten purjehtinut Välimerelle, jäikin Itämerelle ja Venäjän sodanjohto ryhtyi vahvistamaan rajojen ja pääkaupungin puolustusta. Lisäksi Kustaalla ei ollut rahaa varusteluihin, vaan hänen oli pakko turvautua luottoihin.⁵⁵

⁵⁰ Rystad 1992, 15, 20.

⁵¹ Lönnroth 1986, 1-2, 165; Rystad 1992, 21.

⁵² Rystad 1992, 13.

⁵³ Jägerskiöld 1957, 311.

⁵⁴ Kustaa käyttää halventavaa nimitystä, koska piti omia suunnitelmiaan edistyksellisinä, mutta valtaneuvoksia ei ollut helppoa taivutella niiden taakse.

⁵⁵ Lönnroth 1986, 160.

Kustaan suurin ongelma oli se, kuinka aloittaa vihollisuudet ilman, että näyttäisi hyökkääjältä. Kirjeessään Armfeltille 13. kesäkuuta Kustaa totesi: ”*Nu är tid att söka börja kriget, att få ryssarna börja krakel på gränsen*”.⁵⁶ Myös Savon prikaatin komentaja eversti Hastfehr oli saanut samanlaiset ohjeet. Venäjä täytyi saada näyttämään hyökkääjältä, sekä sisäpoliittisesti hallitusmuodon pykälän vuoksi että ulkopoliittisesti, jotta Tanska saataisiin pysymään konfliktin ulkopuolella. Venäjä lähetti 18. kesäkuuta Tukholman lähettiläänsä Razumovskin välityksellä Ruotsin oppositioon vetoavan nootin. Tätä noottia Kustaa III pystyi käyttämään hyväkseen sotapropagandassaan, mutta tuloksena oli myös lähettilään karkottaminen Tukholmasta.⁵⁷

Ruotsin laivastolla oli käsky provosoida venäläisiä aloittamaan vihollisuudet. Mahdollisuus tähän tulikin 21. kesäkuuta, kun venäläinen laivasto-osasto pakotettiin tervehtimään Ruotsin lippua. Venäläiset nöyryivät ja jatkoivat tämän jälkeen matkaa Kööpenhaminaan, jonne he pysähtyivät. Tapahtuma oli arvovaltavoitto Ruotsille, mutta tarkoitti myös sitä, että Venäjän merivoimat olisivat tarpeen vaatiessa siirrettävissä takaisin Suomenlahdelle.⁵⁸ Toisaalta estämällä Venäjän avomerilaivaston pääsyn Välimerelle, Kustaa toteutti osmanien toiveita, jotta saisi heiltä myöhemmin rahallista avustusta.⁵⁹

Tilanteen kehitys johti lopulta siihen, että Puumalan rajakahakka lavastettiin, kun suunniteltu ajankohta hyökkäykselle alkoi lähestyä eikä Venäjää muuten saatu näyttämään hyökkääjältä. Vaikka Vuolteensalmella olisikin ollut oikea venäläinen partio, tosiasia on kuitenkin se, että Kustaa käytti vähäpätöistä laukausten vaihtoa tekosyynä sodan aloittamiseen. Sotaa voi näin ollen pitää puhtaasti ruotsalaisena hyökkäyssotana ja laittomana perustuslain kannalta.⁶⁰

2.2. Venäjän ulkopoliittiset intressit vuonna 1788

Venäjän ulkopolitiikan johtavat henkilöt 1780-luvulla olivat kreivi I. A. Osterman, ruhtinas A. A. Bezborodko ja ruhtinas G. A. Potemkin. Osterman toimi varakanslerina vuosina 1775-

⁵⁶ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 13.6.1788. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk. ”Nyt on aika pyrkiä sodan aloittamiseen ja saada venäläiset aloittamaan tappelu rajalla.” Kääntänyt: MT.

⁵⁷ Lönnroth 1986, 163-165.

⁵⁸ Lönnroth 1986, 167.

⁵⁹ Paaskoski 2005, 190.

⁶⁰ Ericson 1992, 80; Paaskoski 2005, 190-192.

1796 ja hänen tehtävänkuvansa oli ulkoministerinomainen. Avainhenkilöt ulkopolitiikan hoidossa olivat kuitenkin Katariinan sihteeri Bezborodko ja Venäjän ulkopolitiikan arkkitehti Potemkin. Nämä kaksi toimivat eräänlaisessa epämuodollisessa yhteistyössä, joka perustui heidän keskinäiseen kunnioitukseensa. Sihteerin ominaisuudessaan Bezborodkolla oli lähes rajoittamaton mahdollisuus olla hallitsijansa lähetyvillä. Vaikka Katariina luotti neuvonantajiiinsa, näytteli hän silti itsekkin keskeistä roolia Venäjän ulkopolitiikassa.⁶¹

Venäjän ulkopolitiikan painopiste oli 1780-luvulla etelässä. Katariinan haaveena oli vallata Konstantinopoli ja luoda uudelleen kristillinen Kreikan keisarikunta. Tässä mielessä Katariina oli solminut liiton Itävallan kanssa vuonna 1781. Liitto oli muodollisesti puolustusliitto, mutta tavoitteena oli viimeistään vuodesta 1782 yhteishyökkäys Osmanien valtakuntaa vastaan ja sen Euroopan omistusten jakaminen.⁶²

Osmanien kanssa vuonna 1774 solmitussa rauhassa Venäjä oli varmistanut jalansijansa Mustallamerellä. Laajentuminen jatkui ja vuonna 1783 Venäjän onnistui liittää alueisiinsa Krimin niemimaa. Siitä lähtien Korkea Portti oli etsinyt sopivaa tilaisuutta revanssiin. Syyskuussa 1787 Portti julisti sodan Venäjälle, johon Itävalta liittyi helmikuussa 1788 vuoden 1781 sopimuksen nojalla.⁶³

Vuoden 1787 lopussa Katariina II alkoi suunnitella Itämeren laivaston siirtämistä Mustanmeren laivaston avuksi, kuten oli tehty tuloksellisesti vuonna 1769. Ruotsin uhkaava käytös ja varustautuminen keväällä 1788 saivat Katariinan jättämään laivaston siirtosuunnitelmat. Maaliskuussa hän kuuli Kustaan väitteistä, että Kronstadtin varustelut laivaston siirtoa varten olisi suunnattu Ruotsia vastaan. Katariina teki kaikkensa välttääkseen sotaa, koska se tietäisi keisarikunnan voimien sitomista kahdelle rintamalle.⁶⁴

Kun sota syttyi, oli Venäjä varautunut siihen huonosti. Pohjoisessa oli vain vähän joukkoja ja keisarinna parhaat kenraalit olivat Turkin rintamalla. Uudet sotaväenotot Pietarin kuvernementissa johtivat kuitenkin siihen, että voimasuhteet olivat tasapainottuneet jo heinäkuun loppuun mennessä. Venäjän hallitus toivoi Ruotsissa puhkeavan sisäisen riidan

⁶¹ Dixon 2001, 156.

⁶² Dixon 2001, 165-166.

⁶³ de Madariaga 1981, 390-394.

⁶⁴ de Madariaga 1981, 398-401.

kuninkaan perustuslain vastaisesti aloittaman hyökkäyssodan vuoksi. Tämän toiveen toteutumisella tulikin olemaan suuri merkitys ensimmäisen sotakesän tapahtumiin.⁶⁵

2.3. Ensimmäiset rauhantunnustelut ja rauhanoppositio

Kustaa III:n epäonni alkoi Suursaaren taistelun lopputuloksesta. Vaikka taistelu päättyi ratkaisemattomana ja kumpikin osapuoli juhli sitä voittona, tiesi se hyökkäyssuunnitelman epäonnistumista. Tämän lisäksi Ruotsin laivasto oli hitaampi korjaamaan vaurioitaan ja täydentämään varastojaan Viaporissa kuin Venäjän laivasto Kronstadtissa ja tuloksena oli se, että Venäjän laivasto sulki Ruotsin avomerilaivaston pääsyn ulos Viaporista. Tieto suuren laivaston saartamisesta oli omiaan heikentämään maajoukkojen mielialaa.⁶⁶

Haminan epäonnistuneen valtausyrityksen jälkeen Kustaa III vetäytyi Korkeakoskelle. Samaan aikaan kenraali Carl Gustaf Armfeltin johtama pääarmeija vetäytyi sekavissa tunnelmissa Liikkalaan. Korkeakoskella kuningas sai tietää armeijan sekasortoisesta tilanteesta ja upseeriston piirissä vallitsevasta tappiomielialasta. Kuningas oli neuvoton, jopa hysterinen. Sankarikuninkaan rooli oli muuttunut traagisen kuninkaan rooliksi. Sotatilanteen edelleen huonontuessa hän suunnitteli jopa kruunusta luopumista. Vielä 5. elokuuta 1788 hän kuitenkin uskoi tilanteen pelastamiseen sotatoimilla. Hänen täytyisi armeijoinen marssia Lappeenrantaan ja taistella siellä kenraali Michelsonin johtamien venäläisten kanssa. Jos seurauksena olisi tappio, olisi kaikki loppu, mutta voitettun taistelun jälkeen Kustaa voisi ehdottaa kunniallista rauhaa ja näyttäytyä Tukholmassa ilman häpeää.⁶⁷

Edellisestä suunnitelmasta ei kuitenkaan tullut mitään ja jo seuraavana päivänä Kustaa III ryhtyi noudattamaan uutta suunnitelmaa, joka mahdollisesti on syntynyt hänen suomalaisen suosikkinsa ja uskottunsa, eversti, ylikamarijunkkari Gustaf Mauritz Armfeltin aloitteesta.⁶⁸ Gustaf Mauritzia voi monessakin mielessä luonnehtia kuninkaansa oikeaksi kädeksi. Häneen kuningas luotti ja uskoi tälle vastuullisia tehtäviä. Suunnitelman mukaan Armfelt lähestyi Haminan varuskunnan päälliköä, kenraalimajuri Lobanovia kirjeitse, jossa tiedusteltiin

⁶⁵ Brikner 1885, 454; Paaskoski 2005, 195.

⁶⁶ Lönnroth 1986, 171.

⁶⁷ Lönnroth 1986, 172-173.

⁶⁸ Paaskoski 2005, 197.

mahdollisuutta vankien vaihtoon. Ensikontaktin jälkeen voitaisiin sitten keskustella aselevosta ja käynnistää rauhanneuvottelut.⁶⁹ Venäläiset eivät tähän kuitenkaan suostuneet.⁷⁰ Näin tapahtuivat ruotsalaisten ensimmäiset rauhantunnustelut vain reilu kuukausi voittoisaksi uskotun sodan aloittamisesta.

Tällä välin armeijan upseerit pohtivat Liikkalassa käytettävissä olevia vaihtoehtoja. Upseereille ja miehistölle sodan päämäärä oli ollut epäselvä ja kun ymmärrettiin, että kyseessä oli hyökkäyssota ja ilmeisesti vielä laiton sellainen, oli myös protestointi kuningasta vastaan lisääntynyt. Sota vaikutti menevän pieleen ja upseerit pelkäsivät pikkuvihan kaltaisen miehitysajan uusiutuvan. Heidän tiedossaan oli myös, että kuningas oli hysterian partaalla, eikä kyennyt enää johtamaan armeijaa. Heidän käsityksensä mukaan pikainen rauha olisi ainoa vaihtoehto, mutta tekisikö kuningas aloitetta rauhasta vai olisiko heidän tehtävä tuo aloite itse? Upseerit päättivät toimia. Hehän eivät tienneet myöskään G. M. Armfeltin kuninkaan toimesta tekemistä salaisista rauhantunnusteluista.⁷¹ He päättivät Jan Anders Jägerhornin aloitteesta toimittaa Venäjän keisarinnalle kirjeen, jossa ehdotettiin aselepoa ja rauhaa kunniallisin ehdoin. Tämä Liikkalan nootti merkitsi armeijan sota-artiklojen mukaan kapinaa. Noottia viemään valittiin J. A. Jägerhorn.⁷²

Nootissa esitettiin upseerien toive rauhasta, minkä lisäksi upseerit vaativat keisarinnan rauhantahdon osoituksena Turun rauhassa 1743 menetettyjä alueita. Nootin allekirjoittivat ylipäällikkö kenraalimajuri C. G. Armfelt, everstit Sebastian von Otter ja J. H. Hästesko, everstiluutnantti Otto Klingspor, kevyen jalkaväen pataljoonan päällikkö Per af Enehjelm, yliadjutantti C. H. Klick sekä ratsuväen päällikkö Gustaf von Kothen.⁷³

Jägerhorn puhui Pietarissa yli valtuuksiensa ja esitteli omia ajatuksiaan Suomen asemasta tulevaisuudessa koko upseeriston yhteisenä kantana. Hän otti esille idean Suomen itsenäistämisestä Venäjän suojeluksessa. Hän puhui näin ollen vastoin upseeriryhmän enemmistön kantaa, joka käsitti vain tavoitteen aselevosta, rauhasta ja valtiopäivien koollekutsumisesta. Upseeriryhmän toimissa heijastui myös yleistä Ruotsin aatellisoppositio-

⁶⁹ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 6.8.1788 ja liitteenä ollut kirjekonsepti Lobanoville toimitettavasta kirjeestä. Tegnér 1883a, 35-37.

⁷⁰ Tegnér 1883b, 238.

⁷¹ Paaskoski 2005, 196-197.

⁷² Blomstedt 1986, 269-270; Paaskoski 2005, 197-199.

⁷³ Otto Furuahjelmän tekemä jäljennös Liikkalan nootista. Cederberg 1931a, 247-248.

kuningasvastaisuutta. Monet aateliset olivat edelleen katkeria vapauden ajan säätyvallan päättymisestä ja halusivat kumota vuoden 1772 hallitusmuodon.⁷⁴

Venäjällä tiedot Ruotsin armeijan kapinasta otettiin ilolla vastaan ja Katariina itse piti tapausta ”Jumalan lähettämänä pelastuksena” päättäneen käyttäen sitä hyödykseen taistelussaan Kustaata vastaan. Keisarinna informoi Jägerhornin saapumisesta palveluksessaan ollutta suomalaista kenraalia Göran Magnus Sprengtporten, joka pian saapuikin Pietariin.⁷⁵ Tämä oli astunut Venäjän palvelukseen vuonna 1786 tuntiessaan, ettei saanut riittävästi arvostusta Kustaa III:lta. Hän oli palvellut aiemmin Ruotsin armeijassa ja häntä pidettiin sotilaallisena nerona. Sprengtporten oli perustanut Savon prikaatin, aloittanut upseerikoulutuksen Savossa ja hän kehitti Savon prikaatin sotilastaktiikan joustavammaksi kuin aikakaudella muutoin noudatettu kankea lineaaritaktiikka. Hän oli myös kehitellyt ideaa Suomen itsenäisyydestä ja upseerikapina vaikutti antavan mahdollisuuden Sprengtportenin suunnitelmien toteuttamiseen.⁷⁶

Kirjeessään Sprengtportenille 11. elokuuta 1788 Katariina kertoi ruotsalaisten epäonnistuneesta hyökkäyksestä Haminaan suomalaisten upseerien ryhtyessä kapinaan ja siitä kuinka kaksi päivää tuon hyökkäyksen jälkeen ylikamarijunkkari Armfelt kirjoitti kirjeen prinssi Lobanoville⁷⁷, jossa hän kertoi kuninkaan käskyllä tiedustelewansa mahdollisuutta sotavankienvaihtoneuvotteluihin ja tämän jälkeen rauhan palauttamiseen. Vähän sen jälkeen, kun Katariina oli vastaanottanut tämän kirjeen, saapui samalta henkilöltä uusi, nimetön kirje, joka oli osoitettu Viipurin kuvernöörille pyytäen uudelleen sotavankienvaihtoa ja ehdottaen rauhan palauttamista. Katariina ymmärsi tästä, että vastustajan asiat olivat todella huonosti, koska äänensävy oli muuttunut kuukaudessa niin voimakkaasti. Tähän hän lisäsi, että sodassa periaatteena on, että aina halutaan sitä, mitä vihollinen ei halua ja kertoi Sprengtportenille käskeneensä alaisiaan olla vastaamatta näihin rauhantunnusteluihin.⁷⁸

Tämä kannanotto kuvaa hyvin Katariinan ajatusmaailmaa upseerikapinan aikoihin, kun uhkaavalta näyttänyt Ruotsin hyökkäys olikin vaihtunut Venäjälle edulliseen tilanteeseen.

⁷⁴ Blomstedt 1986, 270-271; Paaskoski 2005, 199.

⁷⁵ Brikner 1885, 461.

⁷⁶ Paaskoski 2005, 176-182.

⁷⁷ Haminan komentaja.

⁷⁸ Katariina II:n kirje G. M. Sprengtportenille 11.8.1788, RNB.

Tieto G. M. Armfeltin kirjeestä Viipurin kuvernöörille osoittaa, että hän toimi ilmeisesti myös ominpäin rauhan palauttamiseksi kuninkaan tietämättä. Tätä väittämää tukee myös kirjeen nimettömyys, sillä mikäli asia olisi tullut negatiivisessa valossa julki, ei Armfeltia olisi voitu virallisesti syyttää.

Samassa kirjeessä Katariina kirjoitti myös, että kirjeenkirjoittamispäivänä (11. elokuuta) hänen luokseen oli saapunut Viipurista suomalaisten joukkojen edustaja majuri Jägerhorn neuvotellakseen heidän kanssaan. Hänellä oli mukanaan valtaoikeudet, jonka olivat allekirjoittaneet kenraali Armfelt ja useita tärkeitä upseereja. Jägerhorn pyysi kovasti pääsyä keskusteluyhteyteen Sprengtportenin kanssa. Katariina kirjoitti sanoneensa Jägerhornille, että tämä voisi lähestyä Sprengtportenia kirjeitse ja jätti Sprengtportenin omaan päätäntävaltaan, haluaisiko tämä keskustella Jägerhornin kanssa vai ei. Jägerhorn kyseli Sprengtportenin olinpaikkaa ja luotti Katariinan mukaan siihen, että tämä saapuisi häntä tapaamaan. Katariina ilmaisi olevansa valmis keskustelemaan suomalaisten upseerien kanssa järkevistä artikloista, mutta kertoi myös, etteivät he vaikuttaneet itse tietävän, mitä he halusivat, ja Jägerhornin puheiden eroavan siitä kirjoituksesta, jota hän kantoi mukanaan.⁷⁹ Joka tapauksessa Katariina vaikutti siis olevan valmis neuvottelemaan rauhasta vain upseerikapinallisten kanssa, kun taas hylkäsi G. M. Armfeltin pyynnöt neuvotteluista, joiden takana oli vastapuolen virallinen hallitsija.

Sprengtporten saapui keskustelemaan Jägerhornin kanssa ja tämän jälkeen hän toimi aktiivisesti välikätenä venäläisten ja kapinoivan Ruotsin armeijan välillä, yrittäen saada suurempaa kannatusta idealle Suomen itsenäistämisestä ja keskustellen rauhan palauttamisesta. Hän toimi niin rajan tuntumassa ollen suorissa kontakteissa ruotsalaisten kanssa kuin ollen kirjeenvaihdossa keskeisten henkilöiden, muun muassa Ruotsin armeijan komentajan Carl Gustaf Armfeltin, kanssa.⁸⁰

Keisarinnan vastauskirjeessä upseerikapinallisille näkyi Sprengtportenin ja Jägerhornin itsenäisyyskanta, sillä siinä ehdotettiin aselepoa, ruotsinmaalaisten joukko-osastojen poistumista Suomesta ja vuoden 1772 hallitusmuodon kumoavien valtiopäivien järjestämistä Ruotsissa. Sprengtportenin laatimissa epävirallisissa jatko-ohjeissa oli lisäksi, että kunhan ruotsalaiset joukot olisivat lähteneet Suomesta, kutsuttaisiin koolle Suomen omat

⁷⁹ Katariina II:n kirje G. M. Sprengtportenille 11.8.1788, RNB.

⁸⁰ Blomstedt 1986, 276-278.

valtiopäivät, jotka julistaisivat tämän Ruotsin valtakunnan osan itsenäiseksi. Upseerien vaatimusta Uudenkaupungin rauhanrajoista keisarinna ei kommentoinut millään tavalla. Vastauskirjeessä ja Jägerhornin kertomissa asioissa oli siis paljon sellaista, jota allekirjoittaneet upseerit eivät olleet ehdottaneet ja kun he 24. elokuuta saivat vastauksen luettavakseen, oli valtaosa heistä hämmästyneitä.⁸¹

Tällä välin Kustaa oli saanut tietää Liikkalan nootista ja Jägerhornin lähettamisestä Pietariin. Hänen lähimmät alaisensa pelkäsivät kuninkaan murtuvan, mutta kuningas kokosikin itsensä. Hän ymmärsi, että tämä maanpetos muutti hänen asemansa suhteessa kapinoivaan armeijaan. Oltuaan ennen tätä syyllinen perustuslainvastaisen sodan aloittamiseen, hän saikin moraalisen yliotteen tilanteesta. Hyökkäyssota muuttui puolustussodaksi, jolla torjuttaisiin venäläisten pyrkimykset irroittaa Suomi Ruotsista. Tästä tuli myös valtiopäivien 1789 propagandavaltti.⁸²

Kustaa lähetti kirjeen Liikkalan nootin allekirjoittajille, jossa hän vaati anteeksipyyntöä, uutta uskollisuudenvalkaa, valmiutta taistella viimeiseen mieheen ja neuvottelujen katkaisemista venäläisten kanssa.⁸³ Tähän ehdotukseen kapinalliset eivät halunneet suostua, vaan he laativat asiakirjan, joka oli tavallaan sekä uskollisuudenvakuutus kuninkaalle, että Liikkalan kirjeen puolustus. Kaikkiaan 113 upseeria allekirjoitti tämän asiakirjan, joka tunnetaan Anjalan liittokirjana. Liittokirjassa nojaututtiin edelleen perustuslailliseen vaatimukseen, jonka mukaan oli kutsuttava koolle valtiopäivät, jotka ratkaisisivat sodan laillisuuden. Upseerit olivat vakuuttuneita, että venäläisten voimakas isku johtaisi jälleen Suomen miehitykseen. Näin ollen oli heidän tehtävä kaikkensa rauhan palauttamiseksi. Jos kuitenkin heidän aloitteensa ei johtaisi kunnialliseen rauhaan, he sitoutuivat taistelemaan viimeiseen mieheen. Tällainen ehdollinen vakuutus ei riittänyt Kustalle vaan hän ryhtyi valmistelemaan vastatoimenpiteitä kapinallisia vastaan. Syyskuun 2. päivänä 1788 Anjalassa solmittiin valaliitto eri joukko-osastojen edustajien välille. Liiton vaatimuksena olivat: aselevon solmiminen, rauha, armeijan kotiuttaminen ja valtiopäivien koollekutsuminen.⁸⁴

⁸¹ Blomstedt 1986, 271-273.

⁸² Lönnroth 1986, 174; Lönnroth 1998, 22.

⁸³ Paaskoski 2005, 199.

⁸⁴ Blomstedt 1998, 40-41.

2.4. Tukea haetaan kolmansilta osapuolilta

Elokuun puolenvälin tienoilla Kustaa III oli alkanut selvittämään muiden valtioiden mahdollista rauhanvälityshalukkuutta. Näissä merkeissä hän lähetti valtaneuvos Dübenille Tukholmaan kirjeen, joka oli kirjoitettu ranskaksi ja tarkoitettu Espanjan Tukholman lähettiläälle Corralille. Tästä kirjeestä Corral lähetti yhteenvedon espanjaksi pikakirjeenä Madridiin. Corralin toiminta Ruotsin hovissa oli herättänyt Kustaassa luottamusta ja hän katsoi, ettei voisi jättää rauhanintressejään kenenkään muun kuin tämän ystävällismielisen diplomaatin käsiin. Kustaa pyysi kuitenkin pitämään rauhanvälityspyynnön salaisena. Hän pelkäsi, että asian joutuessa yleiseen tietouteen, saisi se tilanteen näyttämään Kustaan olevan pakotettu etsimään rauhaa. Kuninkaan toivomana rauhanehtona olivat Uudenkaupungin rauhan rajat, mutta ehdoissa ei puhuttu enää Venäjän ja Turkin välisestä rauhasta, joka oli ollut Kustaan vaatimuksena sodan alkaessa. Mitkä tekijät sitten saivat Kustaan valitsemaan Corralin rauhanvälittäjäksi? Toisaalta taustalla oli Kustaa III:n epäluottamus perinteisen liittolaisen Ranskan sen hetkiseen ulkopoliittikkaan, mutta lisäksi Espanja vaikutti myös kaiken kaikkiaan stabiilimmalta Bourbon-mahdilta.⁸⁵

Tanskan sodanuhka valtakunnan länsirajalla oli antanut Kustaalle syyn jättää kapinoiva armeija 25. elokuuta 1788. Ennen lähtöään Kustaa oli nimittänyt armeijan ylipäälliköksi veljensä Kaarle-herttuan ja kenraalimajuri Armfeltin seuraajaksi hän nimitti Johan August Meijerfeldtin. He saivat tehtävikseen pitää saavutetut asemat ja taltuttaa niskuroivat upseerit. Kolme päivää lähtönsä jälkeen sai Kustaa Ahvenanmaalle tiedon, että Tanska liittyisi sotaan Venäjän liittolaisena. Kuningas oli tästä tiedosta mielissään, sillä nyt hän saattoi palata kasvojaan menettämättä Tukholmaan järjestämään Tanskan vastaista rintamaa.⁸⁶

Syyskuussa 1788 ulkopoliittinen tilanne alkoi näyttää Kustaalle valoisammalta. Turkkilaiset eivät jääneetkään keisarillisten armeijoiden murskaamiksi, eikä venäläisten onnistunut saavuttaa mitään merkittävää neuvotteluissaan Ruotsin armeijan kapinallisten kanssa. Preussi oli solminut allianssin Puolan kanssa ja sille oli nyt tärkeää estää Ruotsin, joka oli Preussin näkökulmasta sopiva vastapaino Venäjälle pohjoisessa, murskautuminen Venäjän ja Tanskan

⁸⁵ Lönnroth 1986, 173-174.

⁸⁶ Lönnroth 1986, 177-179; Paaskoski 2005, 200.

liiton väliin. Preussin tavoitteena oli myös sopivaa apua vastaan liittää itseensä Ruotsin Pommeri.⁸⁷

Preussin ja Englannin liitto ratifioitiin ja se tuli voimaan 7. syyskuuta. Englanti oli tietoinen Ranskan diplomatian aktivoitumisesta ja tavoitteesta välittää rauha Pohjolaan. Näin ollen Englannin tavoitteeksi tuli estää Ruotsin ajautuminen entiseen riippuvuuteensa Ranskasta. Lopputulos näistä diplomaattisista intresseistä oli se, että Preussi ja Englanti pakottivat Tanskan lokakuussa 1788 solmimaan aselevon Ruotsin kanssa ja vetämään joukkonsa pois Ruotsin maaperältä.⁸⁸ Katariina II kommentoi tätä kehitystä toteamalla: ”Englanti sotkee meidän asiamme kaikkialla”.⁸⁹

Suomessa upseerikapinalliset eivät olleet onnistuneet neuvotteluissaan venäläisten kanssa eivätkä Sprengtportenin Suomen itsenäisyysuunnitelmat saaneet riittävää kannatusta armeijan keskuudessa. Opposition toiminta kuihtui, kun joukko-osastot määrättiin talvileireihin eripuolille Etelä-Suomea. Onnistuneen Tanskan uhan torjumisen jälkeen Kustaa III oli taas voimissaan ja määräsi Meijerfeldtiä pidättämään Liikkalan nootin allekirjoittajat. Heidät pidätettiin tammikuun alussa 1789. Nootinviejä Jägerhorn ja nootin allekirjoittanut yliadjutantti Klick olivat jo paenneet Venäjälle. Upseerikapina ja siihen liittyneet rauhantunnustelut olivat päättyneet.⁹⁰

Marraskuussa 1788 Espanjan kuningas Kaarle III välitti Pietarin lähettiläänsä Galvezin kautta venäläisille toiveen pikaisesta sodan lopettamisesta Ruotsin kanssa ja rauhan palauttamisesta tarjoten välitysapuaan. Katariina antoi tälle tarjoukselle suuren merkityksen ja ehdotti liittoa Espanjan kanssa Englannin ja Preussin liiton vastapainoksi. Katariina laski tähän Venäjän vastaiseen liittoon mukaan myös Ruotsin ja odotti Hollannin pian liittyvän siihen. Keisarinna ei ehdottanut liittoa vain Espanjan ja Venäjän välille vaan lisäksi siihen kuulusivat myös Ranska ja Itävalta. Katariinan mukaan tähän suostumatta ei Espanjan rauhanvälityksellä Ruotsin sodassa voisi olla menestystä. Pian tämän ehdotuksen jälkeen Kaarle III kuoli ja Espanja torjui liittotarjouksen vedoten siihen, että uudessa tilanteessa liiton myötä riski sotaan joutumiseen Englannin kanssa oli liian suuri. Näin ollen Espanjan rauhanvälityksestä seurasi vain diplomaattisia kohteliaisuuksia, mutta ei mitään varsinaisia toimia. Huhtikuussa

⁸⁷ Lönnroth 1986, 179-180.

⁸⁸ Lönnroth 1986, 180.

⁸⁹ Tolstoi 1887b, 466.

⁹⁰ Blomstedt 1998, 41.

1789 Espanjan hallitus julisti, että koska sen rauhanvälityksiä ei huomioida, se ei myöskään tulisi enää niihin asioihin puuttumaan.⁹¹

Syksyllä 1788 myös Iso-Britannia ja Preussi olivat valmiit välittämään rauhaa Ruotsin ja Venäjän välisessä sodassa. Sotivien osapuolten rauhanehdot kuitenkin poikkesivat toisistaan liiaksi. Vaikka Venäjä oli kahden rintaman sodassa, oli Ruotsin katastrofaalisen sotakesän jälkeen sotilaallinen aloite siirtynyt venäläisille ja keisarinna uskoi tyydyttävän ratkaisun löytyvän sodan avulla. Loppuvuodesta Preussi välitti Ruotsille Katariinan ennakkoehdot, joiden mukaan rauha olisi mahdollinen status quon pohjalta, mikäli kuningas itse pyytäisi rauhaa keisarinnalta. Kustaa III oli kuitenkin vakiinnuttanut sisäpoliittisen tilanteen Ruotsissa, eikä suostunut ehtoihin.⁹²

Erilaiset pyrkimykset rauhan palauttamiseksi vuonna 1788 olivat ilmenneet hyvin monitasoisina. Toisaalta Kustaa III oli pyrkinyt rauhaan suoraan itse, tosin G. M. Armfeltin välityksellä epävirallista tietä. Toisaalta Armfelt ilmeisesti toimi myös itsenäisesti kuninkaan tietämättä. Lisäksi upseerit olivat yrittäneet rauhan palauttamista kuninkaansa ohitse neuvottelemalla suoraan venäläisten kanssa. Venäläiset taas olivat pyrkineet saamaan läpi omat tavoitteensa ja heidän näköisensä rauhan kenraali Sprengtportenin välityksellä upseeriopposition kanssa. Sprengtporten pyrki myös käyttämään tilannetta hyväkseen ja ajamaan läpi Suomen itsenäistämistä Venäjän suojeluksessa. Kustaa III oli lisäksi pyrkinyt rauhaan muiden Euroopan valtioiden välityksellä, erityisesti Espanjan. Kaiken tämän lisäksi pelissä vaikuttivat myös muiden suurvaltojen intressit ja niiden pyrkimykset omaa etuaan peilaten välittää rauhaa. Mikään näistä teistä ei kuitenkaan johtanut tuloksiin vuonna 1788.

2.5. Rauhanteko pattitilanteessa – liittokaavailuista sotilaalliseen tasapainotilaan

Sotatoimet pysähtyivät Suomen rintamalla talveksi. Talvisodankäynti oli muutenkin tuohon aikaan harvinaista ja tämä vuodenaika käytettiin varastojen keräämiseen ja suunniteltiin seuraavan kesän sotatoimia.⁹³ Ruotsin tärkeimmät ulkopoliittiset kysymykset olivat:

⁹¹ Tolstoi 1887b, 469-471; Sekste 2004a, 170-171.

⁹² Borodkin 1912, 203; Paaskoski 2005, 202.

⁹³ Paaskoski 2005, 202.

mahdollinen liitto Englannin tai Preussin kanssa, josta olisi seurauksena näiden aktiivinen osallistuminen sotaan ja Tanskan tekeminen neutraaliksi jäljellä olevan Venäjän sodan ajaksi.⁹⁴ Tässä vaiheessa Englannin politiikka ei herättänyt Kustaassa luottamusta, joten hänen katseensa kääntyi Preussin suuntaan. Kustaa ehdotti liittoa Preussille ja toivoi sen osallistuvan sotaan.⁹⁵ Tammikuun alussa 1789 Venäjä otti vastaan Preussin rauhankäytännön status quon pohjalta. Venäjän toinen ehto oli, että Kustaa pyytäisi suoraan rauhaa Katariinalta. Kustaa ei tätä hyväksynyt, mutta tuon Katariinan diplomaattisen eleen seurauksena Preussi hylkäsi Ruotsin liittotarjouksen.⁹⁶ Raha-avustussopimus Ranskan kanssa päättyi vuoden lopussa 1788 ja Kustaa tarvitsi uuden liittolaisvaltion, joka oli kiinnostunut tukemaan Ruotsia taloudellisesti.⁹⁷

Kun Ruotsin säädöt kokoontuivat valtiopäiville tammikuun lopussa 1789, oli ulkopoliittinen tilanne epäselvä. Kustaa III käytti valtakunnan turvallisuustilannetta hyväkseen propagandavalttina ja ajoi aateliston vastustuksesta huolimatta läpi yhdistys- ja vakuuskirjan nimellä tunnetun perustuslakiuudistuksen, joka entisestään kasvatti kuninkaan valtaa. Kuninkaalla oli tämän jälkeen muun muassa rajoittamaton valta ulkopoliittikkaan nähden. Valtiopäivillä Kustaa onnistui eheyttämään Ruotsin sisäpoliittisen tilanteen ja luomaan edellytykset sotatoimien jatkamiselle. Hänen tavoitteenaan oli nyt saada suurin mahdollinen tuki Englannilta ja Preussilta. Erityisen tärkeätä oli saada aikaan sopimus rahallisista avustuksista ja varmistaa Tanskan neutraliteetti.⁹⁸

Keväällä 1789 Englannin ja Preussin näkemykset Ruotsin asemasta poikkesivat toisistaan. Englannin etujen mukaista olisi ollut pikainen rauha status quon pohjalta, kun taas Preussin suunnitelmien kannalta oli tärkeää, että Ruotsi jatkaisi sotimista. Preussin toiveissa oli saada Ruotsin Pommeri, joko käyttämällä hyväkseen Ruotsin heikkoa taloudellista tilannetta tai antamalla kompensatiota Ruotsille Tanskan tai Venäjän alueista. Nämä suunnitelmat herättivät epäilyksiä niin Lontoossa kuin Tukholmassakin.⁹⁹

Ruotsin Englannin lähettiläs Noleken kävi Lontoossa neuvotteluja raha-avustuksista ja brittiläisen laivasto-osaston lähettämistä Itämerelle. Brittien mielenkiinto Pohjolan asioita

⁹⁴ Carlsson 1944, 198.

⁹⁵ Carlsson 1944, 203; Jägerskiöld 1957, 327.

⁹⁶ Jägerskiöld 1957, 327.

⁹⁷ Carlsson 1944, 232.

⁹⁸ Jägerskiöld 1957, 326-328.

⁹⁹ Jägerskiöld 1957, 330.

kohtaan oli kuitenkin vähentynyt Ranskan vaikutuksen heikentyessä siellä. Ranska oli joutunut yhä suurempaan anarkian valtaan ja viimein siellä puhkesi vallankumous toukokuussa 1789.¹⁰⁰ Preussiltakaan ei herunut muuta kuin lainatarjous, vaikka maa oletti Ruotsin toimivan yhteistyössä, mikäli Preussin ja Venäjän välille syttyisi sota. Toukokuussa Ruotsi onnistui kuitenkin neuvottelemaan lainan ilman sitoumuksia Pommerin suhteen.¹⁰¹

Ruotsin ulkopoliittisista tavoitteista liittosopimuksen järjestäminen ei ollut tuottanut tulosta, mutta Tanskan neutraliteetti oli toteutunut, sillä se oli sekä Englannin että Preussin intressissä. Virallisesti Tanska julistautui puolueettomaksi 9. heinäkuuta 1789. Ulkopoliittisen toiminnan ainoaksi todelliseksi kohokohdaksi keväällä ja kesällä 1789 muodostui 12. heinäkuuta allekirjoitettu ja 25. joulukuuta ratifioitu liitto- ja raha-avustussopimus Korkean portin kanssa.¹⁰² Molemmat osapuolet sitoutuivat olemaan tekemättä erillisrauhaa Venäjän kanssa.¹⁰³ Näin ollen Kustaan täytyi käydä kesän 1789 sota ilman merkittävää ulkomaista tukea.¹⁰⁴

Kesän 1789 sotatoimille oli Ruotsin kannalta välttämätöntä voittaa merellä ja muodostaa uhka Pietarille, jotta se voisi solmia edullisen rauhan. Venäjällekään ei ollut helppoa aloittaa sotatoimia, sillä Katariina joutui käyttämään kaikki tiedossaan olevat keinot pystyäkseen käymään hyökkäyssotaa.¹⁰⁵ Katariinan toimet tuottivat kuitenkin tulosta ja keväällä 1789 sotilaallinen aloite oli kenraali V. P. Musin-Puškinin johtamilla venäläisillä. Sotakesän merkittävin maataistelu käytiin Mikkelin eteläpuolella Porrassalmella, jossa ruotsalaiset onnistuivat torjumaan ylivoimaisen vihollisen hyökkäyksen. Myös kenraali Sprengtporten haavoittui tässä taistelussa, mikä merkitsi hänen vaikutuksensa heikkenemiseen Suomen rintamalla. Porrassalmen taistelun merkitys Ruotsin armeijalle oli ennen kaikkea tärkeä moraaliltaan, sillä se oli ensimmäinen taisteluvoitto venäläisistä sitten suuren Pohjan sodan. Vuoden 1789 sotatoimet eivät johtaneet kummankaan osapuolen toivomiin ratkaisuihin maalla tai merellä. Venäjällä oli hienoinen sotilaallinen yliote kesän lopussa, sillä se oli voittanut saaristolaivastojen välisen yhteenoton Ruotsinsalmessa. Voitto ei ollut kuitenkaan ratkaiseva.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Carlsson 1944, 247.

¹⁰¹ Lönnroth 1986, 212.

¹⁰² Jägerskiöld 1957, 329, 331-332.

¹⁰³ Sekste 2004a, 174.

¹⁰⁴ Ks. liite 1.

¹⁰⁵ Sekste 2004a, 139.

¹⁰⁶ Paaskoski 2005, 202-208.

Vaihtelevat menestykset ja vastoinkäymiset päättivät sotakesän 1789 sotilaalliseen tasapainotilaan. Mutta tähän tulokseen ruotsalaiset onnistuivat pääsemään vain repimällä kaiken irti maan taloudellisista resursseista. Sodan jatkamiselle oli Ruotsin kannalta elintärkeää saada Englannin ja Preussin aktiivista tukea. Toinen vaihtoehto oli solmia rauha vihollisen ehdoilla. Jälkimmäiseen Kustaa ei kuitenkaan halunnut ryhtyä.¹⁰⁷

3. Espanjan toimet johtavat neuvottelukontaktin syntyyn keväällä 1790

3.1. Kustaan yritykset saada tukea Englannilta ja Preussilta

Syksyllä 1789 Kustaa viipyi pitkään Suomessa, sillä hän palasi Tukholmaan vasta 2. joulukuuta.¹⁰⁸ Suurvaltapoliittinen tilanne vaikutti hyvältä Ruotsin kannalta, sillä jännitys kasvoi Preussin ja keisarihovien välillä ja sodan uhka lisääntyi. Uuden sotakesän kunnolliseen läpiviemiseen Kustaa tarvitsi kuitenkin nopeaa ja riittävää taloudellista avustusta. Syksyllä aktualisoitui myös ajatus rauhanteosta ilman liittoutuneiden välitystä ja tätä Kustaa käytti hyväkseen painostuskeinona neuvotteluissaan näiden kanssa.¹⁰⁹ Hän oli vakaasti päättänyt taistella Ruotsille kunniallisen rauhan aikaansaamiseksi. Kirjeessään Armfeltille 28. joulukuuta Kustaa kirjoitti, ettei tekisi rauhaa ennen kuin olisi voittaja tai voitettu ja tällä hetkellä hän ei ollut kumpikaan näistä.¹¹⁰

Huolimatta erinäisistä rauhanehdotuksista jatkoivat sekä Ruotsi että Venäjä kaikin käytettävissä olevin voimin varustautumista seuraavaan sotakesään. Kumpikaan maa ei kuitenkaan voinut odottaa suurta hyötyä itselleen sodan jatkamisesta, sillä maiden taloudelliset voimavarat oli viritetty äärimmilleen. Ruotsi oli jo täysin riippuvainen ulkomaisesta rahoituksesta ja Venäjä neuvotteli luotoista Genovan kanssa.¹¹¹ Kreivi

¹⁰⁷ Jägerskiöld 1957, 332.

¹⁰⁸ Lönnroth 1986, 219.

¹⁰⁹ Jägerskiöld 1957, 332-333.

¹¹⁰ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 28.12.1789. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

¹¹¹ Sekste 2004a, 172.

Bezborodko totesi, että seuraavan sotakesän kunnolliseen käymiseen pitäisi asettaa uusia veroja. Hän oli myös sitä mieltä, että Venäjä tarvitsisi pikaista rauhaa.¹¹²

Rauhantekeminen ei kuitenkaan olisi kovin helppoa, sillä Ruotsin ja Venäjän rauhanehtojen suuren poikkeavuuden lisäksi liittyi tämä sota oleellisesti moniin muihinkin eurooppalaisen politiikan kysymyksiin. Turkki luotti Ruotsiin, ettei se tekisi erillisrauhaa ja Preussi halusi rajoittaa Venäjän vaikutusta rauhantekoon. Englanti taas tuki sulttaania ja halusi kytkeä Venäjän rauhanteot Ruotsin ja Turkin kanssa yhteen. Puola halusi käyttää hyväkseen Venäjän vaikeuksia ja oli valmis toimimaan yhteistyössä Ruotsin ja Preussin kanssa. Koska lisäksi Itävalta oli lähes sidottu sen omistamissa Alankomaiden maakunnissa¹¹³ syttyneeseen vallankumoukseen ja Tanska riippuvainen sitä ympäröivien valtioiden politiikasta, ei Venäjällä käytännössä ollut liittolaisia apunaan vaan maa joutui turvautumaan täysin omiin voimavaroihinsa sodassa Turkkia ja Ruotsia vastaan.¹¹⁴

Syksyllä 1789 Katariina II oli siinä uskossa, että rauha Turkin kanssa olisi välttämätön. Hän kirjoitti Potemkinille useasti tästä toiveestaan, sillä Pietarissa uskottiin vakaasti sodan syttymiseen Preussin kanssa.¹¹⁵ Katariina sanoi 24. joulukuuta Venäjän olevan kriisitilanteessa. Täytyisi valita joko rauha tai kolmen rintaman sota.¹¹⁶ Tällaisessa tilanteessa mahdollisuudeksi nousi siis rauha Turkin kanssa, jotta kädet jäisivät vapaiksi Preussin ja Ruotsin suhteen. Salaiset neuvottelut käynnistyivätkin syksyllä 1789, mutta ne eivät johtaneet tuloksiin.¹¹⁷

Vuoden 1790 alussa aloitti Kustaa III aktiivisen diplomaattisen pelin. Hänen tavoitteenaan oli kunniallinen rauha Venäjän kanssa. Tähän ei näyttänyt olevan kuitenkaan muita teitä kuin sotatoimien jatkaminen, mutta taloudellinen tilanne teki tämän mahdottomaksi. Molempia laivastoja varustettiin kovaa vauhtia, mutta ilman avustusta Kustaalla ei olisi varaa kokonaiseen sotakesään, vaan hänen täytyisi perustaa taktiikkansa muutamalle nopealle voitolle, jotka tekisivät rauhanteon edullisemmaksi. Lisäksi hän tarvitsisi muutamia

¹¹² Grigorovitš 1881, 65.

¹¹³ Nykyinen Belgia.

¹¹⁴ Sekste 2004a, 172.

¹¹⁵ Katariina II:n kirjeet Potemkinille 6.12.1789, 18.12.1789 ja 21.1.1790. Grot 1885, 48-56.

¹¹⁶ Sekste 2004a, 173.

¹¹⁷ Grigorovitš 1881, 66-67; Black 1994, 274-275.

ystävällismielisiä valtioita, jotka välittäisivät rauhan oikealla hetkellä. Toinen vaihtoehto olisi jonkin liittolaisen aseellinen tuki.¹¹⁸

Koska Ranska oli lamaantunut vallankumouksen takia, oli Kustaan ainoana mahdollisuutena saada tukea ja välitysapua Englannilta ja Preussilta. Näiden kahden liittolaisen näkökulmat Itämeren alueen suhteen poikkesivat kuitenkin selvästi toisistaan. Englanti halusi säilyttää sellaisen voimatasapainon, että Venäjä ei pääsisi totaalisesti hallitsemaan Itämerellä. Se oli valmis antamaan Kustalle voimakasta diplomaattista tukea ja ehkä taloudellista apua. Preussi taas oli ekspansiivinen valta ja pyrki hankkimaan alueita naapureiltaan. Sen intressissä oli edelleen antaa Ruotsille laina sellaisilla ehdoilla, ettei Ruotsi kykenisi maksamaan sitä takaisin, vaan joutuisi antamaan pantiksi Pommerin. Kustaa toivoi joka tapauksessa saavansa Englannilta raha-avustuksia ja Preussin aloittavan sodan Venäjää vastaan.¹¹⁹

Tammi-helmikuussa 1790 Venäjä ilmoitti rauhanehtonsa Englannille ja Preussille. Ne sisälsivät seuraavat artiklat: Korkean portin ja Ruotsin täytyisi myöntää, että ne aloittivat sodan ilman riittävää syytä, Ruotsilla ei olisi oikeutta puuttua mitenkään Turkin asioihin, Ruotsiin täytyisi palauttaa vuotta 1772 edeltänyt hallitusmuoto ja lisäksi Anjalan miehille täytyisi myöntää armahdus.¹²⁰

3.2. Tapahtumat Tyynellä valtamerellä avaavat rauhanteonmahdollisuuksia Itämerellä

Preussin ja Englannin välittämien Venäjän rauhanehtojen tultua Kustaan tietoisuuteen antoi hän Espanjan Tukholman lähettilään Corralin tehtäväksi välittää nämä tiedot Madridiin. Corral oli ilmoittautunut olevansa Kustaan käytettävissä mahdollista rauhanvälitystä ajatellen kaksi viikkoa aiemmin. Hän oli myös helmikuun alussa vihjannut, ettei Katariina II enää torjunut ajatusta suorista neuvotteluista Ruotsin kanssa. Madridista ulkoministeri Florida Blanca voisi lähettää toimintaohjeet Venäjän Pietarin lähettiläälle Galvezille. Espanja oli myös siinä mielessä sopiva välittäjä, että se suhtautui ystävällismielisesti molempiin

¹¹⁸ Lönnroth 1986, 224-225.

¹¹⁹ Lönnroth 1986, 225-226.

¹²⁰ Sekste 2004a, 173.

sotaikäyviin valtioihin.¹²¹ Kustaa oli näin ollen jo toista kertaa tämän sodan aikana turvautunut Corraliin.

Suurvaltopolitiikan käänneet tulivat jälleen edullisemmiksi Ruotsille, sillä 20. helmikuuta Itävallan keisari Josef II kuoli. Tästä oli seurauksena Itävallan rauhantendenssit Turkin suuntaan. Venäjä pelkäsi ainoan liittolaisen menetystä ja yhä enemmän myös, että sitä vastaan muodostuisi suuri koalitio.¹²² Preussin toimet vaikuttivatkin tähän suuntaan, sillä 12. maaliskuuta Preussi allekirjoitti liittosopimuksen Turkin kanssa ja 28. maaliskuuta puolustusliiton Puolan kanssa.¹²³

Myös Ruotsi oli jättänyt maaliskuussa liittoehdotuksen Preussille. Kustaan ehdot olivat: miljoonan taalerin rahalliset avustukset, Preussin sitoutuminen määrätyssä ajassa hyökkäykseen Venäjää vastaan ja että tulevassa rauhassa Ruotsi saisi takaisin ainakin sen, mitä oli menetetty Turun rauhassa. Preussin tuli myös taata Tanskan neutraliteetti ja rauhanteon jälkeen solmittaisiin puolustusliitto. Näitä ehtoja vastaan Kustaa sitoutuisi olemaan solmimatta erillisrauhaa ja laivastollaan suojelemaan Preussin Itämeren kauppaa. Kustaa uhkasi solmia rauhan Venäjän kanssa ilman liittoutuneiden välitystä, mikäli hänen vaatimuksiinsa ainakin raha-avustuksista ei suostuttaisi.¹²⁴ Tällainen erillisrauha oli niin Preussin kuin Englanninkin intressejä vastaan, sillä ne tahtoivat välittää rauhan Venäjän ja Ruotsin välille, koska näin ne voisivat sitoa sen osaksi suurempaa eurooppalaista kysymystä, johon kuului muun muassa samanaikainen rauha Turkin kanssa.

Espanjan aktivoituminen Itämeren alueella ei ollut myöskään mitenkään oma erillinen ilmiönsä. Espanja ja Englanti olivat nimittäin ajautuneet törmäyskurssille vapaakauppaoikeuksista Pohjois-Amerikan Tyynenmeren rannikolla.¹²⁵ Neuvottelut maiden välillä olivat alkaneet helmikuussa ja huhtikuussa oli tilanne kiristynyt jo niin pahaksi, että Englanti aloitti varustelut merisodan varalle. Näin ollen oli Espanjan etujen mukaista sotkea Englannin suunnitelmia kaikkialla, missä se oli mahdollista.¹²⁶ Espanjan tavoitteena oli myös

¹²¹ Lönnroth 1986, 227.

¹²² Jägerskiöld 1957, 333.

¹²³ Lönnroth 1986, 227.

¹²⁴ Carlsson 1944, 301-302.

¹²⁵ Ns. Nootka-kriisi.

¹²⁶ Carlsson 1944, 301-305.

hankkia liittolaisia Pohjois-Euroopasta mahdollisen sodan varalle Englantia vastaan. Tässä tarkoituksessa maa kosiskeli sekä Ruotsia että Venäjää.¹²⁷

Maaliskuun alussa Kustaa kirjoitti G. M. Armfeltille olevansa mielissään, sillä Corral oli aloittanut jälleen neuvottelut, joista tulevia tietoja hän kuunteli mielellään.¹²⁸ Espanjalaisen neuvottelut lähtivätkin joutuisasti käyntiin, koska jo 14. maaliskuuta saattoi Kustaa raportoida Armfeltille, että seuraavana päivänä lähtisi Corralin posti, jossa ehdotettaisiin Wachtmeisterin kreivien vaihtoa brigadierin Bergiin ja everstiluutnantti van der Vliisiin. Tämä johtaisi neuvottelujen muodostamiseen asiasta, minkä seurauksena olisi neuvotteluyhteyden avautuminen Venäjään. Kustaa kirjoitti myös Corralin toimien herättävän varmasti ihmisten uteliaisuutta.¹²⁹ Tällä hän tarkoitti luultavasti, että huhut Espanjan toimista jouduttaisivat mahdollisesti Ruotsin neuvotteluja Englannin ja Preussin kanssa.

Keväällä Kustaa saapui aikaisin Suomeen järjestämään sotatoimia, sillä jo 28. maaliskuuta 1790 hän jätti Tukholman taakseen. Päämajan hän sijoitti Porvooseen.¹³⁰ Hän oli optimistinen ja oli lähtiessään sanonut Englannin lähettiläälle Listonille, että toivoi tapaavansa Preussin kuninkaan Pietarissa. Kustaa olikin, taloudelliset voimavarat äärimmilleen virittäen, onnistunut luomaan vaikuttavan sotavoiman etenkin laivastostaan. Talven aikana sekä avomeri- että saaristolaivaston kokoa oli kasvatettu huomattavasti. Kustaa päätti joka tapauksessa yrittää uhata Pietaria, oli Preussin kanta mikä hyvänsä. Hänen tavoitteenaan olivat nopeat sotatoimet ja kunniallinen rauha, joko tulevien liittolaistensa Englannin ja Preussin tai neutraalin Espanjan välityksellä. Kustaa III oli itse oma ulkoministerinsä ja näin ollen hänen käsissään olivat sekä diplomatian että sodanjohdon langat.¹³¹

Ruotsi ei ollut ainoa, joka oli pyrkinyt kasvattamaan sotavoimaansa, sillä talven aikana Venäjäkin oli varustautunut. Sen avomerilaivasto oli edelleen hieman suurempi kuin Ruotsin ja tilanne oli sama maiden saaristolaivastojen osalta.¹³² Myös Venäjän sodanjohdossa Suomen rintamalla oli tapahtunut muutoksia, sillä aikaan saamattomana pidetty maa-

¹²⁷ Tolstoi 1887b, 471.

¹²⁸ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 9.3.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

¹²⁹ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 14.3.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

¹³⁰ Blomstedt 1963, 115.

¹³¹ Lönnroth 1986, 228.

¹³² Lönnroth 1986, 229.

armeijan komentaja kreivi Musin-Puškin vaihdettiin Nikolai Petrovitš Saltikoviin. Myös lähes koko kenraalikunta vaihdettiin uusiin miehiin. Tärkeimpänä heistä mainittakoon kenraali Igelströmin kuvioihin astuminen.¹³³

Katariina II oli päättänyt Saltikovin ja Igelströmin siirrosta etelän rintamalta Ruotsin rintamalle jo joulukuussa 1789.¹³⁴ Armeijan johdon vaihdoksilla ei ollut merkitystä vain sotatoimien tehostamisen kannalta, vaan myös mahdollisen rauhanteon näkökulmasta. Vorontsovin omaelämäkerran mukaan vuoden 1790 alussa alkoivat Pietarissa salaiset neuvottelut rauhansolmimisesta Ruotsin kanssa. Näihin neuvotteluihin osallistuivat vain kenraaliadjutantti N. I. Saltikov, kreivit Osterman ja Bezborodko, sekä Vorontsov itse. Näiden lisäksi neuvotteluista olivat tietoisia vain keisarinna, Subov ja Markov. Myöhemmin näihin neuvotteluihin otti osaa myös kenraali Igelström.¹³⁵

Kenraali Sprengtporten oli sotatoimista sivussa kesän 1790, sillä Katariina II kertoi Potemkinille saman vuoden huhtikuussa, ettei Sprengtporten ollut vielääkään voimissaan Porrassalmen haavoittumisensa takia eikä pystyisi palvelemaan seuraavaa sotakesää.¹³⁶ Kustaa III oli varmasti mielissään Sprengtportenin sivuun jäämisestä, sillä edellisenä vuonna hän oli todennut Sprengtportenin olevan uhka rauhanneuvotteluille.¹³⁷ Venäjän saaristolaivaston komennossa jatkoi edellisenä sotakesänä Ruotsinsalmen meritaistelussa hyvin kunnostautunut Nassau-Siegenin prinssi. Saltikovilla ei ollut suoraa komentosuhdetta häneen. Avomerilaivaston komentajana jatkoi vanha amiraali Tšitšagov.¹³⁸

Pietarissa Galvez oli välittänyt Corralin ehdotuksen sotavankien vaihdosta Venäjän hallitukselle. Osterman vastasi tähän kirjeellään Galvezille 2. huhtikuuta 1790. Hän kirjoitti, että keisarinna vapauttaisi molemmat Wachtmeisterit kunnioituksesta Espanjan kuninkaan toimia kohtaan, eikä vaatisi tätä vastaan Kustaalta venäläisten sotavankien vastaluovutusta. Katariina suostuisi myös yleisiin sotavankienvaihtoneuvotteluihin, jotka toimisivat alkuna rauhanteolle. Ennen kaikkea hän toivoi edelleen, että Kustaa myöntäisi syyllisyytensä sotaan. Katariina oli kuitenkin valmis luopumaan vaatimuksestaan, jonka mukaan Kustaan tulisi

¹³³ Bezborodkon kirje S.R.Vorontsoville 8.2.1790. Bartenev 1879, 174-176; Ordin 1889b, 263-264.

¹³⁴ Katariina II:n kirje Potemkinille 6.12.1789. Grot 1885, 48-49.

¹³⁵ Grigorovitš 1881, 70.

¹³⁶ Katariina II:n kirje Potemkinille 19.4.1790. Grot 1885, 74-75.

¹³⁷ Kustaa III:n kirje Wachtmeisterille 4.8.1789. Andersson 1860, 46-47.

¹³⁸ Ordin 1889b, 264-265.

kirjoittaa rauhaa pyytävä kirje suoraan hänelle.¹³⁹ Näin Espanja oli avaamassa tietä ensimmäisille suorille neuvotteluille Ruotsin ja Venäjän hallitsevien tahojen välille sodan alkamisen jälkeen.

Galvez ei tämän jälkeen aikaillut vaan ryhtyi neuvottelemaan rauhanvälitystarjousta Ruotsille. Huhtikuun 17. päivä hän kirjoitti Kustalle kirjeen, jossa kertoi keisarinnan pyytävän tätä nimittämään valtuutetun neuvotteluihin kenraali Igelströmin kanssa, joka olisi Venäjän valtuutettu. Galvez toivoi, että rauhansopimuksen kohdat muodostettaisiin sujuvasti, jotta valtuutettujen tarvitsisi vain allekirjoittaa sopimus. Bezborodko epäili tämän onnistumista ja totesi, mikäli Ruotsin kuningas ei luopuisi vaatimuksistaan, ei sopimuksesta tulisi kuin välirauha, jota keisarinna ei suostuisi ratifioimaan.¹⁴⁰

Kuriiriksi kirjettä viemään Galvez valitsi nuoren espanjalaisvirkamiehen Don Louis del Castillon.¹⁴¹ Galvez lähetti del Castillon kirjeineen kenraali Igelströmin luo Lappeenrantaan, josta tämän oli määrä jatkaa Porvooseen tapaamaan Ruotsin kuningasta.¹⁴² Igelströmiä Bezborodko oli ohjeistanut 14. huhtikuuta 1790 lähettämällään kirjeellä. Hän kirjoitti, että keisarinnan käskyllä Igelströmin ei tulisi lopettaa sotatoimia ja tälle annettujen tehtävien täyttämistä Espanjan lähettilään saapumisen eikä Ruotsin kuninkaan vastauksen odottamisen takia. Bezborodko totesi, että Ruotsin kuningas tulisi olemaan yhteistyökykyisempi kärsittyään sotilaallisen tappion. Jatkokirjeenvaihdossa Igelström voisi käyttää ranskaa tai hänen kansliapäällikkönsä voisi kirjoittaa sanomat venäjäksi. Tämä olisi kuitenkin Igelströmin itsensä vapaasti päätettävissä.¹⁴³ Igelström oli itse asiassa etnisesti Baltian ruotsalaisesta aatelissuvusta, josta oli tullut Venäjän alamainen Uudenkaupungin rauhanteon jälkeen. Hän ei luultavasti osannut venäjää kovinkaan hyvin.¹⁴⁴

Samana päivänä (17. huhtikuuta 1790) kun Galvez lähetti Castillon mukana kirjeen Kustalle, ohjeisti Bezborodko Igelströmiä uudella kirjeellä. Onkin mahdollista, että Castillo on toimittanut sen Igelströmille kulkiessaan Lappeenrannan kautta Porvooseen. Bezborodko kirjoitti velvollisuutenaan olevan ilmoittaa Igelströmille, että Espanjan lähettiläs ritari Galvez

¹³⁹ Tolstoi 1887b, 473.

¹⁴⁰ Tolstoi 1887b, 473-474.

¹⁴¹ Ehrenström 1882, 241.

¹⁴² Tolstoi 1887b, 474.

¹⁴³ Bezborodkon kirje Igelströmille 14.4.1790. Tolstoi 1887a, 504.

¹⁴⁴ <http://gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedic-dictionary/042/42965.htm> (luettu 13.2.2008); <http://gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedic-dictionary/042/42967.htm> (luettu 13.2.2008).

oli päättänyt välittää Espanjan hovin voimakkaat kehoitukset Ruotsin kuninkaalle lopettaa tämä sota, mikä olisi Kustalle vielä tärkeämpää kuin venäläisille. Jos Galvezin neuvoilla olisi jotain tehoa, oli hänen keisarillisella majesteetillaan suunnitelmana käydä tulevat neuvottelut nopeasti ja kaikessa hiljaisuudessa. Keisarinna valtuutti näin ollen Igelströmin ja jonkin muun henkilön käymään neuvottelut ja allekirjoittamaan sopimuksen. Igelströmin ei tarvitsisi käydä mihinkään muihin toimenpiteisiin asian johdosta, eikä Katariina Bezborodkon mukaan halunnut myöskään keskeyttää sotatoimia neuvottelujen vuoksi, jotta vihollinen näin voittaisi aikaa.¹⁴⁵

Bezborodko kirjoitti, että Igelströmille lähetetystä kirjeestä eivät tieneet hänen lisäksi muut kuin keisarinna ja varakansleri Osterman. Tämän asian johdosta Bezborodko pyysi lähettämään tiedot rauhanasioista suoraan hänelle itselleen nimeämällä ne normaalisti tiedonannoiksi hallitukselle. Kirjeen loppuun hän lisäsi vielä, että olisi hienoa, mikäli he onnistuisivat niin, että heidän kadehtijansa ja salaiset vihollisensa olisivat tietoisia siitä hetkestä, kun Igelström allekirjoittaisi rauhansopimuksen.¹⁴⁶ Venäjä kiirehti rauhantekoa, koska sodanuhka Preussin kanssa oli akuutti. Tekemällä rauhan Ruotsin kanssa voisi keisarinna käyttää puolet Ruotsin rintaman joukoista sotatoimiin Preussia vastaan.¹⁴⁷

Igelström on kuitenkin tullut vakuuttuneeksi sotatoimien keskeyttämisen välttämättömyydestä espanjalaisen kuriirin käynnin ajaksi joko omien päätelmiensä, tai del Castillon kanssa käymien keskustelujen johdosta tämän tavatessa Igelströmin matkallaan Lappeenrannan kautta Porvooseen. Tämä käy ilmi Igelströmin kirjeistä Bezborodkolle ja Saltikoville. Igelström kirjoitti Bezborodkolle (22. huhtikuuta) päivä sen jälkeen, kun del Castillo oli jo saapunut Porvooseen. Hän kertoi lähettäneensä samana päivänä Saltikoville sotilaalliset syynsä, joiden vuoksi hän ei voinut toteuttaa vielä hyökkäystä. Hän pyysi Bezborodkoa saattamaan keisarinnan tietoisuuteen, että Igelström piti välttämättömänä hyökkäyssuunnitelman keskeyttämistä neuvottelujen ajaksi, koska hän ei haluaisi asettaa esteitä niiden tielle. Hän toivoi Bezborodkon lähettävän hänelle tiedon niin pian kuin mahdollista, mikäli hänen ajatuksensa olivat löytäneet hyväksyntää. Liitteenä Bezborodkon kirjeeseen Igelström lisäsi kopion kirjeestään Saltikoville, jossa Igelström vedoten

¹⁴⁵ Bezborodkon kirje Igelströmille 17.4.1790. Tolstoi 1887a, 505.

¹⁴⁶ Bezborodkon kirje Igelströmille 17.4.1790. Tolstoi 1887a, 505.

¹⁴⁷ Grigorovitš 1881, 73.

sotilaallisiin syihin perusteli hyökkäyksen viivyttämistä. Saltikoville ei näin ole käynyt selväksi Igelströmin todellinen motiivi hyökkäyssuunnitelmien keskeyttämisestä.¹⁴⁸

Ilmeisesti Katariinan tarkoituksena on alun perin ollutkin sotatoimien osittainen jäädyttäminen espanjalaisten välittämien neuvottelujen ajaksi, sillä kirjeessään Potemkinille 19. huhtikuuta Katariina kirjoitti, että neuvottelujen aikana ei sodan eteen tehtäisi suuria ponnistuksia. Hän myös kertoi, ettei hänen näkökulmastaan olisi enää hyödyllistä vaatia Ruotsin perustuslakia muutettavan niin, ettei kuninkaalla olisi valtaa aloittaa hyökkäyssotaa.¹⁴⁹ Kreivi Bezborodko on saattanut toimia ominpäin käskiessään Igelströmiä olemaan keskeyttämättä sotatoimia tai sitten ne hyökkäykset, joita suunniteltiin, näyttivät Pietarin kabinetin mielestä varsin pieniltä ponnisteluilta.

3.3. Espanjan kuriiri Porvoossa

Espanjan Pietarin lähettilään Galvezin kuriiri Don Louis del Castillo saapui Kustaa III:n päämajaan Porvooseen 21. huhtikuuta 1790. Virallisesti Don Louis oli ehdottamassa vangiksi joutuneiden upseerien vaihtoneuvotteluja, mutta vierailun todellisenä tarkoituksena oli toimittaa Kustalle Espanjan välittämä Venäjän rauhantarjous.¹⁵⁰ Katariina II oli valmis rauhaan status quon pohjalta. Hän vaati menneiden unohtamista, rajojen säilyttämistä samoina kuin ennen sotaa ja armahdusta Anjalan liiton miehille. Katariina oli siis luopunut vaatimuksestaan nöyryyttävästä anteeksipyyntöstä ja oikeudestaan puuttua Ruotsin sisäisiin asioihin. Lisäksi Don Louis toi tiedon, että rauhanteon jouduttamiseksi keisarinna vapauttaisi Wachtmeisterin kreivit ilman odotuksia vastapalveluksista.¹⁵¹ Keisarinna pyysi myös Kustaata nimeämään valtuutetun neuvotteluihin kenraali Igelströmin kanssa.¹⁵²

Espanjan kuriirin saapumisessa Kustaa näki mahdollisuuden diplomaattiseen peliin rauhanehdoista ja kirjoitti huhtikuun 22. päivä kirjeen Preussin hallitsijalle saadakseen tämän

¹⁴⁸ Igelströmin kirjeet Bezborodkolle ja Saltikoville 22.4.1790. F. n. 96, AVPR. Mf NL 177, KA.

¹⁴⁹ Katariina II:n kirje Potemkinille 19.4.1790. Lopatin 1997, 408-409.

¹⁵⁰ Lönnroth 1986, 229.

¹⁵¹ Tegnér 1883b, 359.

¹⁵² Tolstoi 1887b, 473-474.

liittymään sotaan Ruotsin rinnalle.¹⁵³ Hän odotti tietoja niin Berliinistä kuin Lontoostakin, mikäli ne viimein alkaisivat aktiivisesti tukea Ruotsia.¹⁵⁴ Toisaalta Ruotsin joukot olivat valmiina toimintaan Kymijoen rintamalla, eikä Kustaa halunnut keskeyttää hyökkäystä nyt, vaan halusi saavuttaa joitakin sotilaallisia voittoja ennen Espanjan välitykseen vastaamista. Kustaan tavoitteena oli edelleen voittaa takaisin ne Ruotsin alueet, jotka Turun rauhassa oli menetetty. Tuloksena oli se, että Kustaa III lähti Porvoosta muutama päivä Don Louisin saapumisen jälkeen voittaakseen aikaa ja jätti espanjalaisen virkamiehen kuninkaallisen sihteerinsä Johan Albrekt Ehrenströmin hoiviin Porvooseen. Ehrenström ilmoitti Don Louisille, että kuninkaan täytyi lähteä tarkastusmatkalle armeijan luo muutamaksi päiväksi.¹⁵⁵ Vaikka Venäjän rauhanehdoissa oli huomattavaa parannusta Kustaan kannalta, pyrki tämä silti vielä parantamaan niitä diplomaattisen taktikoinnin tai sotilaallisten menestysten avulla.

Kustaa oli erittäin tyytyväinen Don Louis del Castillon saapumisesta. Kirjeessään Armfeltille Säkkijärveltä 25. huhtikuuta Kustaa kirjoitti, että Espanjan kuriiri oli tuonut hänelle sanoman, joka oli tärkein ja odottamattomin sanoma, jonka hän oli koskaan saanut. Hän ei kuitenkaan uskaltanut puhua siitä enempää, ettei sattuisi mitään vahinkoja kirjeen joutuessa väriin käsiin. Kreivi Borck¹⁵⁶ tulisi Kustaan mukaan olemaan hämillään, koska tämä ei ollut uskonut tällaiseen mahdollisuuteen.¹⁵⁷ Kustaa oletti Armfeltin ymmärtävän näillä tiedoilla riittävästi. Kuriiria ei lähetettäisi takaisin ennen kuin Kustaa olisi palannut Porvooseen, sillä hän odotti vastausta Tukholmasta. Kustaa kehotti myös taistelemaan hyvin, koska tämä sotakesä olisi luultavasti viimeinen.¹⁵⁸

Kustaa III antoi Ehrenströmille tehtäväksi pitää Espanjan kuriiri hyvällä tuulella ja keksimään erilaisia tekosyitä, miksi kuninkaan vastaus viipyisi. Ehrenström kävi päivittäin keskusteluja Don Louisin kanssa, jota sihteerin piti älykkäänä nuorukaisena. He keskustelivat myös asioiden tilasta Pietarissa. Näistä keskusteluista Ehrenström raportoi säännöllisesti kirjeitse kuninkaalleen. Ehrenström oli muutenkin tapahtumien keskipisteessä, sillä hän välitti Porvoosta käsin Kustaan lähtevää ja saapuvaa postia Tukholmaan.¹⁵⁹

¹⁵³ Berättelse om freden med Ryssland, till Hemliga Utskottet 1792. Tegnér 1892a, 161.

¹⁵⁴ Blomstedt 1963, 116.

¹⁵⁵ Ehrenström 1882, 241.

¹⁵⁶ Preussin lähettiläs Tukholmassa.

¹⁵⁷ Kustaa viittaa tässä erillisrauhan mahdollisuuteen.

¹⁵⁸ Kustaa III:n kirje Armfeltille 25.4.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

¹⁵⁹ Ehrenström 1882, 241.

Huhtikuun 25. päivä Ehrenström kirjoitti Kustalle keskusteluistaan Don Louisin kanssa ja kertoi, että se samainen Galvezin kirje, joka nyt oli Kustaalla, oli ollut keisarinnan kabinetissa kokonaisen vuorokauden ja oli myös tämän itsensä lukema. Sen oli tarkoitettu olevan konsepti, mutta koska se tuli Galvezille muuttumattomana ja asialla alkoi olla kiire, laittoi Galvez vain nimensä alle ja lähetti sen eteenpäin muutaman tunnin kuluttua. Huhtikuun 26. päivä Ehrenström raportoi hallitsijalleen postiljooni Sandströmin saapumisesta ja kuinka Don Louis riensi välittömästi postiljoonin nähtyään kyselemään, josko kuninkaan vastauskirje Galvezille olisi saapunut. Ehrenström kertoi vastanneensa Don Louisille kuninkaan käskyjen mukaan, ja että espanjalainen olisi ollut yllättävän tyytyväinen näihin selityksiin. Don Louis oli myös kertonut Ehrenströmille viihtyvänsä Porvoossa, sillä hänet oli majoitettu ja ruokittu hyvin, ja lisäksi häntä kohdeltiin hyvin. Hän oli kuitenkin huolissaan siitä, mitä Pietarissa ajateltiin hänen viipymisestään. Varsinkin Don Louisia epäilytti kreivi Ostermanin reaktio, koska tämä ei ollut halunnut kirjettä toimitettavan suoraan Kustalle, vaan Espanjan Tukholman lähettiläälle Corralille. Osterman oli kuitenkin suostunut suoraan yhteydenottoon Kustaaseen, koska asian toimittaminen Tukholman kautta veisi niin paljon aikaa.¹⁶⁰

Kustaa ajatteli vakavissaan rauhantekoa, sillä hän oli ottanut mukaansa Täyssinän, Stolbovan ja Cardisin rauhansopimukset katsoakseen niistä mallia tulevaa rauhansopimusta varten. Kirjeessään Ehrenströmille Säckijärveltä 27. huhtikuuta 1790 kuningas valitti näiden rauhansopimusten olevan laadittu niin tympeällä tavalla, että oli lähes mahdotonta tiivistää niiden keskeistä sisältöä. Kustaa pyysi Ehrenströmiä tekemään tiivistelmät rauhansopimusten kaikista artikloista ja toimimaan samoin myös Uudenkaupungin ja Turun rauhansopimusten kanssa. Nämä toimet helpottaisivat huomattavasti tulevan rauhansopimusluonnoksen laatimista. Samaisessa kirjeessä Kustaa kertoi lukeneensa mielenkiinnolla espanjalaista koskevista uutisista ja pyysi Ehrenströmiä taivuttelemaan kuriiria puhumaan lisää Pietarin asioista.¹⁶¹

Kustaa III:n ja Ehrenströmin viivyttämistaktiikkaa kuvastaa Ehrenströmin kirje huhtikuun 28. päivänä. Ehrenström oli kuninkaan ohjeiden mukaan väittänyt Don Louisille, että he tarvitsisivat vastauskirjeen laatimista varten Tukholman väliaikaisen hallituksen mielipiteen. Ehrenström pyrki rauhoittelemaan espanjalaista tekemällä tälle laskelmat, kuinka kauan

¹⁶⁰ Ehrenströmin kirjeet Kustaa III:lle 25. ja 26.4.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

¹⁶¹ Kustaa III:n kirje Ehrenströmille 27.4.1790. Ehrenström 1882, 241-242.

kirjeenkulku Suomesta Tukholmaan ja takaisin veisi. Koska kuriiri oli lähetetty Porvoosta Tukholmaan 22. huhtikuuta, ei vastaus voisi vielä mitenkään olla ehtinyt tulla takaisin ja että posti ei olisi Porvoossa ennen toukokuun 3. tai 4. päivää. Ehrenström kirjoitti Kustalle, jos Berliinin vastausta odoteltaisiin tätä kauemmin, täytyisi espanjalaisen kohdalla keksiä sitten uusia järjestelyjä. Ehrenström myös laskeskeli, mikäli Preussin vastaus saapuisi viimeistään toukokuun 3. päivä, voitaisiin Espanjan vastauskirje laatia pikaisesti ja lähettää Espanjan kuriiri takaisin jo 5. toukokuuta.¹⁶²

Ehrenström selitti Don Louisia miellyttääkseen tällä itsellään olevan oikeus päättää, haluaisiko tämä odottaa kuninkaan vastausta vai lähtisikö tämä paluumatkalle ilman kirjettä Galvezille. Espanjalainen oli vastannut odottavansa mieluummin vielä tuplasti enemmän aikaa kuin lähtisi ilman vastauskirjettä. Hän lisäsi kuitenkin, ettei halunnut enää peitellä sitä surua, jota tämä pitkä viivästyminen aiheutti hänen itsensä lisäksi varmasti myös Galvezille ja Ostermanille, jotka olivat epävarmuudessa vastauskirjeen viipyessä. Tähän Ehrenström oli kuninkaan ehdotusten mukaisesti hetken mielijohdetta näytellen vastannut, että Don Louis voisi kirjoittaa Galvezille kirjeen. Ehrenströmin yllätykseksi Don Louis ei ollut kuitenkaan heti innostunut asiasta, vaan oli alkanut epäillä tähän ehdotukseen olevan jonkin salaisuuden kätkeytyneenä, ja hän epäili Kustaan olevan kirjeidean taustalla. Ehrenströmin selittelyjen jälkeen Don Louis alkoi viimein itse pyytää oikeutta kirjoittaa muutama rivi tekstiä Galvezille.¹⁶³

Ehrenström ehdotti, että Don Louis voisi kirjoittaa kirjeensä hänen luonaan. Don Louis toimikin heti, mutta kirjoitti kirjeensä espanjaksi. Ehrenström oli selittänyt, ettei tällainen kirje voisi ylittää rajaa, koska se herättäisi heti epäilyksiä. Hän selitti, että kirje täytyisi kirjoittaa ranskaksi ja sellaisella tyyllillä, mikäli ruotsalainen tai venäläinen upseeri avaisi sen, ei se aiheuttaisi epäilyksiä espanjalaisen tehtävän tarkoituksesta. Don Louis oli ymmärtänyt Ehrenströmin tarkoituksen ja kirjoittanut kirjeen ranskaksi tämän ehdotusten mukaisesti ja sallinut kuninkaallisen sihteerin tehdä kirjeeseensä myös joitakin muutoksia.¹⁶⁴ Ehrenströmin vaatimuksen taustalla oli siis myös päästä kontrolloimaan sitä, mitä kirjeeseen kirjoitettaisiin. Eihän Ehrenström todennäköisesti osannut espanjaa.

¹⁶² Ehrenströmin kirje Kustaa III:lle 28.4.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

¹⁶³ Ehrenströmin kirje Kustaa III:lle 28.4.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

¹⁶⁴ Ehrenströmin kirje Kustaa III:lle 28.4.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

Tämän jälkeen Ehrenström oli lähettänyt Don Louisin kirjoittaman kirjeen kenraali Meijerfeldtille, jotta tämä toimittaisi sen eteenpäin. Sitä ennen hän oli kopioinut sen ja lähettänyt tämän kopion Kustaalle. Ehrenström kirjotti Kustaalle myös, että Don Louis kyseli jatkuvasti tältä kuninkaan persoonallisuudesta ja silloin, kun espanjalainen oli omissa oloissaan, kulutti tämä aikaansa lukemalla Sheridanin näytelmiä.¹⁶⁵

Kirjeessään Galvezille 28. huhtikuuta 1790 Don Louis del Castillo ilmoitti ylimääräisten huolien välttämiseksi, että tämän oli sallittu Ruotsin kuninkaan poissaollessa kertoa saapuneensa onnellisesti perille Porvooseen illalla 21. huhtikuuta. Matkalla hän oli pistäytynyt kenraali Igelströmin luona Lappeenrannassa. Don Louis kertoi toimittaneensa lähetyksen Ruotsin kuninkaalle, mutta tämän jälkeen Tukholmasta pyydyt ohjeet eivät olleet vielä saapuneet. Tästä syystä hänen oli täytynyt vain odottaa. Kirjeen lopussa Don Louis kertoi muuten viihtyvänsä erittäin hyvin Porvoossa.¹⁶⁶

Huhtikuun 30. päivänä Ehrenström raportoi kuninkaalleen jälleen keskusteluistaan Don Louisin kanssa. Hän oli saanut selville, että Corralin kuriirin lähettämisen aikoihin keisarinna karttoi vielä melkoisesti rauhanneuvotteluja suoraan Ruotsin kanssa. Siksi keisarinna oli päättänyt olla antamatta Espanjan Tukholmaan tai Pietariin pyrkiville lähettiläille rajanylitysoikeutta, koska sen myöntäminen saattaisi herättää sellaisia luuloja, että Venäjä olisi alentunut pyytämään rauhaa Ruotsilta. Espanjalaiset olivat saaneet asian järjestymään kuitenkin sillä tavalla, että heidän kuriirinsa voitiin lähettää rajalle asti mukanaan kirje Venäjän komentavalle upseerille, joka vaihtoi sen armeijan sanomaan jatkaakseen viestiketjua tällä tavoin. Don Louisin mukaan Espanjan Tukholman lähettiläs Corral oli tehnyt valtavasti töitä saadakseen Venäjän hovin suostumaan tällaiseen järjestelyyn, jotta Galvezin kirje nyt oli saatu toimitetuksi Don Louisin tuomana Kustaalle. Ehrenströmin mukaan tällaisen yllättävän muutoksen takia Venäjän menettelyissä Galvezin kirjeen voisi katsoa olevan merkitykseltään erittäin tärkeä Venäjän hoville. Don Louis vaikutti kantavan huolta mahdollisesta tulevasta sodasta Preussin ja Venäjän välille ja olikin ilmoittanut, että hänet oli lähetetty Porvooseen enemmän Venäjän hovin kuin Espanjan Pietarin lähettilään toimesta.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Ehrenströmin kirje Kustaa III:lle 28.4.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

¹⁶⁶ Ehrenströmin Kustaa III:lle lähettämä kopio Don Louis del Castillon kirjeestä Galvezille 28.4.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

¹⁶⁷ Ehrenströmin kirje Kustaa III:lle 30.4.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

Tällä välin Kustaa oli ylittänyt armeijaosastonsa kanssa Kymijoen Jaalassa ja saavuttanut voiton Valkealan taistelussa 29. huhtikuuta 1790.¹⁶⁸ Ehrenström onnitteli Kustaata voitosta, mutta kertoi myös espanjalaisen huolista, että Kustaan jatkaessa taistelua venäläisten kanssa, ei rauhanteosta tulisi pian mitään.¹⁶⁹ Kirjeessään toukokuun 4. päivänä Ehrenström kirjoitti Kustalle jäiden sulaneen sen verran hyvin, että saaristolaivasto voisi pian purjehtia vesille. Hän lisäsi, että ennen tätä täytyisi odottaa avomerilaivaston saapumista Karlskronasta Suomenlahdelle Viaporin suojaamaan.¹⁷⁰ Samassa kirjeessä Ehrenström kertoi Don Louisin huolista neuvottelujen kohtalosta. Tämä epäili ajan kulumisen osoittavan Kustaan etäännyttämisestä asiassa. Don Louis ihmetteli, miksi Kustaa ei voinut tai halunnut pysäyttää sotatoimia, vaikka oli nyt saanut näin odottamattomat rauhanehdot Venäjän hovilta.¹⁷¹

Kustaa III vastasi Ehrenströmin kirjeisiin Valkealasta samana päivänä (4. toukokuuta 1790) kuin Ehrenström oli lähettänyt tietoja Don Louisin huolista. Kustaa kirjoitti, että Ehrenström voisi sanoa Don Louisille tämän saavan kuninkaan vastauksen muutaman päivän kuluttua. Lisäksi kuningas ilmoitti Ehrenströmille lähettävänsä tälle pian vastauksensa puhtaaksikirjoitettavaksi. Ehrenström voisi selittää espanjalaiselle Kustaan alkaneen uskoa keisarinna odottamattoman myötämielisyyden kreivi Ostermanin laatimiin rauhanehtoihin olevan vain yritys saada ruotsalaisten toiminta lamaantumaan. Hän pyysi Ehrenströmiä lisäämään, että päivää ennen Don Louisin tuloa oli Kustaa saanut vakoojiltaan tiedon venäläisten yleishyökkäyksestä. Näin ollen Kustaan täytyi toimia ennen kuin hänet yllätettäisiin, ja tällä tavoin hän hankki voiton Valkealassa. Tätä seurasi venäläisten hyökkäys Kärnäkoskelle, joka päättyi ruotsalaisten torjuntavoittoon. Tämä tapaus oli kuitenkin edelleen estänyt kuninkaan paluuta takaisin Porvooseen.¹⁷²

Kustaa kirjoitti Ehrenströmille näiden sotilaallisten menestysten voivan neuvottelujen katkeamisen sijasta nopeuttaa niitä ja ne lisääisivät painoa hänen vaatimukselleen paremmasta rajalinjasta. Kustaa pyysi myös Ehrenströmiä huolehtimaan, että hänen asiapaperinsa ja kirjansa lastattaisiin saaristolaivaston mukaan. Hän ilmoitti nousevansa laivaan Loviisasta tai

¹⁶⁸ Ericson 1992, 85.

¹⁶⁹ Ehrenströmin kirje Kustaa III:lle 2.5.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

¹⁷⁰ Ruotsin avomerilaivasto talvehti 1700-luvulla Karlskronan sotatamassa ja saaristolaivasto Viaporissa, joka oli muutenkin sen kotisatama. Saaristolaivaston oli alusten koon pienuuden vuoksi lähes mahdotonta operoida aktiivisesti Suomenlahdella ilman avomerilaivaston suojaa, sillä tällaisessa tilanteessa olisi saaristolaivasto ollut Venäjän avomerilaivaston helposti tuhottavissa.

¹⁷¹ Ehrenströmin kirje Kustaa III:lle 4.5.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

¹⁷² Kustaa III:n kirje Ehrenströmille 4.5.1790. Ehrenström 1882, 243-246.

Pellingestä, mikäli ei ehtisi Porvooseen.¹⁷³ Kustaan maasodankäyntitoimet olivat ohi ja hän oli päättänyt hakea menestystä ottamalla saaristolaivaston päällikkyyden itselleen.

Ruotsalaisten Valkealan voiton jälkeen venäläisten onnistui kuitenkin ylittää Kymijoki Anjalassa kenraali Numsenin johdolla ja Kustaa joutui saarroitusuhan vuoksi vetäytymään takaisin Ruotsin puolelle Kymijokea. Huolehdittuaan tarvittavista puolustustoimenpiteistä saapui kuningas takaisin Porvooseen noustakseen saaristolaivastoon siellä. Espanjan lähettilästäkään ei voitaisi enää enempää viivyttää ja Don Louisille laadittiin vastauskirje Pietariin vietäväksi. Kirjeeseen sisällytettiin kiitokset Espanjan välitystarjouksesta ja se laadittiin sellaisella tyyllillä, että tämä rauhanneuvottelutie pysyisi auki.¹⁷⁴

Tässä Galvezille osoitetussa vastauskirjeessä 7. toukokuuta 1790 Kustaa lähetti myös omat rauhanehtonsa. Hän selitti toivovansa rauhaa, mutta ei voinut luopua Turkin intresseistä. Kustaa halusi paremman rajalinjan ja hän ei voisi suostua keisarinnan ehdotukseen rikollisten alamaisten armahtamisesta. Kaikki nämä sopimuskohdat voitaisiin laittaa kuntoon ennen neuvotteluvaltuutettujen kokousta. Galvez voisi välittää nämä ehdot Ostermanille ja sen jälkeen välittää Kustaalle tietoja tämän suhtautumisesta asiaan. Tällä tavoin voitaisiin ongelmat molemmin puolisesti raivata syrjään, neuvottelijat voisivat vain kokoontua ja rauha allekirjoittaa lähes ennen kuin kukaan saisi edes tietää, että konferenssi oli avattu. Kustaa lähetti myös toisen kirjeen Galvezille, jossa hän ehdotti tekosyyksi neuvotteluille Wachtmeisterin kreivien vaihtoa muutamiin vangittuihin venäläisiin upseereihin. Lisäksi hän selitti Galvezille yleisin sanakääntein velvollisuuksistaan Turkia kohtaan.¹⁷⁵

Kysymys Preussin tuesta Ruotsille ja osallistumisesta sotaan oli edelleen auki. Maaliskuussa Kustaan tekemä liittoehdotus ei tuntunut ottavan tuulta alleen, mutta Preussin Tukholman lähettiläs Borcke jatkoi sellaisten kirjeiden lähettämistä Kustaalle, jotka lupailivat Preussin tukea. Kirjeissään Kustaalle huhtikuun 21. ja 28. päivä Borcke lupaili sodan Preussin ja Itävallan välillä olevan varma, ja että tulevassa yleiseurooppalaisessa rauhassa Preussi olisi valmis takaamaan Ruotsille Uudenkaupungin rauhan rajat. Tämä oli siis lähettilään näkemys asiasta, mutta ei Preussin virallinen kanta. Kustaa lisäsi vettä myllyyn kirjeellään Borckelle 4. toukokuuta. Hän kertoi Espanjan diplomaattisesta aloitteesta ja olevansa valmis solmimaan

¹⁷³ Kustaa III:n kirje Ehrenströmille 4.5.1790. Ehrenström 1882, 243-246.

¹⁷⁴ Ehrenström 1882, 248-250.

¹⁷⁵ Carlsson 1944, 307.

rauhan suoraan keisarinnan kanssa ilman välitystä, koska ehdot olisivat joka tapauksessa samat. Hän voisi itse saada rauhan aikaan niiden status quo -periaatteiden pohjalta, jotka olivat samat kuin Englannin rauhanvälitystarjous. Kaikki riippuisi nyt Berliinistä ja Kustaa tarvitsisi vähintään taloudellista tukea.¹⁷⁶

Englannin Tukholman lähettiläs Liston oli tällä välin kääntynyt Ruotsin valtiosihteeri Frankin puoleen, jos tämä voisi saada Kustaan hyväksymään Englannin rauhanvälityksen. Frank itse kannatti rauhaa liittoutuneiden välittämänä, koska ne tällöin myös takaisivat rauhansopimuksen. Kustaa vastasi Frankille kirjeellään 10. toukokuuta ja sanoi, että takuista ei olisi mitään hyötyä, koska niistä tulisi arvottomia sen jälkeen, kun takuunantajille ei olisi enää mitään hyötyä takaamisesta. Mikäli Englanti ei olisi valmis tarjoamaan Ruotsille rauhanvälitystä, jossa tarjottaisiin sille paremmat rajat, ei olisi mitään järkeä jatkaa sotaa kolmea kuukautta sen takia, että Englanti saisi kunnian rauhan välittämisestä.¹⁷⁷ Preussin ja Englannin rauhanvälitystarjouksiin sisältyi aina idea yhtäaikaisesta rauhanteosta Turkin kanssa.

Tällä välin Kustaa oli johtanut saaristolaivaston Haminan edustalle, jossa hän 14. toukokuuta 1790 onnistui saamaan voiton venäläisestä laivasto-osastosta.¹⁷⁸ Kirjeessään G. M. Armfeltille Amphion-laivalta¹⁷⁹ 17. toukokuuta Kustaa kirjoitti toivovansa rauhaa. Hän oli saanut Boreckilta kirjeen, jonka sisältö ei yllättänyt häntä. Kustaan mukaan Boreckin täytyi olla hämillään siitä tilanteesta, johon kuningas oli joutunut ja siitä epävarmuudesta, jonka aiheuttajina olivat Berliinin hovin ministerit, jotka olivat kadottamassa kaikki sillä hetkellä tarjolla olevat etuudet. Kustaa oli vahvasti sitä mieltä, että sodan aloittaminen Venäjää vastaan olisi myös Preussin etujen mukaista. Lisäksi Kustaa kirjoitti odottavansa kärsimättömänä Berliinin kuriirin paluuta, sekä Espanjan sanomaa siitä, miten Don Louis del Castillon mukana Pietariin toimitettuun kirjeeseen oli suhtauduttu.¹⁸⁰

Kustaa ei vielä tiennyt Katariinan ultimaatumista, joka oli laadittu Pietarissa Kustaan rauhanehtojen saapumisen jälkeen. Venäjä oli vastannut Ruotsin tarjoamiin ehtoihin. Turkin kysymyksestä oltiin sitä mieltä, että tulevassa rauhansopimuksessa Turkin kanssa voitaisiin

¹⁷⁶ Carlsson 1944, 303-308.

¹⁷⁷ Carlsson, 1944, 308.

¹⁷⁸ Glete 1992, 158.

¹⁷⁹ Vuonna 1778 rakennettu kuunari Amphion palveli Kustaan sodan aikana monta kertaa kuninkaan, esikunnan ja kanslian asuntona ja työpaikkana. Glete 1992, 147.

¹⁸⁰ Kustaa III:n kirje Armfeltille 17.5.1790, KA. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

mainita Ruotsin kuningas. Maanpetturuuskysymyksessä Venäjä myöntöyisi siihen, että rauhansopimuksessa maanpettureista ei mainittaisi mitään, koska Venäjällä maanpettureita ei ollut ja näin ollen sopimuksen artiklasta ei syntyisi vastavuoroisuutta. Venäjä kuitenkin halusi lupauksen armahduksesta Anjalan miehille. Rajojen tulisi venäläisten mukaan jäädä sellaisiksi kuin ne olivat olleet ennen sodan alkua. Kreivi Bezborodko oli kuitenkin katsonut rauhanehtojen erot sen verran suuriksi, ettei varsinaisia neuvotteluja kannattanut vielä aloittaa.¹⁸¹

Preussin kuningas Fredrik Wilhelmkin oli lähettänyt 11. toukokuuta 1790 vastauksensa Kustaa III:lle. Se ei ollut kovinkaan tyydyttävä. Ruotsin kuningasta neuvottiin hylkäämään Venäjän rauhantarjous. Preussi jatkaisi neuvottelujaan Unkarin kanssa yleisestä rauhasta ja mikäli tämä johtaisi tuloksiin, huomioitaisiin myös Ruotsin intressit. Jos Preussin ehdotus hylättäisiin Wienissä, oli Fredrik Wilhelm valmis solmimaan liiton ja rahanavustussopimuksen Ruotsin kanssa. Siinä tapauksessa hän toivoi saavansa Englannin ja Hollannin mukaan. Preussi joutuisi tässä tapauksessa sotaan Itävallan kanssa ja tekisi mahdollisesti myös hyökkäyksen Venäjää vastaan. Fredrik Wilhelm pyysi, että Kustaa malttaisi odottaa Wienin vastausta, eikä menisi mukaan Venäjän rauhantarjoukseen.¹⁸²

4. Langanpäät hajallaan

4.1. Keskustelut rauhasta alkavat Suomen Siperiassa

Haminan meritaistelun jälkeen Kustaa siirtyi saaristolaivastoineen Ruotsinsalmeen odottamaan suuren laivaston saapumista. Vaikka liitto Preussin kanssa oli epävarmalla pohjalla, vaikutti ulkopoliittinen tilanne lupaavalta Ruotsin kannalta. Katariina II:n ja Potemkinin välisestä kirjeenvaihdosta huhti-toukokuulta käy ilmi Venäjän ulkopoliittikan kentällä olleen lähestulkoon pelkkiä uhkia. Toukokuun 13. päivä Potemkin kirjoitti Katariinalle toivovansa ratkaisua Turkin sodassa, jotta sotavoimat olisivat laajassa

¹⁸¹ Tolstoi 1887b, 473.

¹⁸² Carlsson 1944, 308-309.

mittakaavassa käytettävissä Preussia vastaan. Preussin hyökkäys Venäjälle vaikutti erittäin todennäköiseltä.¹⁸³ Tällainen tilanne oli Kustaan intresseissä, joka uskoi oman liittosopimuksen Preussin kanssa aktivoituvan tämän Venäjän uhkakuvan käydessä toteen. Kustaa yritti vauhdittaa kehitystä omalta osaltaan ohjeistamalla valtiosihteeri Frankia vihjaamaan Preussin lähettiläälle Borckille Espanjan kuriirin lähteneen Pietariin erittäin rauhanomaisten vastausten kanssa. Samalla hän pyysi vihjaamaan Frankin olevan salaisesti ohjeistettu valmistelemaan Borck pehmeällä tavalla siihen, että hän näkisi kohta sellaisen rauhankonferenssin syntyvän, jonka kulkuun tämä ei voisi vaikuttaa.¹⁸⁴

Venäjän näkökulmasta tuo rauhanomainen vastaus ei yllättäen vaikuttanut kovinkaan lupaavalta. Saatuaan Kustaan vastauksen arveli Katariina tämän kirjoittaneen Espanjan lähettiläälle, että Preussin kuninkaan liittyessä sotaan ei Kustaa voisi tehdä rauhaa sopimatta asiaa Preussin kanssa. Tästä syystä Kustaa ei Katariinan mielestä nyt suostunut mihinkään Venäjän ehdotukseen Espanjan rauhantarjouksessa, vaan oli ryhtynyt taas vaatimaan paljon, kuten aikaisemminkin.¹⁸⁵

Huhtikuun 30. päivä Ruotsin avomerilaivasto oli valmis lähtemään Karlskronasta ja aloitti matkan kohti Suomenlahtea. Kustaa oli pyrkinyt hoputtamaan sen liikkeellelähtöä, sillä Ruotsin sodankäyntitaktiikka perustui nopeisiin operaatioihin, joiden tarkoituksena oli tuhota Venäjän laivasto-osastot yksitellen ennen kuin ne ehtisivät yhdistyä. Talven ajaksi Venäjän laivastot olivat jakaantuneet viiteen eri satamaan. Suuren laivaston alukset olivat Kronstadtissa ja Räävelissä¹⁸⁶ ja saaristolaivaston osastot olivat talvehtineet Haminassa, Viipurissa ja Pietarissa. Yhdistyneenä ne olivat suuremmat kuin Ruotsin laivastot, joten ne olisi helpompi tuhota yksitellen. Tämän strategian mukaisesti Kustaa oli hyökännyt meritse Haminaan ja operaatio olikin menestyksenkäs. Kaikkia siellä olleita aluksia ei ollut kuitenkaan kyetty tuhoamaan. Ruotsin suuri laivasto taas pyrki 13. toukokuuta lyömään Venäjän Räävelin eskaaderin tässä kuitenkaan onnistumatta. Uusintayritystä ei tehty, vaan Kustaa määräsi molemmat laivastot syvemmälle Venäjän aluevesille Suomenlahdella. Saaristolaivaston tavoitteena oli tuhota Venäjän saaristolaivaston Viipurin osasto. Tähän suunnitelmaan liittyi, että eversti Gustaf Mauritz Armfelt toimeenpanisi hyökkäyksen venäläisten aseisiin Savitaipaleella, jonka jälkeen hän valloittaisi Lappeenrannan ja pyrkisi

¹⁸³ Potemkinin kirje Katariina II:lle 13.5.1790. Lopatin 1997, 411-412.

¹⁸⁴ Kustaa III:n kirje Frankille 23.5.1790. Andersson 1860, 123-124.

¹⁸⁵ Katariina II:n kirje Potemkinille 24.5.1790. Lopatin 1997, 412-413.

¹⁸⁶ Tallinna.

yhdistymään Kustaan joukkoihin Viipurissa. Suuren laivaston tuli suojella saaristolaivastoa ja lyödä Venäjän linjalaivaston Kronstadtin osasto.¹⁸⁷

Kesäkuun alussa 1790 Kustaa saapui saaristolaivastoineen Viipurinlahden itäpuolelle Koiviston salmeen ja laski ankkurit. Hänen tavoitteenaan oli hallita Pietariin johtavaa maantietä sieltä käsin.¹⁸⁸ Espanjan välittämät neuvottelut vaikuttivat olevan käynnissä, sillä kuriiri oli palannut vielä Kustaan 7. toukokuuta lähettämien rauhanehtojen jälkeen. Voitonvarmuutta uhkuvassa kirjeessään Armfeltille 28. toukokuuta Kustaa kirjoitti, että ”*le petit Espagnol*”¹⁸⁹ oli palannut ja oli kirjeen kirjoittamisen aikoihin lähdössä takaisin Pietariin. Kustaa väitti espanjalaisen kertoneen Armfeltin prikaatin ja sen upseerien kunniakkaan maineen levinneen Venäjän pääkaupunkiin asti.¹⁹⁰ Koiviston salmeen Kustaa jäi odottamaan Espanjan kuriirin paluuta ja tietoja Pietarista. Painopiste rauhankeskusteluissa oli kuitenkin siirtynyt jo toisaalle.

Savossa ruotsalaisten huhtikuussa valtaamien Partakosken ja Kärnäkosken strategisten asemien ansiosta Armfelt pystyi siirtämään päämajansa Venäjän rajan tuntumaan Suomenniemelle. Toukokuun 1. päivänä venäläiset yrittivät vallata ylivoimaisin joukoin asemansa takaisin, mutta joutuivat suurten molemminpuolisten tappioiden jälkeen perääntymään. Myös osa Armfeltin johtamista joukoista otti osaa tähän Kärnäkosken taisteluun.¹⁹¹ Taistelun jälkeen kenraali Igelström lähestyi Armfeltia kirjeitse. Tuossa kirjeessä ei vielä suoranaisesti puhuttu rauhasta, mutta Igelström on ilmeisesti tiedustellut tiettyjen upseerien kohtaloa, kertonut kohteliaisuuksia Armfeltille ja tarkoittanut kirjeensä lähinnä keskusteluväylän avaamiseksi.¹⁹² Armfelt ei vielä tuolloin mitä ilmeisimmin tiennyt, että Igelström oli valittu Venäjän valtuutetuksi Espanjan välittämiin rauhanneuvotteluihin. Hän kuitenkin mainitsi tuosta Igelströmin viestistä kirjeessään Kustalle Partakoskelta 2. toukokuuta 1790.

Miksi Igelström sitten otti yhteyttä juuri G. M. Armfeltiin? Ensinnäkin he olivat vanhoja tuttuja vuosien takaa Armfeltin Puolassa oleskelun ajoilta ja lisäksi he olivat tavanneet

¹⁸⁷ Glete 1992, 156-158; Lönnroth 1986, 230-231.

¹⁸⁸ Lönnroth 1986, 231.

¹⁸⁹ ”pikku-espanjalainen” (Kustaa tarkoitti tällä mitä ilmeisimmin Don Louis del Castilloa).

¹⁹⁰ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 28.5.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

¹⁹¹ Bonsdorff 1930, 132-134.

¹⁹² G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 2.5.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

aiemmin ainakin Pietarissa.¹⁹³ Venäläiset ovat myös mahdollisesti olettaneet Armfeltin olevan Kustaan valitsema ruotsalaisten valtuutettu espanjalaisten välittämiin neuvotteluihin, sillä olihan tämä tehnyt kuninkaan nimissä rauhantunnusteluja jo sodan alussa elokuussa 1788. Venäläisten tiedossa on ollut myös se, että Armfelt oli Kustaan suosikki, luotettu ja ystävää. Hän vaikutti luontevalta ruotsalaisten valtuutetuksi. Sekin on mahdollista, että venäläiset tarkoin harkiten ajoivat Armfeltista rauhanneuvottelijaa, sillä hän saattoi vaikuttaa heidän silmissään ainoalta neuvotteluihin sopivalta henkilöltä, joka saattaisi onnistuneen neuvottelutaktiikan johdattalemana pystyä vaikuttamaan myös Kustaan mielipiteisiin lieventämällä tämän ehtoja.

Armfelt vastasi Igelströmille 8. toukokuuta pyytäen tätä välittämään hänen adjutanttinsa luutnantti Tavastin veljelle herra Flodinille kirjeen ja rahaa Savitaipaleelle. Tämä oli ilmeisesti jäänyt vangiksi aikaisemmissa taisteluissa. Kirjeen lopussa Armfelt kertoi toiveistaan rauhasta ja kuinka tämän toteuduttua hekin voisivat uudistaa entisen tuttavuutensa.¹⁹⁴ Venäläiset ovat mahdollisesti tulkinneet nämä sanat siten, että Armfelt tässä tunnustelisi rauhaa Ruotsin valtuutettuna, vaikka kyseessä luultavasti ovat vain Armfeltin yleiset rauhantoiveet, joita hänellä oli huhtikuun lopussa ja toukokuussa.¹⁹⁵

Joka tapauksessa venäläiset ainakin olivat tosissaan tämän neuvotteluväylän avaamisessa. Igelström välitti Armfeltin kirjeen lähes välittömästi kopiona kreivi Bezborodkolle Pietariin. Kirjeessään Bezborodkolle Igelström selitti Armfeltin toivovan rauhaa. Hän myös painotti sitä, että kyseessä oleva henkilö oli kuninkaan suosikki ja uskottu. Lisäksi hän ilmaisi Bezborodkolle tarpeensa tehdä tästä Armfeltin kirjeestä ilmoitus kenraali Saltikoville, koska hän joka tapauksessa oli tämän alainen. Vielä hän ei ollut tällaista ilmoitusta kuitenkaan tehnyt.¹⁹⁶

Igelström kirjotti Armfeltille 12. toukokuuta ilmoittaen, että hänelle oli ollut kunnia vastaanottaa tämän kirje 8. päivältä toukokuuta ja kertoi välittäneensä viipymättä kirjeen ja rahat Tavastin veljelle. Hän kirjoitti toivovansa Armfeltin tavoin kestävän rauhan voivan piakkoin uudistaa heidän vanhan tuttavuutensa. Igelström toivoi, ettei tämä rauha olisi enää

¹⁹³ G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 25.5.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA; G. M. Armfeltin kirje H. U. Armfeltille 22.5.1790. Kansio I 17, Armfeltien arkisto, KA, mf.

¹⁹⁴ Kopio G. M. Armfeltin kirjeestä Igelströmille 8.5.1790. F. n. 96, AVPR. Mf NL 177, KA; Jäljennös Armfeltin kirjeestä Igelströmille 8.5.1790, kotelo 6, Otto Furuhjelmin kokoelma, KA.

¹⁹⁵ Bonsdorff 1930, 136-137.

¹⁹⁶ Igelströmin kirje Bezborodkolle 11.5.1790. F. n. 96, AVPR. Mf NL 177, KA.

kaukainen, koska heidän molempien hallitsijat toivoivat tämän sodan vitsauksen jo päättyvän. Hän kirjoitti, että olisi imartelevaa, jos nämä paikalliset olosuhteet antaisivat heille keinoja vaikuttaa omalta osaltaan sovinnontekoon.¹⁹⁷ Tästä kirjeestä Armfelt raportoi Kustalle sivuhuomautuksena sotatapahtumia käsittelevän kirjeensä lopussa 19. toukokuuta. Hän mainitsi vain lyhyesti saaneensa Igelströmiltä kirjeen, jossa tämä puhui omista rauhantoiveistaan.¹⁹⁸

Armfelt vastasi Igelströmille 20. toukokuuta pahoitellen, ettei ollut aiemmin voinut vastata tämän ystävällissävyyiseen kirjeeseen. Hän väitti syyksi kovaa kuumetta, joka oli estänyt häntä vastaamasta. Todellinen syy Armfeltin vastauksen viivästymiseen on ollut se, että hän oli tuolloin käymässä Mikkelissä Kustalle lähettämiensä kirjeiden päiväysten perusteella. Näin hän myös kertoi Kustalle kirjeessään 25. toukokuuta. Hänen alaisensa eivät olleet halunneet paljastaa kirjettä tuomassa olleelle venäläisdelegaatiolle heidän komentajansa olevan poissa ja keksivät tekosyyksi, että tämä olisi ollut kovassa kuumeessa eikä voinut sillä hetkellä vastaanottaa ketään.¹⁹⁹

Armfelt kirjoitti Igelströmille näkevänsä mielellään heidän ideansa toteutuvan maidensa ja ihmisyyden parhaaksi. Hän ei kuitenkaan surukseen uskonut sen hetken, jolloin heidän näkemyksensä voisivat toteutua, lähestyvän yhtä nopeasti kuin olisi halunnut. Armfelt kirjoitti tuntevansa kuninkaansa päämäärän ja toiveet, jotka olivat kestävän ja lujan rauhan puolella, mutta nähneensä hänen myös kadottavan toivonsa tämän asian suhteen uhraamalla kaiken sen saavuttaakseen ja odottamalla sopivaa aikaa luottaen myös onneen, joka ratkaisee usein sodassa enemmän kuin voimat ja kyvyt. Armfelt toivoi, että he voisivat yhdessä jollain tavalla vaikuttaa yleisen hyvän saavuttamiseen. Hän kirjoitti Igelströmin tarvitsevan vain osoittaa keino, kuinka siihen päästäisiin. Hän vakuutti suhtautuvansa ehdotukseen kunnian miehen ja luotettavan kansalaisen asenteella. Viestin lopussa Armfelt pyysi Igelströmiä välittämään herra Flodinille tämän isovanhempien kirjeen.²⁰⁰ Igelström raportoi jälleen Armfeltin kirjeestä Bezborodkolle ja lähetti tälle myös kopion siitä.²⁰¹

¹⁹⁷ Jäljennös Igelströmin kirjeestä G. M. Armfeltille 12.5.1790. Kotelo 6, Otto Furuhelmmin kokoelma, KA.

¹⁹⁸ G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 19.5.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

¹⁹⁹ G. M. Armfeltin kirjeet Kustalle 10., 13. ja 25.5.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

²⁰⁰ Igelströmin Bezborodkolle toimittama kopio G. M. Armfeltin kirjeestä 20.5.1790. F. n. 96, AVPR. Mf NL 177, KA.

²⁰¹ Igelströmin kirje Bezborodkolle 21.5.1790. F. n. 96, AVPR. Mf NL 177, KA.

Igelströmin seuraava kirje 24. toukokuuta 1790 suorastaan uhkui keisarinnan rauhantahtoa. Hän kirjoitti kohteliaasti niiden tuntemusten, joita Armfeltilla oli rauhan palauttamisesta heidän hallitsijoidensa välille, olevan vain yksi syy lisää saada hänet toivomaan Armfeltin terveyden nopeaa palautumista. Jos kuninkaan rauhansuunnitelmat vastaisivat niitä, jotka Igelström oli saanut hallitsijaltaan keisarinnalta, ei hän nähnyt esteitä, jotka voisivat enää viivyttää rauhan aikaansaamista. Igelström lisäsi, että hänelle ei ollut myönnetty ainoastaan korkeaa asemaa Venäjän armeijassa, vaan hänelle oli myös annettu valtuudet ryhtyä tähän arvokkaaseen rauhantyöhön etenkin, jos saattoi jakaa tuon työn Armfeltin kanssa. Igelström uskoi, että nimenomaan Armfeltin kanssa, ei kenenkään muun, heillä kahdella olisi mahdollisuus päästä heille ojennettuun päämäärään. Igelström myös vakuutti keisarinnan halua solmia rauha kuninkaan kanssa. Se mitä tuli Armfeltin ehdotukseen, että Igelströmin tulisi osoittaa keino, jolla rauhaan päästäisiin, ehdotti Igelström pikaista neuvottelujen aloittamista niistä seikoista, jotka palvelisivat rauhantyön perustana.²⁰²

Igelströmin mukaan muodollisuuksilla tulevissa neuvotteluissa ei olisi merkitystä, vaan kaikki riippuisi Ruotsin kuninkaan päättäväisyydestä, koska tämän täytyi olla täydellisesti ohjeistettu niistä aikomuksista, joita keisarinnalla oli tässä asiassa. Igelström toivoi kuninkaan ja keisarinnan tuntemuksien ja periaatteiden kohtaavan pyytäen Armfeltia informoimaan häntä kuninkaan ehdotelmasta, jotta voisi sitten saattaa sen hovinsa tietoisuuteen. Igelström ehdotti myös, että he Armfeltin kanssa voisivat omilla tahoillaan kiirehtiä toimenpiteitä, jotta voisivat saada tämän hyödyllisen työn pikaiseen päätökseen.²⁰³

Tällainen ehdotus valtakuntien välisten neuvottelujen aloittamisesta tuli Armfeltille täytenä yllätyksenä, sillä hän samaan aikaan hahmotteli Kustaan hyökkäyssuunnitelman mukaista offensiivista Savitaipaleelle. Kesti jonkin aikaa ennen kuin hän sai vastatuksi Igelströmin ehdotukseen. Hänen täytyi ensin saattaa asia kuninkaansa tietoon. Armfelt kirjoittikin välittömästi Igelströmin yllättävästä kirjeestä Kustaalle ja lähetti sen viestinsä mukana kuninkaalle. Kirjeessään 25. toukokuuta hän kertoi hyökkäyssuunnitelmien edistymisestä ja odotti jatkokäskeyä asian suhteen. Armfeltin mukaan lähtökohdat offensiiville vaikuttivat varsin lupaavilta. Sitten hän ryhtyi kertomaan Igelströmin kirjeestä seuraavin sanoin: *”Voici une autre affaire aussi plaisante Sire!”*²⁰⁴ Armfelt kertoi kenraali Igelströmin, jonka kanssa

²⁰² Igelströmin kirje G. M. Armfeltille 24.5.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

²⁰³ Igelströmin kirje G. M. Armfeltille 24.5.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

²⁰⁴ “Kas tässä, eräs asia, joka on yhtä miellyttävä, hallitsijani!” Kääntänyt: MT.

hän oli viettänyt aikaa Pietarissa ja Varsovassa, lähettäneen hänelle rauhanviestejä tuhansilla eri verukkeilla. Armfelt oli epäillyt niitä vakoiluyrityksiksi ja vastannut niihin kaikella varovaisuudella ja kohteliaisuudella.²⁰⁵

Armfelt kertoi Kustalle, että hänen ja Igelströmin väliset viestit sisälsivät kohteliaisuuksia ja pikkujuttuja aina 14. toukokuuta asti, jolloin Igelström oli lähettänyt kirjeen kanssa Kärnäkoskelle viiden upseerin lähetystön. Armfelt oli ollut tuolloin Mikkelissä, mutta hänen alaisensa eivät olleet halunneet paljastaa tätä venäläisille ja väittivät Armfeltin olleen sairas, eikä tämä siksi ollut voinut henkilökohtaisesti tulla vastaanottamaan sanomaa. Tämä kirje oli Armfeltin mukaan osoitus keisarinnan rauhanomaisista aikomuksista ja hän kertoi Igelströmin päättäneen kirjeensä julistamalla Armfeltin olevan se, jonka tehtävänä olisi panna täytäntöön tämä rauhanteon suurenmoinen työ, johon Igelström halusi osallistua koko sydämestään.²⁰⁶ Tämän jälkeen Armfelt kertoi vastanneensa 20. toukokuuta lyhyesti, mutta erityisen kohteliaasti tuohon Igelströmin kirjeeseen.²⁰⁷

Armfelt kertoi kirjoittaneensa Igelströmille, että Kustaan tavoitteena oli koko ajan ollut ainoastaan kunniallinen ja kestävä rauha, mutta kaikki tähänastinen oli selvästi osoittanut keisarinnan toimivan toisten näkemysten mukaan. Katariina antoi kyllä kenraaliensa ja ministeriensä puhua rauhasta, kunnes omilla vaatimuksillaan tuhosi kaiken aikaansaadun. Kirjeen lopussa Armfelt väitti pyytäneensä Igelströmiä osoittamaan, kuinka hän voisi näin ollen vakuuttaa kuninkaalleen tämän uskottelemat Venäjän hovin rauhanomaiset tuntemukset. Mikäli tämä onnistuisi, oli Armfelt kertonut Igelströmille olevansa valmis uudistamaan myös entisen tuttavuutensa tähän.²⁰⁸ Armfelt kuvasi lähettämänsä kirjeen sisältöä Kustalle siis hieman toisenlaiseen sävyyn kuin itse kirjeen sisältö oli oikeasti ollut.

Kustaa vastasi Armfeltille 2. kesäkuuta 1790. Hän kirjoitti, että Igelströmin kirje ei tämän jälkeen enää ihmetyttäisi Armfeltia. Kustaa paljastaisi nyt Igelströmin olevan nimitetty yhdeksi neuvotteluvaltuutetuista. Lisäksi Kustaa ja Espanjan lähettiläs vaihtelivat ehdotuksia rauhanneuvotteluja varten. Kustaan mielestä Igelström näytti päätelleen Armfeltin kirjeiden sisällöistä tämän olevan ohjeistettu siihen, mistä tiesi todellisuudessa vain puolet. Koska

²⁰⁵ G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 25.5.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

²⁰⁶ Sen kohdan Kustalle lähettämässään kirjeessä, jossa Armfelt kertoo näistä Igelströmin sanoista, oli hän alleviivannut.

²⁰⁷ G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 25.5.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

²⁰⁸ G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 25.5.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

Igelström oli ollut erittäin kiinnostunut avaamaan konferenssit, oli hän lähettänyt Armfeltille sen diplomaattisen kirjeen. Kustaa lisäsi, että hän voisi hyvällä omallatunnolla vakuuttaa venäläisille, ettei Armfelt ollut saanut ohjeistusta neuvottelutehtäviin, mutta salli kuitenkin Armfeltin vastata Igelströmille. Tuosta kirjeestä piti Kustaan ohjeiden mukaan laatia sävyltään samanlainen kuin siitä kirjeestä, jonka hän itse oli kirjoittanut Galvezille.²⁰⁹

Kustaa pyysi Armfeltia kirjeessään esittämään toivomuksen, että hallitsijoiden välille syntyisivät samanlaiset rauhanteon tuntemukset kuin näille kahdelle rintamakomentajalle, mutta pelkäävänsä tiettyjen komentajien kunnian ja tavoitteiden estävän tämän. Tällaisista komentajista kuningas mainitsi nimeltä Nassau-Siegenin prinssin.²¹⁰ Armfeltin tuli kirjeessään toivoa kaikkien tällaisten esteiden poistamista, jotta rauhantekoon voitaisiin päästä. Kustaa halusi Armfeltin myös selittävän, kuinka välttämätöntä olisi neuvotella luonnollinen ja sotilaallinen raja valtakuntien välille estämään tulevaisuuden sodat. Kustaa pyysi lisäämään loppuun paljon kohteliaisuuksia, jotta kirjeeseen saataisiin diplomaattinen sävy. Armfeltin tuli myös puhua hallitsijoiden aikaisemmasta ystävydestä ja siitä kuinka paljon tuskaa Kustalle oli aiheuttanut se, että Venäjän Tukholman lähettilään Razumovskin aikaisemmat juonet olivat pakottaneet Kustaan uskomaan keisarinnan viholliseksi.²¹¹

Kirjeen sotilaallisia asioita käsittelevässä osuudessa Kustaa selitti, kuinka tärkeätä olisi vallata Lappeenranta ja tuhota Taavetissa olevat venäläisten varastot. Operaatioon liittyi kuitenkin suuria riskejä, joten Kustaa jätti Armfeltin omaan päätäntävaltaan kuinka toimisi. Hän kertoi kirjoittaneensa kenraali Stedingille, että tämä lähettäisi Armfeltille lisäjoukkoja, mikäli hän päättäisi aloittaa hyökkäyksen.²¹² Näiden kirjeiden perusteella vaikuttaa siis siltä, että venäläisten ponnisteluista huolimatta rauhan aikaansaamiseksi, Kustaa keskittyi hyökkäykseen saavuttaakseen edullisemmat rauhan ehdot itselleen. Tulevilla sotatoimilla tulikin olemaan suuri vaikutus rauhanneuvottelujen kulkuun.

²⁰⁹ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 2.6.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

²¹⁰ Venäjän saaristolaivaston komentaja, jonka johdolla venäläiset voittivat ensimmäisen Ruotsinsalmen meritaistelun 1789.

²¹¹ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 2.6.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

²¹² Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 2.6.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

4.2. Kustaa III loukussa Viipurinlahdella uskoen sitkeästi espanjalaisen paluuseen

Ruotsin suuren laivaston tehtäväksi tuli Räävelin eskaaderin tuhoamisyrityksen jälkeen lyödä Venäjän avomerilaivaston Kronstadtin osasto ja samalla suojella Viipurinlahdella olevaa saaristolaivastoa. Kuninkaan päätös laivastojen seilaamisesta syvälle Suomenlahdelle oli vastoin hänen upseeriensa neuvoja, mutta se sisälsi myös mahdollisuuden, mikäli venäläiset saataisiin panikoimaan ja siirtämään Suomen armeijansa Karjalan kannakselle suojaamaan Pietaria, voisivat Ruotsin maavoimat melko vapaasti vallata Venäjän omistaman Suomen alueet aina Viipuriin asti. Tässä tapauksessa Kustaa saisi myös painoa vaatimuksilleen alueluovutuksista käynnissä oleviin diplomaattisiin keskusteluihin rauhasta.²¹³

Kesäkuun 3. päivä Ruotsin avomerilaivasto ja Venäjän avomerilaivaston Kronstadtin osasto ottivat yhteen Kronstadtin länsipuolella Styrssuddenin²¹⁴ edustalla. Tämä oli Itämeren viimeinen klassinen meritaistelu, joka käytiin kahden linjaan muodostetun purjelaivaston välillä.²¹⁵ Kustaa toivoi, että voitto lähellä Pietaria pakottaisi Katariinan ruotsalaisille edullisiin rauhanneuvotteluihin. Kaksipäiväinen taistelu päättyi kuitenkin ratkaisemattomana ja haluttua paniikkireaktiota ei onnistuttu synnyttämään, vaikka voimakas tykkien jylinä oli selvästi kuulunut niin Pietariin kuin Katariinan palatsiin Tsarskoe Seloon asti.²¹⁶ Taistelun lopputulos oli strateginen tappio Ruotsille, koska tämän jälkeen Ruotsin suuri laivasto ei kykenisi enää samanaikaisesti suojelemaan saaristolaivastoa ja estämään Venäjän avomerilaivastoa yhdistymästä. Kustaan päätöksellä Ruotsin laivastot yhdistyivät Viipurinlahdella 6. kesäkuuta 1790. Tavoitteena oli nyt tuhota venäläisten Viipurissa talvehtinut saaristolaivasto-osasto.²¹⁷

Kustaa vaikutti kaikesta huolimatta tyytyväiseltä siihenastisiin saavutuksiin ja kirjoitti Södermanlandin herttuattarelle, että tämän mies Kaarle herttua oli voittanut meritaistelun Kronstadtin edustalla ja molempien laivastojen yhdistyneen Viipurin ja Kronstadtin välillä ensimmäistä kertaa sodan aikana. Kustaa kirjotti näin suurten menestysten jälkeen hänen

²¹³ Glete 1992, 159.

²¹⁴ Krasnaja Gorka.

²¹⁵ Glete 1992, 160.

²¹⁶ Hrapovitski 1901, 195; Katariina II:n kirje Potemkinille 8.6.1790. Lopatin 1997, 416-417.

²¹⁷ Ericson & Hårdstedt & Iko & Sjöblom & Åselius 2003, 389; Lönnroth 1986, 231.

suurimman toiveensa olevan saavuttaa hyvä rauha, jotta kotiin palatessaan hänen ei tarvitsisi enää todeta sodan jatkuvan.²¹⁸

Valtiosihteeri Frankille Kustaa kirjoitti samaan sävyyn uskoen hänen nykyisen asemansa Viipurinlahdella olevan edullinen rauhanteon kannalta, koska hän oli syvällä vihollisen alueella, eikä vihollinen ollut onnistunut tunkeutumaan hänen alueelleen. Kustaa ilmoitti, ettei Tukholmassa tarvitsisi pelätä Nassaun prinssin saapumista sinne, koska Kustaa oli päättänyt löytää hänet ennen sitä. Kustaa myös väitti Preussin kuninkaan kirjeessään lupailleen hänelle menestyksen sattuessa Viroa ja Liivinmaata, mutta joka tapauksessa ainakin Uudenkaupungin rauhan rajoja. Lisäksi tämä olisi kieltänyt Kustaata aloittamasta neuvotteluja ilman häntä ja varsinkaan Espanjan välityksellä. Kustaa kirjoitti, että hänelle riittäisivät edes hieman edulliset rauhanehdot, mikäli rauha voitaisiin solmia saman tien. Hän lisäsi tällä erityisesti tarkoittavansa, ettei Turkkiä unohdettaisi neuvotteluissa, vaan hyväksyttäisiin Kustaan rauhanehdot tässä asiassa. Kansainvälispoliittinen tilanne vaikutti hänen mielestään hyvältä Englannin ja Espanjan välisen riidan avatessa rauhanteon mahdollisuuksia Ruotsin ja Venäjän välille. Kustaa käski Frankia keskustelemaan Englannin ja Espanjan lähettiläiden kanssa näiden erimielisyyksistä ja ehdottamaan Kustaan välitystä asiassa. Hän kirjoitti myös lähettävänsä delegaation mantereelle ilmoittamaan Corralin lähetyksen saapumisesta Galvezille ja uskovansa venäläisten yllättyvän nähdessään ruotsalaisdelegaation niin lähellä Pietaria.²¹⁹

Tuona kesäkuun 7. päivänä 1790 lähetti Kustaa kirjeen myös Armfeltille tiedustellen, oliko Armfelt vielä yhteydessä Igelströmiin. Hän pyysi kirjoittamaan Igelströmille, että Armfeltista vaikuttaisi oikea hetki rauhanneuvotteluille tulleen, jotta venäläiset voisivat välttää ne menestykset, jotka ruotsalaiset pystyisivät saavuttamaan. Ne tekisivät rauhanteon jälleen vaikeammiksi. Lisäksi Kustaa pyysi ilmaisemaan nämä asiat kohteliaasti Igelströmille.²²⁰ Kustaa ei vielä tiennyt, että ruotsalaisten maaoffensiivi ei ollut onnistunut suunnitelmien mukaan.

Gustaf Mauritz Armfelt oli aloittanut hyökkäyksen venäläisten asemia vastaan Savitaipaleella 4. kesäkuuta. Hänen tavoitteenaan oli edetä ruotsalaisten

²¹⁸ Kustaa III:n kirje Södermanlandin herttuattarelle 7.6.1790. Proschwitz 1992, 388-389.

²¹⁹ Kustaa III:n kirje Frankille 7.6.1790. Andersson 1860, 124-125.

²²⁰ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 7.6.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

hyökkäyssuunnitelman mukaisesti Savitaipaleen kautta Lappeenrantaan ja yhdistyä viimein Kustaan joukkojen kanssa Viipurissa. Operaatio päättyi kuitenkin katastrofaalisesti ja Armfelt itse sai luodin oikeaan olkapäähänsä pudoten tiedottomana hevosen selästä. Hänen aktiivinen sotaanosallistumisensa oli ohi ja ruotsalaisten maasotatoimet muutoinkin epäonnistuneet.²²¹

Viipurinlahdella venäläisten rannikkotykistö esti Kustaan pääsyn kosketuksiin Venäjän saaristolaivaston kanssa, joten sen tuhoaminen ei onnistunut. Kesäkuun 8. päivänä saapuivat venäläisten linjalaivat Viipurinlahden suulle saartaen ruotsalaiset ja vahvistusten saavuttua tuli saarrosta 20. kesäkuuta täydellinen. Ruotsin kuningas oli jäänyt loukkuun Viipurinlahdelle. Ruotsalaisten aktiivinen hyökkäystoiminta sotakesän alussa oli ollut yllätys venäläisille ja sotilaallinen yliote oli ruotsalaisilla. Kronstadtin, Savitaipaleen ja Viipurinlahden operaatioiden epäonnistuttua oli kesäkuun alussa yliote kuitenkin siirtynyt venäläisille.²²²

Kesäkuun 9. päivänä Kustaa sai tiedon Armfeltin haavoittumisesta. Kustaa oli huolestunut tästä tapauksesta ja lähetti samana päivänä kenraali Saltikoville viestin, jonka liitteenä oli kirje Armfeltille.²²³ Kirjeessä Kustaa ilmaisi huolensa Armfeltin haavoittumisesta ja kyseli tämän vointia.²²⁴ Ruotsalaisten viestiyhteydet toimivat vielä jollain tavalla muutenkin, sillä Kustaa lähetti samana päivänä myös toisen kirjeen Armfeltille, jossa hän selitti lähettäneensä ensimmäisen kirjeensä Saltikovin kautta, jotta tämä saisi sen nopeammin kuin ruotsalaisten omia kanavia pitkin. Tässä kirjeessä Kustaa ilmaisi myös olevansa erittäin huolestunut Armfeltin loukkaantumisesta ja kertoi ylentäneensä tämän kenraalimajuriksi. Kustaa kirjoitti olevansa itse Viipurinlahdella aiheuttamassa huolia Pietarille ja odottavansa samalla Espanjan kuriirin paluuta.²²⁵

Tällä välin haavoittunut Armfelt oli siirretty ensin Partakoskelle, sitten Husteriin ja viimein hän saapui juhannuksen aikoihin Mikkeliin.²²⁶ Kesäkuun 9. päivänä hän kirjoitti Igelströmille ja kiitti siitä huomiosta, jota oli saanut tältä loukkaantumisensa takia. Hän kieltäytyi

²²¹ Bonsdorff 1930, 138-139.

²²² Glete 1992, 160; Lönnroth 1986, 231.

²²³ G. M. Armfeltin huomio Kustaan kirjeeseen 9.6.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk; Ehrenström 1882, 257.

²²⁴ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 9.6.1790, KA. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

²²⁵ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 9.6.1790, KA. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

²²⁶ Bonsdorff 1930, 141.

kohteliaasti Igelströmin tarjoamasta lääkäriavusta vetoamalla siihen, että hänellä oli jo englantilainen lääkäri, joka oli vuoden ollut hänen palveluksessaan. Armfelt kertoi, ettei hänen haavoittumisensa ollut vaarallinen, mutta sen johdosta hän olisi poissa pelistä muutaman kuukauden. Hän esitti myös kohteliaisuutensa niiden joukkojen urhoollisuudesta, joita Igelström Savitaipaleella oli komentanut.²²⁷

Armfelt kirjoitti, ettei hänellä olisi sillä hetkellä mitään lisättävää niihin kysymyksiin, joista he aikaisemmissa kirjeissään olivat keskustelleet, eivätkä heidän keskinäiset toiveensa nyt riittäisi asioiden loppuun saattamiseksi, vaan ne täytyisi jättää myöhäisempiin ajankohtiin. Lisäksi hän kirjoitti Kustaan 2. kesäkuuta lähettämien ohjeiden mukaisesti toivovansa, että heidän hallitsijoidensa tuntemukset olisivat yhtä rauhanomaiset kuin hänen ja Igelströmin, jottei rauha olisi enää kaukainen. Armfelt toivoi niiden esteiden poistamista, joiden henkilökohtainen kunnianhimo ja tavoitteet olivat rauhanteon tiellä. Hän toivoi myös, ettei muiden valtioiden intressien annettaisi häiritä tätä hyödyllistä työtä. Kirjeen lopussa Armfelt ilmaisi kuninkaansa hyväntahtoisuutta tässä asiassa ja oman ihailunsa keisarinnaa kohtaan.²²⁸ Armfelt siis toisaalta kirjoitti, ettei uskonut rauhanteon mahdollisuuteen sillä hetkellä, mutta toisaalta noudatti myös Kustaan käskyä ilmaisten toiveensa rauhasta.

Seuraavassa kirjeessään Igelströmille 11. kesäkuuta Armfelt tiedusteli kapteeni Rudeskiöldin kohtaloa, joka oli joutunut kasakoiden yllättämäksi Heinolan ja Mikkelin välillä. Armfelt pyysi Igelströmiä välittämään tälle 500 ruplaa, mikäli tämä olisi vielä elossa ja siirrettynä johonkin kaupunkiin. Hän lupasi välittömästi korvata tuon rahasumman Igelströmille.²²⁹

Armfelt oli myös saanut kuninkaan 9. kesäkuuta Saltikovin kautta välittämän kirjeen. Hän vastasi kuninkaalle 13. kesäkuuta. Tämänkin kirjeen Saltikov välitti perille. Armfelt kertoi Kustalle, ettei haavoittuminen ollut hengenvaarallinen. Hän toivoi voivansa pian kävellä hieman, mutta sotatoimista hän joutuisi olemaan poissa muutaman kuukauden ajan. Hän kertoi kuninkaalle myös Igelströmin osoittamasta ystävällisyydestä ja avuliaisuudesta tämän haavoittumisen kohdatessa häntä.²³⁰

²²⁷ Jäljennös G. M. Armfeltin kirjeestä Igelströmille 9.6.1790. Kotelo 6, Otto Furuhjelmin kokoelma, KA.

²²⁸ Jäljennös G. M. Armfeltin kirjeestä Igelströmille 9.6.1790. Kotelo 6, Otto Furuhjelmin kokoelma, KA.

²²⁹ G. M. Armfeltin kirje Igelströmille 11.6.1790. F. n. 96, AVPR. Mf NL 177, KA.

²³⁰ Jäljennös G. M. Armfeltin Kustaa III:lle 13.6.1790 lähettämän kirjeen kopiosta. Kotelo 6, Otto Furuhjelmin kokoelma, KA.

Viestiyhteydet Viipurinlahdella alkoivat muuttua yhä epävarmemmiksi venäläisten saarron jatkuvasti vahvistuessa. Vielä 14. kesäkuuta Kustaa lienee saanut kirjeensä valtiosihteeri Frankille Tukholmaan lähtemään, sillä hän kirjoitti, että sunnuntaina 13. päivä heille oli vielä saapunut laivalastillinen elintarvikkeita Loviisasta. Muuten Kustaa valitti, ettei ollut saanut postia kahdeksaan päivään. Myöskään Espanjan kuriiri ei ollut palannut, vaikka Kustaa oli kysellyt tämän saapumisesta samalla, kun Corralin viesti Galvezille oli laitettu venäläisten välityksellä matkaan. Tällöin heille vastattiin kuriirin saapuvan kahden päivän sisällä. Nyt aikaa oli kuitenkin kulunut jo kahdeksan päivää. Kustaa epäili syyn tähän myöhästymiseen olevan se, että ruotsalaisille ei nyt haluttaisi antaa mitään tietoja asioiden tilasta Pietarissa. Hänen mukaansa täytyi vain odottaa tämän kriisin olevan pikaisesti ohi, jotta rauhanneuvotteluja voitaisiin jatkaa. Kustaa oletti heidän nykyisen sijaintinsa varmasti antaneen kuuman hälytyksen Pietarille. Hän lisäsi, kuten politiikassa yleensä yritetään hyötyä kaikista, tuli Frankin tähdentää Borckille Kustaan itse viivyttäneen rauhanneuvotteluja venäläisten kanssa Preussin kuninkaan neuvojen mukaan.²³¹

Kustaa oli siirtynyt suuren saaristolaivasto-osaston kanssa lähemmäs Viipuria yrittäen valloittaa satamaa suojanneet rannikkolinnoitteet. Sieltä hän kirjoitti 16. kesäkuuta sihteerilleen Ehrenströmille, joka oli jätetty Amphionille odotelemaan ja vastaanottamaan Espanjan kuriiria.²³² Kustaa ilmoitti saaneensa Armfeltin ja Saltikovin vastaukset. Armfelt oli haavoittunut, mutta kirjoitti kirjeen omalla kädellään. Kustaa kysyi, oliko Ehrenström saanut mitään tietoja ”pikku-espanjalaisesta”²³³. Hän pyysi Ehrenströmiä ilmoittamaan kaiken, mitä tietää. Kustaa kertoi myös olevansa surullinen siitä ettei tiedä, mitä Euroopassa tapahtuu.²³⁴

Ehrenström esitteli olettamuksiaan Espanjan kuriirin viipymisestä kesäkuun 17. päivä lähettämässään kirjeessä Kustaalle. Ehrenström epäili, ettei Venäjän hallitus voisi tehdä rauhaa konsultoimatta Potemkinia, joka päätti kaikesta. Mikäli näin olisi, kestäisi kuriirin lähettäminen Potemkinille ja takaisin ainakin 12 päivää. Toinen ja todennäköisempi vaihtoehto oli Ehrenströmin mukaan kuitenkin se, että kreivit Markov ja Bezborodko olisivat suostutelleet keisarinnan odottamaan suurten laivastojen ratkaisevaa yhteenottoa, jossa venäläiset voisivat odottaa menestystä suuremman laivastonsa ansiosta. Ehrenströmin mukaan keisarinna saattoi myös katsoa edukseen, jos Ruotsin laivasto saataisiin saarretuksi

²³¹ Kustaa III:n kirje Frankille 14.6.1790. Andersson 1860, 127-128; Proschwitz 1992, 391-392.

²³² Ehrenström 1882, 258.

²³³ Kustaa tarkoittaa jälleen tällä ilmauksella todennäköisesti Don Louis del Castilloa.

²³⁴ Kustaa III:n kirje Ehrenströmille 16.6.1790. Ehrenström 1882, 258.

alueelle, jossa se nyt oli. Luonnollinen seuraus tästä olisi Ehrenströmin mukaan Venäjälle edullinen rauha. Ehrenström epäili myös, mikäli keisarinna halusi rauhaa niin kovasti kuin oli vakuuttanut aiemmin, oli mahdotonta, että kuriiri viipyisi näin pitkään. Ehrenström kiitti Kustaan osoittamasta luottamuksesta hänelle jätettyään tälle huoneistonsa avaimen. Ehrenström kertoi lueskelleensa siellä Uudenkaupungin ja Turun rauhojen asiakirjoja.²³⁵

Ehrenströmin oletukset olivat hyvinkin totuudenmukaisia, sillä 19. kesäkuuta Katariina kirjoitti Potemkinille kertoen kuinka ruotsalaiset olivat hyökänneet 3. kesäkuuta Kronstadtin eskaaderin kimppuun ilman minkäänlaista menestystä huomaten, etteivät kykenisi estämään Venäjän avomerilaivaston yhdistymistä. Tämän jälkeen Ruotsin avomeri- ja saaristolaivasto olivat yhdistyneet Viipurinlahdelle, jonne Venäjän laivasto tämän jälkeen saartoi ne. Katariina kertoi venäläisten keräävän jatkuvasti yhä enemmän aluksia saartoa varten ja vaikuttavan siltä, mikäli Jumala suo, ei kyseisestä hiirenloukusta kokonaisuena karata. Katariina kirjoitti myös, että samana päivänä kuin avomerilaivastot ottivat yhteen, oli Armfelt käynyt hyökkäykseen maalla, mutta epäonnistunut ja haavoittunut itsekin.²³⁶ Potemkin vastasi Katariinalle 30. kesäkuuta, että Ruotsin laivaston asema oli venäläisille erittäin edullinen. Asia täytyisi hänen mukaansa vaan saattaa päätökseen aloittamalla taistelu mahdollisimman pian, sillä odottamalla voisi ilmaantua erilaisia esteitä, kuten säänvaihtelut. Potemkin kehotti hankkimaan ratkaisevaa taistelua varten pitkän kantaman tykistöä.²³⁷

Kustaan yritys vallata Viipurin satamaa suojaavat venäläisten linnoitteet oli epäonnistunut ja hän kirjoitti 19. kesäkuuta Ehrenströmille. Hän oli mielestään keksinyt keinon, kuinka saada rauhanneuvottelut uudelleen käyntiin. Kustaa suunnitteli, että kenraali Pollet voisi kirjoittaa kirjeen, joka lähetettäisiin Viipuriin kysyen yksinkertaisesti, missä Espanjan kuriiri viipyy, vaikka venäläiset olivat luvanneet hänen saapuvan muutamassa päivässä. Aikaa oli kuitenkin kulunut jo yli kahdeksan päivää. Venäläisten täytyisi olla hämillään siitä, kuinka ilmoittaa Corralille, että tällä tavalla he käsittelivät tärkeitä viestejä. Kustaa pyysi Ehrenströmiä kertomaan omat ideansa ja lähetti samalla tälle Saltikovilta ja Armfeltilta aiemmin saapuneet kirjeet. Kirjeen lopussa Kustaa käski Ehrenströmiä kertomaan nämä suunnitelmat kenraali Polletille, mikäli katsoisi suunnitelman hyväksi.²³⁸

²³⁵ Ehrenströmin kirje Kustaa III:lle 17.6.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

²³⁶ Katariina II:n kirje Potemkinille 8.6.1790. Lopatin 1997, 416-417.

²³⁷ Potemkinin kirje Katariina II:lle 30.6.1790. Lopatin 1997, 417-418.

²³⁸ Kustaa III:n kirje Ehrenströmille 19.6.1790. Ehrenström 1882, 259.

Ehrenström vastasi Kustaan kirjeeseen vielä samana päivänä kuin kuningas oli omansa lähettänyt. Hän kertoi saaneensa samaan aikaan Kustaan tämän päiväisen kirjeen kanssa myös kuninkaan 16. kesäkuuta päiväämään kirjeen. Ehrenströmin mielestä mikään ei olisi luonnollisempaa kuin lähettää uusi kirje venäläisille kenraali Polletin nimellä. Tällä tavoin saataisiin tietää, mikä viivyttää Espanjan kuriiria ja voitaisiin ilmaista se tyytymättömyys, jota tämä viestien kulkemisen hitaus voi espanjalaisissa aiheuttaa. Hänen mielestään olisi erittäin tärkeää kätkeä se into, jolla he itse odottivat kuriirin saapumista. Ehrenström lähetti liitteenä Kustalle sen kirjeen, joka Amphionilla oli Polletin nimissä laadittu. Ehrenström kuitenkin painotti, että mikään ei olisi neuvottelujen kannalta nyt niin hyödyllistä kuin keksiä keino, jolla yhteydenpito Ruotsin kanssa voitaisiin uudelleen avata.²³⁹

Ehrenström kirjoitti myös paroni Armfeltin tarttuneen ovelasti tilaisuuteen ilmaisten venäläisille tuntemuksensa ja toiveensa rauhasta. Hän toivoi sen tekevän vaikutuksen keisarinnaan, jonka oli epäilemättä täytynyt saada kopio tämän kirjeestä. Ehrenström selitti, että Venäjän rauhanehtojen olisi pitänyt jo saapua Kustalle, ellei keisarinnaa olisi vakuutettu odottamaan suurten laivastojen yhteenottoa. Toinen vaihtoehto olisi, että hänen ylpeytensä ei sallisi ilmoittaa rauhanehtojaan tilanteessa, jossa Ruotsin kuningas oli laivastoineen ja joukkoineen vain kahden päivän marssin päässä Pietarista. Ehrenströmin mielestä mikään ei olisi tässä tilanteessa niin tärkeää kuninkaalle kuin saada tietää ne poliittiset muutokset, jotka olivat voineet vaikuttaa Pietarin kabinetin päätöksiin.²⁴⁰

Polletin kirje lähetettiin venäläisille, mutta sen avulla ei onnistuttu jälleen käynnistämään neuvotteluja. Ruotsalaisten kannalta tilanne huononi päivittäin. Venäläiset saivat jatkuvasti lisää aluksia saartoonsa ja lopulta viimeisenkin ulostien Krysserortissa sulki 5 linjalaivaa ja 2 fregattia. Kaikki yhteydet Suomeen, Ruotsiin ja Eurooppaan olivat katkenneet.²⁴¹ Kustaa alkoi suunnitella ulosmurtautumista Viipurinlahdelta. Kesäkuun 20. päivänä hän kirjoitti Frankille, että laivastot aikoisivat tehdä yleishyökkäyksen kirjeen kirjoittamispäivänä, sillä Venäjän laivaston liikkeet pakottivat tähän, jotta ruotsalaiset voisivat puolustaa omiaan. Kustaa toivoi voivansa lähettää kuriirin matkaan, mutta mikäli se ei onnistuisi, lisäisi Kustaa

²³⁹ Ehrenströmin kirje Kustaa III:lle 19.6.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

²⁴⁰ Ehrenströmin kirje Kustaa III:lle 19.6.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

²⁴¹ Ehrenström 1882, 260-261.

kirjeeseen vielä joitakin rivejä.²⁴² Kirjettä ei saatu lähtemään, sillä tuulen puhaltaessa lännestä oli ulosmurtautuminen mahdotonta.²⁴³

Tilanne alettiin ruotsalaisten keskuudessa nähdä auttamattomaksi johtaen ennen pitkää molempien laivastojen uhraamiseen sekä kuninkaan, Kaarle-herttuan ja sotajoukkojen vankeuteen. Aatelistossa ja sotavoimissa kyti tyytymättömyys. Vaikka Kustaa oli kukistanut kesän 1788 upseeriopposition ja vahvistanut asemaansa yhdistys- ja vakuuskirjalla, oli Tukholmassa edelleen tahoja, jotka olisivat suoneet kuninkaan tuhoutuvan. Aateliopposition oli heikko, mutta valmiina iskemään takaisin sopivan tilanteen sattuessa kohdalle.²⁴⁴

Kuningas, Kaarle-herttua ja upseeristo kävivät neuvotteluja Amphionilla. Välttämättömäksi katsottiin rauhanneuvottelujen käynnistäminen Venäjän avomerilaivaston komentajan amiraali Tšitšagovin kanssa. Eräänä vaihtoehtona nähtiin myös, että kuningas rantautuisi saaristolaivastossa olevien sotilaiden kanssa ja taistelisi tiensä Kymijoella odottavan armeijan luo. Saaristolaivaston alukset poltettaisiin.²⁴⁵ Ulosmurtautuminen oli mahdotonta, ellei tuuli kääntyisi. Göran Magnus Sprengtporten kirjoitti kuusi vuotta näiden tunnelmien jälkeen muistelmiinsa Kaarle-herttuan ehdottaneen Viipurinlahdella, että Kustaa pyytäisi keisarinnalta luvan ulospääsyyn tekemällä rauhan. Keisarinnan rauhan ehdot olisivat kuitenkin olleet liian nöyryyttävät. Sprengtporten kirjoitti myös Saltikovin välittäneen Kustaan kirjeenvaihtoa Armfeltille Viipurinlahdella.²⁴⁶ Tämä pitää paikkansa osittain, mutta kyseessä oli lähinnä vain noista tiedusteluista Armfeltin haavoittumisesta kesäkuun alkupuolella, eikä mistään laajamittaisesta kirjeenvaihdosta.

Viipurinlahdella loukussa oleva Kustaa ei tiennyt, että rauhasta keskusteltiin kuitenkin edelleen Savossa. Armfelt lähetti tietoja tästä viestinnästä Kustalle 21. kesäkuuta 1790. Hän kirjoitti kenraalien Saltikovin ja Igelströmin osoittavan suunnattomasti huomiota hänelle. Jälkimmäinen puhui jatkuvasti rauhasta ja Armfelt oli vastannut tälle Kustaan käskyjen mukaan. Viimeisessä viestissä Igelström oli vaatinut kovasti tapaamisen järjestämistä. Lopulta hän oli pyytänyt, että hänen veljenpoikansa pääsisi Armfeltia tapaamaan. Armfelt oli valmistautunut tapaamiseen niin kuin kuuluu. Sen jälkeen veljenpoika oli lähtenyt Pietariin,

²⁴² Kustaa III:n kirje Frankille 20.6.1790. Andersson 1860, 128-129; Proschwitz 1992, 392-393.

²⁴³ Ehrenström 1882, 261; Ericson & Hårdstedt & Iko & Sjöblom & Åselius 2003, 390.

²⁴⁴ Ericson & Hårdstedt & Iko & Sjöblom & Åselius 2003, 390.

²⁴⁵ Ehrenström 1882, 263.

²⁴⁶ Mémoires du comte Sprengtporten, 52. F. n. 732, RNB.

eikä Armfelt ollut kuullut hänestä enää.²⁴⁷ Armfeltin kirjeen lähettämisaikaan viestiyhteydet Viipurinlahdelle olivat kuitenkin jo katkenneet, eikä Kustaa saanut näitä uutisia. Armfelt epäili itsekin yhteyksien katkeamista ja kirjoitti 30. kesäkuuta vaimolleen olevansa sillä hetkellä todennäköisesti ainoa, joka tiesi rauhanasioista.²⁴⁸

Amphionilla käydyissä neuvotteluissa Kustaa oli tullut siihen tulokseen, että ulosmurtautumista yritettäisiin ja mahdollisuutta tähän odotettaisiin niin pitkään kuin voitaisiin. Sääolosuhteet pysyivät epäedullisina aina 2. heinäkuuta asti. Heinäkuun 3. päivän vastaisena yönä tuuli alkoi kääntyä puhaltamaan koillisesta.²⁴⁹ Kustaa kirjoitti Frankille aamuyöllä ja kertoi heidän päättäneensä ohittaa Venäjän avomerilaivasto seuraavana aamuna, koska tuuli oli vihdoin suotuista. Ruotsalaiset eivät voisi käydä säännönmukaista taistelua, mutta Kustaa lupasi kyllä, että venäläisille annettaisiin pieni rysäys.²⁵⁰

Ruotsalaiset käynnistivät ulosmurtautumisen Viipurinlahdelta aamulla 3. heinäkuuta 1790. Se oli hyvin suunniteltu operaatio, joka vietiin läpi merkittävältä osiltaan hyvin taidokkaasti. Venäläisten komentajan amiraali Tšitšagovin suhteellisen passiivinen reagointi oli myös suureksi avuksi ruotsalaisille. Vaikka kuningas ja suuri osa laivastoa pelastuivat, oli tämä Viipurinlahden taistelu kuitenkin ennen kaikkea voitto venäläisille. Ruotsin avomerilaivastolle ulosmurtautuminen oli katastrofaalinen, sillä se menetti 7 linjalaivaa ja 3 fregattia, mikä merkitsi kolmasosaa sen vahvuudesta. Tämän jälkeen se ei kykenisi enää kohtaamaan menestyksellisesti jo ennen ulosmurtautumista suurempaa venäläisten avomerilaivastoa. Ruotsin avomerilaivasto pakenikin venäläisten takaa-ajamana Viaporiin, jonne venäläiset saartoivat sen. Itämeren herruus oli venäläisten käsissä. Ruotsin saaristolaivasto kärsi varsin vähäisiä vaurioita ulosmurtautumisessa ja kokoontui Kustaan johdolla Ruotsinsalmeen, joka oli taktisesti edullinen paikka ja tarjosi myös sivustatukea Ruotsin maa-armeijalle.²⁵¹

Läpimurto oli ollut venäläisille epäedullinen siinä mielessä, että he olivat menettäneet tilaisuutensa tuhota kerralla koko Ruotsin laivasto. Tämä olisi myös tarjonnut Katariinalle mahdollisuuden sanella rauhanehdot. Ruotsin suuren laivaston tappiot ja saarto Viaporiin

²⁴⁷ G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 21.6.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

²⁴⁸ G. M. Armfeltin kirje H.U. Armfeltille 30.6.1790. Kansio I 17, Armfeltien arkisto, KA, mf.

²⁴⁹ Ericson & Hårdstedt & Iko & Sjöblom & Åselius 2003, 390; Glete 1992, 160-161.

²⁵⁰ Kustaa III:n kirje Frankille 3.7.1790. Andersson 1860, 129; Proschwitz 1992, 393.

²⁵¹ Ericson & Hårdstedt & Iko & Sjöblom & Åselius 2003, 390-393; Glete 1992, 161-162.

olivat kuitenkin niin suuri strateginen etu, että venäläiset syystä juhlivat taistelua suurena voittona. Katariina kirjoitti Potemkinille 9. heinäkuuta, että Viipurinlahdella oli käyty taistelu, jossa Ruotsin laivasto oli murtautunut ulos saartorengaasta. Taistelu oli ollut kuitenkin venäläisille menestyksekkäs, sillä Ruotsin avomerilaivasto oli kärsinyt suuria vaurioita ja oli nyt saarrettuna Viaporiin. Täydellistä voittoa ei kuitenkaan vielä saatu.²⁵² Heinäkuun 12. päivä Katariina ihmetteli kirjeessään, minne Ruotsin kuningas oli mahtanut kadota Viipurinlahden taistelun jälkeen. Kukaan ei ollut saanut hänestä mitään tietoja sen jälkeen.²⁵³

4.3. Ruotsinsalmen toinen meritaistelu muuttaa jälleen tilanteen

Kustaa oli monenlaisten dramaattisten vaiheiden kautta selviytynyt tuosta 3. heinäkuuta 1790 tapahtuneesta myös Viipurin kujanjuoksuna tunnetusta kissa ja hiiri -näytelmästä. Heinäkuun 5. päivä hän kirjoitti Frankille ilmoittaen, että Rubicon oli ylitetty ja olevansa sillä hetkellä saaristolaivastoineen Ruotsinsalmessa. Kustaa kertoi suuren laivaston kärsineen huomattavasti ulosmurtautumisessa, mutta kehotti olemaan vaipumatta epätoivoon, sillä mitään ei ollut vielä menetetty, koska pieni laivasto oli säästynyt hyvin ja Kustaa voisi vielä kääntää sodan kulun. Hän kertoi myös saaneensa valtavan lähetyksen Frankin välittämiä kirjeitä, jotka eivät olleet tulleet perille hänen ollessaan Viipurinlahdella. Kustaa kertoi, että tässä tilanteessa hän todennäköisesti ei voisi tehdä rauhaa ilman kolmannen osapuolen vaikutusta, mutta uskoi myös espanjalaisen palaavan, kunhan keisarinna saisi tiedon hänen ja laivaston pelastumisesta.²⁵⁴

Tuon Frankilta tulleen kirjelähetyksen mukana oli myös tietoa Kustalle Englannin ja Preussin kesäkuussa tekemästä tarjouksesta Ruotsille. Lontoossa oli keskusteltu Ruotsin Englannin lähettilään Nolckenin kanssa Espanjan rauhanvälityksestä ja Englannin muuttunut asema Espanjaan nähden alkoi näkyä nyt. Englanti oli valmis yhdessä Preussin kanssa tekemään raha-avustussopimuksen Ruotsin kanssa. Englanti ja Preussi lupasivat, että ne ja Hollanti maksaisivat kukin 100 000 puntaa avustusta Ruotsille, mikäli Kustaa sitoutuisi

²⁵² Katariina II:n kirje Potemkinille 9.7.1790. Lopatin 1997, 419.

²⁵³ Katariina II:n kirje Potemkinille 12.7.1790. Lopatin 1997, 420.

²⁵⁴ Kustaa III:n kirje Frankille 5.7.1790. Andersson 1860, 130; Proschwitz 1992, 394.

olemaan tekemättä erillisrauhaa ja suostuisi myös siihen, että heidän välittämänsä rauha tulisi olemaan status quon pohjalta. Englannin ja Preussin Tukholman lähettiläät lähettivät tämän tarjouksen kesäkuussa Kustalle Suomeen, mutta kuningas sai sen käsiinsä vasta nyt.²⁵⁵ Viipurinlahdelta vapauduttuaan Kustaa oli kuitenkin huomannut, että hänen toivomansa ja osittain lupailtakin sota Preussin ja Venäjän välille ei ollut syttynyt. Kustaa alkoi olla kyllästynyt varsinkin Preussin toimintaan, sillä alkoi vaikuttaa yhä enemmän siltä, että se halusi vain kuluttaa Ruotsia ja säästellä itseään.²⁵⁶

Rauhanteon kannalta Ruotsin tilanne Viipurinlahdella kärsittyjen menetysten jälkeen ei ollut kehuttava ja Kustaa oli valmis tinkimään huomattavasti rauhanehdoistaan. Kirjeessään Armfeltille 8. heinäkuuta Kustaa kertoi heidän asiansa olevan jälleen huonossa jamassa ja jäävän nähtäväksi, mihin tämä kaikki johtaisi. Kustaa lupasi kuitenkin olla menettämättä lujuuttaan. Hän ilmoitti saaneensa Armfeltin raportin 29. kesäkuuta ja kirjeen 21. kesäkuuta. Kustaa harmitteli Armfeltin haavoittumista, ja että sen seurauksena Armfelt ei voisi saapua hänen luokseen. Kustaa kertoi Armfeltille Viipurinlahden menetyksistä, mutta hänen itsensä onnellisesti pelastuneen ilman suurempia vahinkoja. Hän kirjoitti olevan epävarmaa jatkuisiko tuo onni. Kustaa kertoi olevansa parasta aikaa Ruotsinsalmessa odottamassa Nassaun prinssin hyökkäystä. Hän kirjoitti nähtäväksi jäävän, olisiko tämä alue heille aina tuhoisa vai tulisiko se olemaan suosiollisempi.²⁵⁷

Kirjeessään Kustaa pohdiskeli, mikäli Armfeltin terveys sallisi, olisi erittäin hyödyllistä siirtää hänet Tukholmaan, jossa Kustaa antaisi tälle paikan hallituksessa. Hän uskoi, että tällaisessa tilanteessa päättäväisen miehen läsnäolo siellä olisi hyvin tärkeää. Kustaa kirjoitti Preussin, Englannin ja Hollannin haluavan antaa hänelle rahaa, mutta tämä apu hämmensi häntä, sillä toisaalta hän ei voisi ohittaa sitä ja toisaalta hänen pitäisi sitoutua olemaan tekemättä rauhaa ilman niiden välitystä. Kustaa kirjoitti kuitenkin haluavansa rauhaa niin kiihkeästi, että tyytyisi jopa siihen olemassa olevaan inhottavaan valtakunnanrajaan, mikäli häneltä ei vaadittaisi lisäehtoa kapinallisten armahtamisesta ja kaikesta muusta, joka voisi mahdollistaa Venäjän puuttumisen Ruotsin sisäisiin asioihin. Hän ei tiennyt kääntyisikö liittoutuneiden vai Venäjän puoleen ja epäili, että näinköhän Pietarissa sillä hetkellä edes haluttiin rauhaa semminkin kun siellä sitä ei haluttu koskaan vilpittömästi. Viipurinlahdella

²⁵⁵ Carlsson 1944, 309.

²⁵⁶ Berättelse om freden med Ryssland, till Hemliga Utskottet 1792. Tegnér 1892, 162.

²⁵⁷ Kustaa viittaa ensimmäisen Ruotsinsalmen meritaistelun tappioon kesällä 1789.

Kustaa oli mielestään pyytänyt turhaan Espanjan kuriirin saapumista ja oletti keisarinnan ylpeyden estäneen neuvottelut tuolloin, koska he olivat niin lähellä hänen pääkaupunkiaan. Tällä hetkellä hän epäili keisarinnan haluavan kasvattaa menestystään sotatoimilla. Kustaa kertoi pitävänsä myös varmana englantilaisen laivasto-osaston saapumista Itämerelle.²⁵⁸

Erityisen mielenkiintoista tässä kirjeessä on se, että Kustaa olisi ollut valmis siirtämään Armfeltin Tukholmaan, vaikka tämä oli sillä hetkellä hänen tärkein linkkinsä rauhantekoon. Ilmeisesti Kustaa luotti vielä tässä vaiheessa enemmän omiin kontakteihinsa espanjalaisten välityksellä ja toisaalta luotettavan henkilön läsnäolo olisi varmasti ollut Kustalle tärkeää Tukholmassa, jossa tämä pelkäsi hallituksen toimivan hänen selkensä takana ja epäili ilmeisesti opposition mahdollista esiinnousua.

Kustaan asiat olivatkin kehnossa jamassa. Sotilaallisesti tilanne oli samankaltainen kuin aiempien sotakesien lopussa. Suuri laivasto oli saarrettuna Viaporiin ja saaristolaivasto Ruotsinsalmessa. Viipurinlahden menetysten jälkeen venäläisillä oli kuitenkin mahdollisuutena purjehtia suoraan Tukholmaan ja sanella siellä rauhanehdot. Saaristolaivastossa vallitsi tappiomieliala ja lähestyvällä Nassaun prinssin johtamalla Venäjän saaristolaivastolla olisi kaikki mahdollisuudet vallata tai tuhota koko Ruotsin laivasto.²⁵⁹

Heinäkuun 8. päivä alusten päällystö kokoontui Amphionille neuvonpitoon. Nyt olisi tehtävä päätös, että taisteltaisiinko vai vetäydyttäisiin. Päälliköistä vain yksi, Carl Olof Cronstedt²⁶⁰, kannatti taistelua. Hänestä Kustaa III teki lippukapteeninsa, sillä kuningas oli päättänyt taistella. Nyt oli voitettava tai kuoltava. Saaristolaivaston, sodan ja kruunun kohtalo laitettiin Ruotsinsalmessa yhden kortin varaan. Venäjän saaristolaivaston komentaja Nassau-Siegenin prinssi ryhmitti aluksensa ruotsalaisia vastaan 9. heinäkuuta. Kyseisenä päivänä 28 vuotta sitten Katariina II oli noussut valtaan Venäjällä ja prinssi halusi kunnioittaa vuosipäivää hankkimalla voiton ruotsalaisista. Tässä suurimmassa Itämerellä koskaan käydyssä meritaistelussa otti yhteen 190 ruotsalaisalusta ja 230 venäläisalusta. Nassaun suunnitelmat kuitenkin epäonnistuivat: ruotsalaiset taistelivat urheasti vastaan, ja tuulen muuttuessa venäläisille yhä epäedullisemmaksi päättyi taistelu heidän osaltaan valtaisaan tappioon.

²⁵⁸ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 8.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

²⁵⁹ Sekste 2004a, 201.

²⁶⁰ Cronstedt on myös tunnettu siitä, että maaliskuussa 1808 hän päätti Viaporin antautumisesta venäläisille.

Venäläiset menettivät 55 alusta mukaan lukien Nassaun prinssin lippulaivan. Ruotsalaisten tappiot olivat vain 6 alusta.²⁶¹

Ruotsalaisten voitto muutti merkittävästi sotapoliittista tilannetta. Taistelu oli palauttanut Ruotsin asevoimien kunnian Viipurinlahden katastrofin jälkeen ja Kustaa alkoi kiirehtiä rauhan aikaansaamista. Hän katsoi tämän voiton mahdollistavan Ruotsille kauan kaivatun kunniallisen rauhan.²⁶² Ruotsinsalmen voittoa seuraavana päivänä 10. heinäkuuta Kustaan Armfeltille kirjoittamassa kirjeessä aikaisempi tappiomieliala oli kuin pois pyyhitty. Kustaa kertoi Minervan saapuneen viimein ja tuoneen mahdollisimman täydellisen voiton. Menestyksen suuruus oli verrattavissa vuosisadan alussa käytyyn Narvan taisteluun. Kustaa kuvaili voiton suuruutta Armfeltille ja kirjoitti, että olisi aika lähettää Igelströmille hyvin rauhanomaiseen sävyyn kirjoitettu kirje.²⁶³

Kustaa ehdotti Armfeltille, että tämä voisi kirjeessään Igelströmille kiittää sotavankeudesta vapautetun Rudenskiöldin²⁶⁴ puolesta ja kertoa vastaanottaneensa tyytyväisyydellä uutiset Kustaan voitosta, sillä huolimatta siitä kuninkaan rauhanhalut olivat yhtä suuret kuin ennenkin tai jopa tuplaantuneet. Aika oli tullut rauhanteolle, mutta olisi kiirehdittävä, jotta kolmannet osapuolet eivät pääsisi sotkemaan neuvotteluja omilla intresseillään ja sotatapahtumat puolustelivat Kustaan vaatimuksia paremmasta rajalinjasta ja turkkilaisille kunniallisesta rauhasta. Edelliset vaatimukset täytyisivät, jos Kustaa hyväksyttäisiin välittäjäksi Venäjän ja Turkin välisiin rauhanneuvotteluihin eikä Venäjän mahti heikkenisi, vaikka rajat palautettaisiin sinne, missä ne olivat Pietari I:n kuollessa. Armfeltin tulisi kirjeessään osoittaa Venäjän hyötyvän myös neuvotellessaan suoraan Kustaan kanssa, sillä rauha voitaisiin tehdä kahdeksan päivän kuluessa. Aikailu johtaisi vain kolmansien osapuolien sotkeutumiseen asiaan ja lopulta toivottaisiin, että rauha olisi tehty aikanaan. Armfeltin olisi myös tähdennettävä järjestelyn tulevan olemaan sellainen, että se ei vähentäisi keisarinnaan mahtavuutta ja takaisi hyvän naapurisovun kahden valtakunnan välille.²⁶⁵

²⁶¹ Ericson & Hårdstedt & Iko & Sjöblom & Åselius 2003, 398-405; Jägerskiöld 1990, 124, 126; Paaskoski 2005, 216; Sekste 2004a, 201-202.

²⁶² Tolstoi 1887b, 468; Tegnér 1883b 367.

²⁶³ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 10.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

²⁶⁴ Armfelt oli kysellyt Rudenskiöldistä kirjeessään Igelströmille 11.6.1790.

²⁶⁵ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 10.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

5. Langanpääät kietoutuvat Värälään

5.1. Neuvotteluyhteyttä yritetään avata suoraan sekä kulissien takana

Vaikka Kustaa oli antanut Armfeltille ohjeet pyrkiä neuvotteluyhteyteen Igelströmin kanssa, yritti hän samaan aikaan lähestyä myös Venäjän hallintoa suoraan kirjeitse. Ruotsinsalmen taistelun vankien joukossa oli Venäjän ulkoasiainkollegion virkamies Möller, jonka Kustaa vapautti 11. heinäkuuta ja lähetti tämän mukana kirjeen Venäjän ulkoasiainhallinnon päällikölle varakansleri Ostermanille.²⁶⁶ Tuossa kirjeessä Kustaa kyseli eräästä sotavangista, jota hän ei maininnut nimeltä, mutta oli ohjeistanut Möllerin kertomaan nimen Ostermanille. Kustaa pyysi vapauttamaan tämän henkilön kunniasanaansa vastaan ja kertoi Ostermanin olleen vangin äidin ystävä ja tunnistavansa vangin nimestä ne syyt, joiden vuoksi asia oli erittäin tärkeä Kustalle ja hänen veljelleen.²⁶⁷ Kustaa ilmaisi myös tyytyväisyyttään siihen työhön, jota Osterman oli tehnyt rauhan aikaansaamiseksi. Kustaa tiedusteli, miksi siihen kirjeeseen Galvezille, jonka hän kirjoitti ollessaan Viipurinlahdella, ei vastattu. Kirjeen lopussa Kustaa pyysi myös tietoja muista Viipurinlahden vetäytymisessä vangiksi jääneistä ruotsalaisupseereista.²⁶⁸

Samana päivänä Ostermanille lähetetyn kirjeen kanssa kirjoitti Kustaa valtiosihteeri Frankille Tukholmaan kertoen saavuttaneensa suurimman merisotavoiton venäläisistä sillä vuosisadalla ja pyysi Frankia välittämään tämän tiedon myös muiden ministerien keskuuteen. Hän kertoi Frankille Ostermanille kirjoittamastaan kirjeestä ja lähetti tälle myös kopion siitä. Kustaa selitti Frankille kirjeen olevan vain veruke ja ohjeistaneensa Mölleriä suullisesti Ostermanille välitettävistä rauhanasioista. Kustaa kirjoitti nähtäväksi jäävän tuottaisiko yritys tulosta.²⁶⁹

Ostermanille lähetetystä kirjeestä ja Mölleristä Kustaa kertoi myös 12. heinäkuuta kirjeessään G. M. Armfeltille, joka oli edelleen Mikkelissä toipumassa haavoittumisestaan.

²⁶⁶ Berättelse. F 616 b, UUB.

²⁶⁷ Kyseessä oleva sotavanki oli kreivi Carl Lövenhjelm, jonka yleisesti tiedettiin olevan Kustaan veljen Kaarleherltuan avioton poika.

²⁶⁸ Kustaa III:n kirje Ostermanille 11.7.1790. F. n. 96, AVPR. Mf NL 177, KA.

²⁶⁹ Kustaa III:n kirje Frankille 11.7.1790. Andersson 1860, 130-132.

Kustaa kirjoitti näiden tietojen olevan tärkeitä Armfeltille, jotta tämä olisi perillä asioidentilasta vaihtaessaan ystävällisiä kirjeitä kenraali Igelströmin kanssa. Möller on ollut Kustalle ennestään tuttu henkilö ja hän kirjoitti Armfeltille muun muassa tietävänsä, että tämä oli erään Julie Eckermanin entinen rakastettu. Kuningas kertoi käyttäneensä tekosyynä huoltansa ”pikku-Lövenhjelmistä”, jotta voisi lähettää kirjeen ja Möllerin kreivi Ostermanin luo. Kustaa kertoi kirjoittaneensa Ostermanille paljon kohteliaisuuksia siitä, mitä tämä teki rauhan eteen ja kyselleensä, miksi hän ei ollut saanut vastausta toukokuussa ritari Galvezille lähettämäänsä kirjeeseen.²⁷⁰

Kustaa paljasti Armfeltille ohjeistaneensa Mölleriä selkeämmin suullisesti. Möllerin tuli ilmaista, että Kustaa halusi vuoden 1720 rajat ja ellei Katariina suostuisi, menisi Kustaa mukaan liittoihin, joiden seurauksena sota jatkuisi pakottaen keisarinna lopulta suostumaan Kustaan vaatimuksiin. Tällä tavoin Katariina jäisi myös ilman niitä turkkilaisilta saatavia vahingonkorvauksia, jotka ainoastaan luottamus Kustaaseen ja tukeutuminen tähän hänen rauhantarjoukseensa voisi tarjota. Kustaa siis selvästi oli valmis hyötymään liittolaisistaan turkkilaisista korvatakseen heidän kustannuksellaan venäläisille Ruotsille luovutettavat alueet. Rauhan näillä ehdoilla olisi tapahduttava 15 päivän aikana tai se olisi mahdotonta. Kustaa oli ohjeistunut Mölleriä puhumaan myös entisestä ystävyydestään keisarinnan ja siitä tuskasta, jonka heidän väliensä rikkoutuminen sotaan syyllisten kapinallisten ja juonittelijoiden takia aiheutti. Lopulta kun Möller oli erittäin hyvin ohjeistettu, oli Kustaa lähettänyt tämän Haminaan, jotta voisi sieltä jatkaa matkaa Pietariin. Kirjeensä lopussa Kustaa pyysi Armfeltia saapumaan Loviisaan, jotta he voisivat tavata.²⁷¹

Vaikka Kustaa pyrki kovasti rauhaan, näki hän sen tiellä monia esteitä. Hän epäili, ettei Nassaun prinssi tyytyisi tappioonsa, vaan pyrkisi uuteen taisteluun niin kauan kuin Venäjän saaristolaivastosta olisi jotain jäljellä. Hänen mielestään täytyisi olla kärsivällinen, koska rauhanteko sodassa oli vaikeaa. Aina kun Kustaa itse oli tappiolla, ei hän halunnut tehdä rauhaa ja tämän saman hän epäili koskevan keisarinnaa.²⁷²

Heinäkuun 13. päivä Armfelt lähetti kirjeen Igelströmille Kustaan 10. heinäkuuta toimittamien ohjeiden mukaan. Kirjeen alussa Armfelt kyseli eräiden sotavankien kohtaloa ja

²⁷⁰ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 12.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

²⁷¹ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 12.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

²⁷² Kustaa III:n kirje Stedingkille 14.7.1790. Björnstjerna 1844, 272-273; Kustaa III:n kirje Carl Gustaf af Leopoldille 19.7.1790. Proschwitz 1992, 400-401.

pohdiskeli, että olisiko olemassa keinoa päättää nämä sodan kauheudet. Armfelt kertoi kuninkaansa toivovan rauhaa koko sydämeästään, mutta rauhan täytyisi olla rakennettu kestäväälle pohjalle, eikä se saisi olla Kustalle häpeällinen tai nöyryyttävä. Hetket olivat hänen mukaansa kalliita, koska kolmannet osapuolet voisivat päästä laittamaan vieraita intressejä rauhan tielle. Armfelt kirjoitti sekä Ruotsille että Venäjälle olevan hyödyllistä raivata nämä esteet tieltään ja päättää tämä sota. Jos Igelström olisi samaa mieltä näistä asioista Armfeltin kanssa, toivotti hän heille rohkeutta viedä tämä suuri työ päätökseen. Armfelt kertoi kuninkaansa vaatineen häntä matkustamaan Loviisaan tätä tapaamaan ja kertoi tekevänsä sen, vaikka kuolisi matkalle.²⁷³ Armfelt pyysi, mikäli Igelströmillä olisi kunnia vastata hänelle, lähettämään viestinsä Korkeakosken tai Anjalan kautta.²⁷⁴

Armfelt raportoi Kustalle kirjeestään Igelströmille 16. heinäkuuta. Hän kertoi kirjoittaneensa mitä lämpimimmällä ja imartelevimmalla tavalla keisarinnasta, mutta väitti lopettaneensa kirjeensä todistelemalla, että he tarvitsisivat sotilaalliset näkökohdat huomioonottavan rajan, mitä myös Venäjän intressit vaatisivat. Armfelt kertoi kuvailleen, niin hyvin kuin osasi, kuinka edullista olisi näille kahdelle valtakunnalle tehdä rauha, johon vieraat intressit eivät pääsisi sotkeutumaan. Sen jälkeen Armfelt väitti kirjoittaneensa kaiken sen, mitä Kustaa oli käskenytkin, lukuunottamatta voittoisan prinssin ylpeää retoriikkaa, sillä Armfeltin mielestä ei ollut mahdollista jakaa sellaista, jota heillä ei ole. Armfelt uskoi olevan parempi valmistella pehmeästi tämän teennäisen naisen²⁷⁵ ylpeä luonne vastaanottamaan ne määräykset, jotka he sanelisivat hänen arvovaltansa kustannuksella. Armfelt kirjoitti, mikäli hän olisi Katariinan ministeri ja yhtä luotettava ja kunnan venäläinen kuin hän oli ruotsalainen, neuvoisi Armfelt tätä tekemään Kustaan vaatiman rauhan, jotta pystyisi myös saamaan sen tarjoamat realistiset ja huomattavat edut.²⁷⁶ Armfelt siis väitti Kustalle kertoneensa kirjeessään Igelströmille Kustaan esittämät rauhan edellytykset, vaikka todellisuudessa hän oli kirjoittanut kirjeensä hyvin ympärilyövästi. Tämä oli mitä todennäköisimmin Armfeltin taktiikkaa rauhanteon nopeuttamiseksi.

Igelströmin saatua Armfeltin kirjeen välitti tämä sen välittömästi kenraali Saltikoville Viipuriin, joka toimitti sen edelleen oman kirjeensä liitteenä 15. heinäkuuta Katariina II:n sihteerille kreivi Bezborodkolle Pietariin. Saltikov selitti Bezborodkolle, että olisi hyvä

²⁷³ Armfelt viittaa tässä olleensa edelleen huonossa kunnossa haavoittumisensa takia.

²⁷⁴ Jäljennös G. M. Armfeltin kirjeestä Igelströmille 13.7.1790. Kotelo 6, Otto Furuhjelmin kokoelma, KA.

²⁷⁵ Armfelt tarkoittaa Katariina II:sta.

²⁷⁶ G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 16.7.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

vastata Armfeltille. Hänen mukaansa tässä tapauksessa ketään ei tarvitsisi enää erityisesti valtuuttaa neuvottelemaan hänen kanssaan, mikäli venäläiset aikoisivat palata rauhanasioissa siihen kirjeenvaihtoon, joka jo oli meneillään asiasta Armfeltin ja Igelströmin välillä. Saltikovin mielestä Armfeltin kautta keisarinna sanat saisivat enemmän painoa, koska kaikki ruotsalaiset upseerit uskoivat Armfeltin olevan heidän yläpuolellaan vallan hierarkiassa.²⁷⁷

Pietarissa laadittiin ohjeet siitä, kuinka kenraalien tulisi toimia asian suhteen. Katariina lähetti 20. heinäkuuta 1790 toimintaohjeet kenraali Saltikoville. Ohjeiden mukana oli liitteenä vastauskirjeen malli Igelströmiltä Armfeltille.²⁷⁸ Katariina kirjotti, mikäli Igelströmin tulevan kirjeen mukainen ehdotus tuottaisi tulosta ja Armfelt päättäisi tavata hänet tai lähettäisi Igelströmin luo jonkin luotettavan henkilön, täytyisi Igelströmin suoraan ja selkeästi sanoa, että tulevassa rauhassa rajojen tulisi jäädä sellaisiksi kuin ne Turun rauhansopimuksessa määriteltiin, eikä pieninkään muutos olisi mahdollinen. Näin ollen venäläiset eivät vaatisi alueluovutuksia myöskään Ruotsilta. Mikäli ruotsalaiset esittäisivät vaatimuksia tähän suuntaan, olisi Igelströmin suhtauduttava niihin kielteisesti kaikessa kirjeenvaihdossa ja neuvotteluissa lisäten, että tässä tapauksessa molempien sotaikäyvien valtioiden olisi vain varauduttava neljänteen sotakesään.²⁷⁹

Saltikov välitti ohjeet ja vastauskirjeen Igelströmille, joka lähetti vastauksensa Armfeltille 22. heinäkuuta 1790. Kirjeessään Igelström pahoitteli, ettei ollut voinut vastata aiemmin Armfeltin kirjeeseen 13. heinäkuuta. Hän oli tarvinnut aikaa selvittääkseen noiden kahden Armfeltin kysymän sotavangin kohtaloa. Igelström ilmoitti heidän voivan hyvin ja olevan sillä hetkellä Oranienbaumissa. Hän ilmoitti päättäneensä myös vapauttaa heidät. Tämän jälkeen Igelström halusi viitata kirjeeseensä 24. toukokuuta ja tarjota sitä ratkaisuksi kaikkiin niihin kysymyksiin, joita Armfelt esitti edellisissä kirjeissään.²⁸⁰ Hän kirjoitti taistelujen loppumisen riippuvan täysin Ruotsin kuninkaasta, sillä keisarinna oli valmis rauhan palauttamiseen. Igelström kertoi, ettei keisarinna ollut odottanut mitään sodan tapahtumilta, ei kunniaa, eikä vaurautta. Ja vaikka keisarinna oli joutunut epäoikeudenmukaisen hyökkäyksen kohteeksi, oli hän valmis unohtamaan tämän ja uudistamaan aikaisemman tuttavuutensa kuninkaaseen ja Ruotsin kuningaskuntaan. Aluekysymyksissä Katariina ei

²⁷⁷ Ordin 1889b, 295.

²⁷⁸ Kirjesuunnitelma Igelströmin kirjeestä G. M. Armfeltille 20.7.1790. F. n. 96, AVPR. Mf NL 177, KA.

²⁷⁹ Katariina II:n kirje Saltikoville 20.7.1790. Tolstoi 1887a, 509.

²⁸⁰ Ks. sivu 49.

tulisi vaatimaan mitään Kustaalta ja odottaisi, ettei kuningas myöskään vaatisi uhrauksia häneltä. Igelström oli samaa mieltä Armfeltin kanssa siinä, että neuvottelut tulisi päättää ilman kolmansiä osapuolia, jotka ulkopuolisilla intresseillään vain häiritsisivät kahden valtakunnan yhteistä tavoitetta.²⁸¹

Kirjeensä lopussa Igelström totesi, mikäli Armfelt uskoisi heidän henkilökohtaisen tapaamisensa palvelevan heidän molemminpuolista näkemystään, oli Igelström valmis aloittamaan toimenpiteet niiden vaikeuksien poistamiseksi, jotka voisivat olla Armfeltin tätä asiaa koskevan ehdotuksen tiellä. Vaikka Igelström oli saanut kirjemallinsa suoraan Venäjän ulkopoliittikan johdolta, on hän lisännyt kirjeen loppuun omia huomioitaan, sillä ne puuttuvat kirjesuunnitelmasta. Jälkikirjoituksena Igelström pyysi Armfeltin suojelusta Ruotsinsalmen meritaistelussa vangiksi jääneelle majuri Essenille ja viimeisenä asiana hän neuvoi Armfeltia, mikäli tämä haluaisi ja voisi vastata Igelströmin kirjeeseen, tuli Armfeltin lähettää vastaus Kouvolan tai Perilän kautta. Näin voitaisiin välttää postinkulku Haminan reittiä pitkin. Myös Igelström kertoi välttäneensä Haminan suuntaa.²⁸²

5.2. Kustaa painostaa Englantia, Preussia ja ministereitään painostaakseen Venäjää

Ruotsinsalmen voiton jälkeen Kustaa päätti ottaa kaikki keinot käyttöön saadakseen solmittua edullisen rauhan. Heinäkuun 15. päivä hän kirjoitti kirjeet Englannin ja Preussin Tukholman lähettiläille Listonille ja Borckille koskien heidän kesäkuussa tarjoamaansa liittosopimusta ja rauhanvälitystä. Listonille Kustaa kirjoitti kohteliaaseen sävyyn, että tilanne oli täysin muuttunut siitä kun he vuoden alussa olivat keskustelleet Ruotsin asioista, sillä avomerilaivasto oli kutistunut 22 laivasta neljään toista ja Venäjä vaikutti haluavan rauhaa samanlaisella innolla kuin talvella oli hyljeksinyt ajatusta rauhasta. Kustaa kirjoitti Venäjän nimittäin kärsineen samansuuruisen sotatappion heinäkuun 9. päivä kuin ruotsalaiset

²⁸¹ Kirjesuunnitelma Igelströmin kirjeestä G. M. Armfeltille 20.7.1790. F. n. 96, AVPR. MfNL 177, KA; Valtiosihteeri Frankille lähetty kopio Igelströmin kirjeestä G. M. Armfeltille 22.7.1790. Andersson 1860, 135-137.

²⁸² Kirjesuunnitelma Igelströmin kirjeestä G. M. Armfeltille 20.7.1790. F. n. 96, AVPR. MfNL 177, KA; Valtiosihteeri Frankille lähetty kopio Igelströmin kirjeestä G. M. Armfeltille 22.7.1790. Andersson 1860, 135-137.

olivat kärsineet ulosmurtautuessaan Viipurinlahdelta 3. heinäkuuta. Kirjeen lopussa Kustaa ilmaisi toiveensa läheisistä suhteista Listonin hoviin ja kansakuntaan nähden.²⁸³

Borckille Kustaa kirjoitti saaneensa pettyä kaikkiin toiveisiin murtauduttuaan ulos Viipurinlahdelta, sillä Preussin suunnalla ei ollut tapahtunut mitään näiden viimeisten kuukausien aikana. Hän yhdisti Preussin hitauden ja toimetttömyyden Englannin mielipiteisiin antaa hänelle riittämätöntä taloudellista avustusta sitä vastaan, että hänet pakotettaisiin rauhaan status quon pohjalta. Todennäköisesti hän siis saisi jatkossakin kantaa yksinään sodan taakan ja se ei käynyt Kustaalle. Häntä ei enää huijattaisi tyhjillä lupauksilla ja riittämättömällä raha-avustuksilla. Näin ollen ainoa järkevä ratkaisu Ruotsille olisi sen itsensä solmima rauha Venäjän kanssa.²⁸⁴

Espanjan mahdollinen rauhanvälityskin siinteli vielä asioiden taustalla. Kustaa ohjeisti valtiosihteeri Frankia kirjeellään 20. heinäkuuta huolehtimaan ulkoministeri Florida Blancan saavan tietoonsa sen, että Espanjan valtuutetun tulisi herättää luottamusta sekä ruotsalaisissa että venäläisissä, mikäli Espanja kutsuttaisiin välittäjäksi. Tämän tulisi olla myös sellainen henkilö, joka ei joutuisi riitoihin muiden ministerien kanssa. Kustaa kertoi odottavansa kreivi Ostermanin vastausta ja toivoi Frankille menestystä neuvotteluissaan Borckin ja Listonin kanssa.²⁸⁵ Valtiosihteeri Frank oli yksi Kustaa III:n vastuuhenkilöistä asioiden hoidossa Tukholmassa.

Frank kävi neuvotteluja Tukholmassa Listonin kanssa kuninkaansa ohjeiden mukaan viitaten, että Kustaa oli jätetty yksin taistelemaan yhteisen asian puolesta ja sitten kesäkuussa liittoutuneet olivat tarjonneet vain kolmasosaa siitä raha-avustussummasta, jota Kustaa oli pyytänyt. Nyt keisarinna olisi valmis rauhaan samoilla ehdoilla kuin liittoutuneet olivat tarjoutuneet välittämään. Liston raportoikin 23. heinäkuuta Lontooseen ruotsalaisten vaativan alun perin pyydettyä raha-avustussummaa, lupausta englantilais-hollantilaisen laivasto-osaston lähettämisestä Kustaan apuun Itämerelle ja että hänelle taattaisiin Uudenkaupungin rauhan rajat. Lupauksen tästä pitäisi tapahtua kahdeksan päivän kuluessa tai Kustaa hyväksyisi keisarinnan rauhantarjouksen. Preussilta Kustaa vaati hyökkäystä Liivinmaalle.²⁸⁶

²⁸³ Lönnroth 1986, 237-238.

²⁸⁴ Lönnroth 1986, 238.

²⁸⁵ Kustaa III:n kirje Frankille 20.7.1790. Andersson 1860, 132-134.

²⁸⁶ Lönnroth 1986, 238.

Muutaman päivä kuluttua Liston raportoi hallitukselleen antaneensa kohteliaan torjuvan vastauksen ruotsalaisille painottaen, ettei Englannin voitu katsoa olevan erityisen suuressa kiitollisuudenvelassa Ruotsille Kustaan urhoollisista teoista huolimatta. Borcke reagoi eri tavalla kuin Liston ja välitti eteenpäin Ruotsin kuninkaan kritiikin Preussin politiikan muuttumattomuudesta. Venäläis-ruotsalainen erillisrauha olisi kova isku Preussille, jonka keinot painostaa Venäjää heikkenisivät huomattavasti.²⁸⁷

Kustaan kiristystaktiikka oli itse asiassa moni-ilmeinen, sillä hän halusi käyttää mahdollista liittoa Englannin, Preussin ja Hollannin kanssa myös painostuskeinona Venäjää vastaan ja turvatakuina, mikäli erillisrauhasta ei tulisi mitään. Heinäkuun 23. päivä hän kirjoitti ministerilleen Ruuthille, joka yhdessä valtiosihteri Frankin kanssa kävi neuvotteluja Englannin ja Preussin lähettiläiden kanssa. Kustaa käski solmimaan liittosopimuksen kolmiliiton kanssa parhailla mahdollisilla ehdoilla ja niin pian kuin mahdollista. Tätä varten hän oli lähettänyt heinäkuun 15. päivä Ruuthille valtaoikeudet. Kustaa vakuutti, mikäli keisarinna tarjoaisi hänelle rauhaa, hän hyväksyisi sen, eikä hän siinä tapauksessa ratifioisi Ruuthin solmimaa sopimusta. Mikäli keisarinna ei haluaisikaan solmia rauhaa, olisi erittäin tärkeää, että heillä olisi liittosopimus valmiina ennen kuin ne uutiset saapuisivat Tukholmaan. Tässä tapauksessa liittoutuneet eivät muuten enää olisikaan niin kiinnostuneita auttamaan Ruotsia ja Kustaa pyysi Ruuthia uskomaan, että Pietarissa oli erittäin vahva salahanke sodan jatkamiseksi. Näin ollen solmimalla liittosopimus, vaikka Kustaa ei sitä ratifiosikaan, saataisiin Englanti ja Venäjä peruuttamattomasti törmäyskurssille, joka olisi erittäin tärkeä näkökohta. Kirjeen lopussa Kustaa pyysi Ruuthia toimittamaan nämä ohjeet myös valtiosihteri Frankille.²⁸⁸

Tällä välin Armfelt oli matkustanut Kustaan pyynnön mukaisesti Loviisaan, jotta olisi lähempänä vastaanottamaan kuninkaan ohjeita kirjeenvaihdossaan Igelströmin kanssa. Kustaa oli tuolloin edelleen saaristolaivastoineen Ruotsinsalmessa. Todennäköisesti 22. heinäkuuta Armfelt ja kuningas tapasivat Venäjältä vallatulla alueella Pyhtään saarella Kymijoen suistossa. Siellä muotoiltiin ensimmäinen huolellinen suunnitelma rauhan palauttamiseksi. Tämän jälkeen Armfelt palasi Loviisaan ja Kustaa Ruotsinsalmeen.²⁸⁹

²⁸⁷ Lönnroth 1986, 238-239.

²⁸⁸ Kustaa III:n kirje Ruuthille 23.7.1790. Andersson 1860, 138.

²⁸⁹ G. M. Armfeltin huomiot Kustaa III:n kirjeeseen 23.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

Kustaa kirjoitti 23. heinäkuuta Armfeltille olevansa suruissaan siitä, että Armfeltin Pyhtään matka oli sujunut huonosti hänen toipumisensa kannalta. Kustaa odotti ruutilähetystä, jotta voisi suorittaa hyökkäyksen Venäjän saaristolaivastoa vastaan Haminaan, sillä hän ei ollut vielä saanut vastausta 11. heinäkuuta kirjoittamaansa kirjeeseen Ostermanille. Tämä todisti Kustaan mielestä siitä, etteivät venäläiset halunneet rauhaa tai sitten keisarinna ei halunnut tehdä sitä hävityn taistelun jälkeen.²⁹⁰ Myöhemmin selvisi, että Nassaun prinssi, joka oli sodan jatkamisen kiivas kannattaja, oli pidätelty Mölleriä useita päiviä Haminassa ja siksi myös Osterman sai Kustaan kirjeen myöhässä.²⁹¹

Kirjeessään Armfeltille Kustaa pohdiskeli rauhanteon ylipäänsä olevan vaikeaa, koska kukaan ei halunnut yleensä tehdä rauhaa tappion jälkeen. Kustaa lähetti Armfeltille myös Ruuthin kirjeen, joka oli saanut hänet huonolle tuulelle. Kirje osoitti Kustaan mukaan Ruuthin erittäin typerää päättelyä. Hän ihmetteli, mistä Ruuth oli oppinut, että suurvallat toimisivat jalomielisesti. Kustaa selitti niiden ajavan aina omaa etuaan ja intressejään. Onnistunutta politiikkaa oli siis kääntää niiden intressit ruotsalaisten eduksi. Englannin ja Preussin täytyi pelätä Ruotsin erillisrauhanmahdollisuutta ja tätä pelkoa tulisi Kustaan mukaan nyt käyttää hyväksi. Tärkeintä olisi saada Englanti ja Venäjä törmäyskurssille ja se tapahtuisi parhaiten jonkinlaisen allekirjoitetun avustussopimuksen muodossa, jossa Englanti sitoutuisi raha-avustuksiin Ruotsille. Lopun hoitaisi Kustaa olemalla ratifioimatta avustussopimusta, mutta allekirjoittamalla rauhan Venäjän kanssa.²⁹²

Kustaa pelkäsi, ettei paroni Ruuth saisi hoidettua asiaansa ja kertoi esittäneensä tälle ne ikävät seuraukset, mikäli avustussopimusta ei olisi allekirjoitettu sillä hetkellä, kun Venäjä kieltäytyisi rauhasta Ruotsin kanssa. Kustaa valitti, että hänen kurkulleen laitettiin veitsiä useista suunnista. Hän uskoi kuitenkin ministeriensä tuntevan hänet riittävästi, sillä mikäli hän havaitsisi heidän yrittävän pakottaa Kustaan rauhaan, riskeeraisi hän mieluummin kaiken kuin nöyrytyisi heidän tahtoonsa. Kustaa pyysi Armfeltia ilmaisemaan myös nämä asiat tulevassa kirjeessään Ruuthille. Hän kehotti Armfeltia käyttämään kaunopuheisuuttaan ja ilmaisemaan Kustaan haluavan rauhaa, mutta tarvitsevan avustussopimuksen. Hän ei todennäköisesti tulisi ratifioimaan sitä, mutta siinä tapauksessa, että Kustaalla olisi se

²⁹⁰ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 23.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

²⁹¹ Berättelse. F 616 b, UUB.

²⁹² Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 23.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

käytettävissään, saataisiin myös keisarinna haluamaan rauhaa, jota tämä ei sillä hetkellä vaikuttanut haluavan.²⁹³

5.3. Värälän valinta salaisten neuvottelujen pitopaikaksi

Heinäkuun 23. päivä Armfelt oli saanut käsiinsä Loviisaan Igelströmin kirjeen, jonka tämä oli lähettänyt 22. heinäkuuta. Hän raportoi Kustalle vielä samana päivänä lähettämällä Igelströmin kirjeen liitteenä. Armfeltin mielestä kirje oli kirjoitettu Katariinan ministerin Markovin tyylillä, eikä Igelströmin. Siinä oli Armfeltin mukaan ylpeyden sävyä ja ilmaisutapa oli kokonaan vieras. Mikäli Armfeltin tulisi vastata tähän kirjeeseen, ei hän epäröisi olla ilmaisevana, että häntä ei huiputettaisi tällä asialla. Armfelt selitti kirjeen antavan selvän vastauksen, että heidän rakas Katariinansa ei suostuisi mihinkään alueluovutuksiin. Kirjeensä lopussa Armfelt kertoi, mikäli hän pystyisi matkustamaan vaarantamatta kokonaan terveyttään, olisi hän palannut Kymijoelle, jotta kuningas olisi voinut halutessaan keskustella hänen kanssaan. Armfeltille olisi kuitenkin liian kivuliasta saapua Pyhtäälle huonojen teiden takia.²⁹⁴

Kustaa sai Armfeltin kirjeen liitteineen käsiinsä 24. heinäkuuta ja hän vastasi samantien Armfeltille. Hän kertoi ensiksi Armfeltin huomaavan nyt, että Ruotsinsalmen meritaistelun voitto ei antanutkaan hyviä vaikutuksia rauhan aikaansaamiseksi. Kustaa ei ollut siis erehtynyt ja hän käskikin Armfeltia tekemään kirjeitse selväksi Ruuthille, kuinka vähän voitaisiin luottaa rauhantekoon ilman aseiden suojaa ja siksi täytyisi kiirehtiä sopimuksen solmimista liittoutuneiden kanssa.²⁹⁵

Kustaa oli samaa mieltä Armfeltin kanssa siinä, että Igelströmiltä tullut kirje oli kirjoitettu Markovin tyylillä. Kustaan mielestä kirjeen jälkikirjoitus, että kirjeenkulkua Haminan kautta tuli välttää, todisti Haminassa olevan henkilö, joka halusi estää rauhan aikaansaamisen. Tuon henkilön täytyisi olla Nassaun prinssi, joka haluaisi revanssin heinäkuun 9. päivän taistelusta ja estää rauhan synnyttämisen. Kustaa kirjoitti olevan hyödyllistä hyväksyä Igelströmin ehdottama

²⁹³ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 23.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

²⁹⁴ G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 23.7.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

²⁹⁵ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 24.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

tapaaminen, sillä suullisesti voitaisiin sanoa kaikki, mitä halutaan ja tapaamisessa voisi muutenkin ymmärtää asioita, joita ei muuten havaittaisi. Tapaaminen olisi suuri askel neuvotteluja kohti ja toimisi hälytyksenä liittoutuneiden suuntaan. Tapaamisen myötä rauha voitaisiin myös solmia nopeasti, mikäli liittoutuneet eivät suostuisi ruotsalaisten ehdotuksiin. Lopulta sopiminen tapaamispaikan valinnasta antaisi heille aikaa seurata, jos sota Preussin ja Unkarin kuninkaan välille syttyisi. Tästähän olisi seurauksena myös Preussin sota Venäjää vastaan, mikä olisi kaiken kaikkiaan edullista Ruotsille.²⁹⁶

Kustaan mukaan vaikeaa olisi löytää sopiva tapaamispaikka, sillä hän ei haluaisi Armfeltin ylittävän jokea mennäkseen etsimään Igeströmiä ja tämä sama rasite olisi myös hänellä tulla Armfeltia etsimään. Kustaa käski Armfeltia kirjoittamaan, että tämä hyväksyisi tapaamisen, jotta voitaisiin helposti suullisesti keskustella asioista, jotka eivät onnistuisi kirjallisesti. Hän käski myös Armfeltia valittamaan terveydentilaansa, joka estäisi häntä tekemästä pitkiä matkoja ja pyytämään Igelströmiä ehdottamaan tapaamispaikkaa. Kustaa pyysi lisäksi Armfeltia osoittamaan hämmennyksensä, ettei kreivi Osterman ollut vastannut kuninkaan kohteliaaseen kirjeeseen. Kustaa oli hyvillään siitä, että tieto tapaamisten aloittamisesta herättäisi varmasti huolia Borckissa ja Listonissa. Kustaa kertoi päättäneensä, ettei solmisi rauhaa, ellei saavuttaisi jotain alueluovutusta; joko Savonlinnaa ja Kärnäkoskea sekä Mäntyharjua ja Korkeakoskea tai Uudenkaupungin rauhanrajoja, vaikka Lappeenranta ja Hamina luovutettaisiin tuhottuina. Kustaa kertoi myös kopioivansa Igelströmin kirjeen ja lähettävänsä sen takaisin Armfeltille piakkoin.²⁹⁷

Tuon kopion Igelströmin kirjeestä lähetti Kustaa valtiosihteeri Frankille Tukholmaan 25. heinäkuuta oman sanomansa liitteenä. Kustaa kertoi Frankin näkevän tästä kirjeestä, että vielä täytyisi taistella, sillä Kustaa ei voinut ajatella rauhan solmimista ilman rajamuutoksia. Kustaa kertoi kirjeenvaihdon Armfeltin ja Igelströmin välillä kestäneen jo kauan ja ilmoitti sallineensa paroni Armfeltin hyväksyä tapaamisen. Hän mainitsi kertoneensa yksityiskohtaisemmat syyt kirjeessään paroni Ruuthille, joka ohjeistaisi Frankia. Olisi siis erityisen tärkeää painostaa sopimus liittoutuneiden kanssa, sillä sopimuksen ratifioimista ajatellen Kustaalla olisi aikaa neuvotella erillisrauha ennen sitä ja mikäli rauhanteko ei onnistuisi, ratifioisi hän raha-avustussopimuksen. Yksi merkittävä asia oli Kustaan mukaan vielä se, että aikaa oli kulunut jo 15 päivää Möllerin lähdöstä, eikä hän ollut kuullut

²⁹⁶ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 24.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

²⁹⁷ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 24.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

sanaakaan kreivi Ostermanista. Tämä oli Kustaan mukaan erittäin epäkohteliasta, eikä todistanut suurta halua sovinnon tekoon.²⁹⁸

Paroni Ruuthia Kustaa ohjeisti myös kirjeellään 25. heinäkuuta. Hän kertoi olevan välttämätöntä päästä sopimukseen liittoutuneiden kanssa, sillä vaikutti hyvin todennäköiseltä, ettei vihollinen ollut vilpitön rauhan suhteen. Kustaa kirjoitti kuitenkin määränneensä Armfeltia hyväksymään Igelströmin ehdotuksen tapaamisesta, sillä näin voitaisiin suullisesti selvittää asioiden tila. Tämä tapaaminen lisäisi Preussin ja Englannin lähettiläiden pelkoa erillisrauhan mahdollisuudesta ja saisi heidät antamaan Ruotsille paremmat ehdot tarjoamaansa sopimukseen. Kustaa kertoi Armfeltin ja Igelströmin tapaamisessa olevan tavoitteena myös lopulta aloittaa neuvottelut, joiden aikana, mikäli Kustaan armeijalla olisi menestystä, voitaisiin saada paremmat ehdot kuin sillä hetkellä näytti olevan mahdollista. Tämä oli Kustaan mukaan erityisen tärkeää, sillä rauhansolmiminen vuoden 1743 rajoilla tuhoaisi koko hänen suosionsa.²⁹⁹

Igelströmin kirjeessä oli huomiota herättävänä yksityiskohtana hänen pelkonsa kirjeiden kulusta Haminan kautta. Kustaa kertoi tämän osoittavan yhä enemmän siitä, josta hänelle oli jo aiemminkin kerrottu, että Pietarissa oli kaksi puoluetta. Toinen näistä oli rauhan ja toinen sodan jatkamisen kannalla ja jälkimmäisen päämies oli Nassaun prinssi, joka oli tällä hetkellä Haminassa. Näin ollen oli erittäin tärkeää, että Armfelt ja Igelström tapaisivat pian.³⁰⁰

Armfeltin ja Igelströmin tapaamisen järjestäminen oli Kustaan mukaan ongelmallista, sillä Armfelt ei voisi ylittää Kymijokea, koska se olisi diplomaattisesti sanottuna rauhan etsimistä. Tästä samasta syystä ei Igelströmkään haluaisi todennäköisesti tulla Armfeltia tapaamaan Ruotsin puolelle Kymijokea. Siksi Armfelt pyytäisikin Igelströmiä ehdottamaan paikkaa ja jäisi nähtäväksi, minne sen voisi järjestää. Tapaaminen täytyisi järjestää salassa, mutta samalla täytyisi pyrkiä siihen, että Borck ja Liston saisivat tietää tapaamisen olevan käsillä. Tämä täytyisi kuitenkin tehdä niin, että vaikuttaisi siltä, etteivät he olisi saaneet tietoa ruotsalaisilta. Näin ollen sopimus liittoutuneiden kanssa täytyisi saada aikaan, sillä Kustaan

²⁹⁸ Kustaa III:n kirje Frankille 25.7.1790. Andersson 1860, 134-137.

²⁹⁹ Kustaa III:n kirje Ruuthille 25.7.1790. Andersson 1860, 138-139.

³⁰⁰ Kustaa III:n kirje Ruuthille 25.7.1790. Andersson 1860, 138-139.

mukaan se, että Englanti maksaisi Ruotsille raha-avustuksia, vastaisi lähes sotaa Englannin ja Venäjän välille.³⁰¹

Kustaa selitti hänelle olevan erittäin tärkeää saada varmuus sopimuksesta liittoutuneiden kanssa. Sillä sen jälkeen hän voisi ylpeästi sanoa Venäjän valtuutetulle, mikäli venäläiset eivät haluaisi solmia Ruotsille kunniallista rauhaa, olisi Kustaalla tässä liittosopimus, jonka hän ratifioisi saadakseen voimia jatkaa sotaa. Venäjällä olisi näin ollen myös tuplasti enemmän vihollisia vastassaan. Tämän he voisivat välttää solmimalla järkevän rauhan Ruotsin kanssa. Kirjeen lopussa Kustaa pyysi edelleen Ruuthia solmimaan pian sopimuksen liittoutuneiden kanssa, jotta Kustaa saisi nautinnon olla ratifioimatta sitä, mutta solmia erillisrauhansa Venäjän kanssa.³⁰²

Keisarinnan vaatimuksena oli siis käydä neuvottelut Ruotsin kanssa salassa, jotta Englanti ja Preussi eivät sotkisi asioita. Kustaa pyrki täyttämään tämän keisarinnan toiveen, mutta hänelle itselleen olisi edullista, jos liittoutuneet saisivat vihiä neuvotteluista edistääkseen raha-avustus- ja liittoneuvotteluja näiden kanssa. Siksi asia täytyi saada järjestymään niin, että neuvotteluja näennäisesti käytäisiin salassa, mutta niistä annettaisiin tihkua tietoja Tukholmaan Preussin ja Englannin lähettiläille jollain sellaisella tavalla, että venäläisille näyttäisi siltä, etteivät tiedot olleet tihkuneet ruotsalaisilta.

Heinäkuun 25. päivä kirjoitti Armfelt kuninkaan ohjeiden mukaan Igelströmille. Armfelt kirjoitti asianmukaisten kohteliaisuuksien jälkeen, että ystävällishenkinen tapaaminen Igelströmin kanssa voisi toimia rauhantyön perustana, sillä suullisesti voitaisiin keskustella niistäkin asioista, joista he eivät voineet kirjoittaa toisilleen. Näin voitaisiin mahdollisesti sopia myös siitä suunnitelmasta, kuinka päämäärä voitaisiin saavuttaa. Armfelt kertoi, että saapumisestaan lähtien hänellä ei ollut ollut halua lähteä Loviisasta, sillä hän kärsi ja voi jatkuvasti pahoin. Kaiken lisäksi hänen matkaansa Loviisaan oli seurannut kahdeksan päiväinen kuume. Nämä ongelmat eivät kuitenkaan estäisi häntä raahautumasta Kymijoen rannoille Anjalaan, Immeljoelle, Värälään tai Keltikseen saakka. Igelström voisi määritellä alueen, joka hänelle sopisi parhaiten ja näin ollen syrjäisimpäänkään paikkaan ei Armfeltilla olisi matkaa kuin 90 virstaa ja hän voisi saapua paikalle kolmessa päivässä. Armfelt kertoi jäävänsä Loviisaan odottamaan Igelströmin vastausta. Kirjeensä lopussa Armfelt mainitsi

³⁰¹ Kustaa III:n kirje Ruuthille 25.7.1790. Andersson 1860, 138-139.

³⁰² Kustaa III:n kirje Ruuthille 25.7.1790. Andersson 1860, 138-139.

lähettävänsä sen Igelströmin toiveiden mukaan Kouvolan kautta. Hän lisäsi, että Haminan reitin täytyi todellakin olla pitkä tai sitten epävarma, sillä Kustaa ei ollut vielääkään saanut vastausta Ostermanille lähettämäänsä kirjeeseen eräästä erityisestä asiasta.³⁰³ Kustaahan oli lähettänyt 11. heinäkuuta päiväämäänsä kirjeen Möllerin mukana nimenomaan Haminan kautta.

Vielä samana päivänä Armfelt lähetti myös Kustaalle kirjeen, jossa hän kertoi vastanneensa Igelströmille kuninkaan osoittamalla tavalla. Kustaalla on ollut heinäkuun lopussa suunnitelmia hyökkäyksistä Kymijoen rintamalla, sillä Armfelt kertoi tälle majuri Georg Henrik Jägerhornin kirjeestä, jossa tämä oli selittänyt, että armeijan oli mahdotonta ylittää Kymijokea Värälän kohdalla. Armfelt neuvoikin Kustaata, mikäli Venäjän saaristolaivasto pysyisi Haminassa, kannattaisi kuninkaan tehdä retki Ruotsinsalmesta Värälään, jotta näkisi omin silmin armeijan vaikeudet siellä.³⁰⁴

Armfelt kirjoitti kirjeensä keskiyöllä 25. heinäkuuta, joten kuningas on saanut sen käsiinsä Amphion-laivalleen Ruotsinsalmeen todennäköisesti 26. heinäkuuta.³⁰⁵ Kirjeen saapumisen jälkeen kuningas matkusti seurueineen tarkastusmatkalle Värälän sotilasleiriin Pyhtään kautta 27. heinäkuuta. Pyhtään saari oli luovutettu Turun rauhassa venäläisille, mutta kesällä 1790 Ruotsin armeija piti hallussaan tätä pientä osaa Venäjälle kuuluvan Suomen kaakkoiskulmasta. Siitä että Kustaa oli 27. heinäkuuta Pyhtäällä, todistaa merkintä paikkakunnan kastettujen luettelossa. Kuningas oli Pyhtään Myllykylässä osallistunut kastetilaisuuteen ja ryhtynyt talollisen Matts Johanssonin ja Helena Johansdotterin tyttölapselle kummiksi.³⁰⁶ Ryhtymällä Venäjän keisarinna alamaisten kummiksi Kustaa III yritti todennäköisesti saada pontta rajantarkastamisvaatimukselleen tuleviin rauhanneuvotteluihin. Toisaalta hän pyrki myös osoittamaan keisarinnalle, että pyhtääläiset talonpojat olivat edelleen uskollisia Ruotsin kuninkaalle ja toisaalta esiintyä Venäjän hallitseman Suomen luterilaisten suojelijana.³⁰⁷

Viimeistään 28. heinäkuuta oli Kustaa päässyt perille Värälän sotilasleiriin, sillä hän kirjoitti sieltä Armfeltille, että Igelströmin vastaus Armfeltin kirjeeseen oli saapunut. Sen hän lähetti

³⁰³ Jäljennös G. M. Armfeltin kirjeestä Igelströmille 25.7.1790. Kotelo 6, Otto Furuhejmin kokoelma, KA.

³⁰⁴ G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 25.7.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

³⁰⁵ G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 25.7.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

³⁰⁶ Lapsen nimeksi annettiin Gustava. Kummitytär kuoli kuitenkin jo 18. elokuuta 1790 tuntemattomaan sairauteen. Paaskoski 1998, 181, 187.

³⁰⁷ Paaskoski 1998, 181, 186.

myös Armfeltille ja kirjoitti tämän näkevän siitä, että he pääsisivät nopeasti töihin asian tiimoilta. Kustaa kertoi Tukholmassa olleen neuvottelu Listonin, kreivi Borckin ja Frankin välillä. Borck oli Kustaan mukaan ollut hyvin hätäntynyt erillisrauhan mahdollisuudesta. Kuningas kirjoitti lähettävänsä Armfeltille ohjeistusta ennen tapaamistaan Igelströmin kanssa ja uskoi järjestävänsä myös tapaamisen hänen ja Armfeltin välille ohjeiden antoa varten.³⁰⁸ Armfelt vastasi Kustaalle vielä samana päivänä Loviisasta. Hän ilmoitti saaneensa Kustaan lähetyksen ja lähtevänsä seuraavana päivänä kohti Peippolaa.³⁰⁹ Igelström on selvästikin ehdottanut kirjeessään tapaamispaikaksi Kymijoen rantaseutuja Värälän ja Kouvolan alueella.

Heinäkuun 26. päivä oli kenraali Saltikov saanut Viipuriin kreivi Ostermanin vastauksen Kustaa III:n kirjeeseen.³¹⁰ Hän välitti sen eteenpäin Ruotsinsalmeen olettaen Kustaan olevan siellä. Kustaa oli kuitenkin tarkastusmatkallaan Värälässä ja kirjeen vastaanotti Amphion-laivalla hänen kuninkaallinen sihteerinsä Johan Albrekt Ehrenström. Hän sai kirjeen käsiinsä 28. heinäkuuta ja välitti sen samana päivänä Kustaalle Värälään.³¹¹ Kustaa vastasi Ehrenströmille Värälästä 29. heinäkuuta ja kertoi palaavansa Peippolaan nukkumaan seuraavaksi yöksi. Hän ilmoitti saapuvansa takaisin laivastolle Ruotsinsalmeen seuraavana tai sitä seuraavana päivänä. Kustaa kirjoitti myös saaneensa Ostermanin vastauksen. Se oli hänen mukaansa erittäin kohtelias, mutta venäläisten vaatimuksena oli status quo, eikä mitään muutoksia rajoihin sallittaisi. Se ei miellyttänyt Kustaata, mutta se tieto, että Englannin ja Preussin lähettiläät Tukholmassa olivat huolissaan asioiden tilasta, oli Kustaan mukaan erittäin hyvä asia.³¹²

Ostermanin kirje olikin laadittu hyvin kohteliaaseen sävyyn. Siinä kiiteltiin Möllerin vapauttamisesta ja puhuttiin paljon keisarinna rauhantahtoisuudesta sekä halusta palauttaa hyvät suhteet valtakuntien välille. Osterman kirjoitti Möllerin kertoneen niistä ehdoista, jotka Kustaa oli pyytänyt välittämään suullisesti. Hän vaati kuitenkin status quo rauhanteon perustaksi. Kustaan kysymykseen siitä, miksi hän oli turhaan odottanut ritari Galvezin

³⁰⁸ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 28.7.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

³⁰⁹ G. M. Armfeltin kirje Kustaa III:lle 28.7.1790. Vol. 34., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:252, KA.

³¹⁰ Saltikovin kirje Kustaa III:lle 26.7.1790. Vol 19., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:246, KA.

³¹¹ Ehrenströmin kirje Kustaa III:lle 28.7.1790. Vol. 24., Gustavianska samlingen, UUB. Mf 1:248, KA.

³¹² Kustaa III:n kirje Ehrenströmille 29.7.1790. Ehrenström 1882, 304.

kirjettä Viipurinlahdella, Osterman vastasi sotaoperaatioiden kiivauden estäneen tuolloin yhteydenpidon espanjalaisten välityksellä.³¹³

Armfelt oli saapunut Peippolaan 30. heinäkuuta. Siellä hän tapasi kuninkaansa ja he suunnittelivat tulevaa neuvottelukosketusta kenraali Igelströmin kanssa.³¹⁴ Viimeistään tällöin Kustaa on tullut vakuuttuneeksi, että tuleva tapaaminen otettaisiin vakavasti, sillä samana päivänä hän kirjoitti kuninkaalliselle sihteerilleen Ehrenströmille Ruotsinsalmeen ja käski laatimaan valtaoikeudet neuvotteluihin Armfeltia varten. Ehrenströmin tuli myös varmentaa allekirjoituksensa siihen ja merkata päiväykseksi Amphionin kannella 25. heinäkuuta 1790.³¹⁵

Armfelt ja Igelström ovat tavanneet todennäköisesti ensimmäistä kertaa 31. heinäkuuta 1790 rintamalinjojen välissä Värälän kentällä, sillä Kustaa kirjoitti Peippolasta Ehrenströmille uskovansa näin tapahtuvan kyseisenä päivänä kello kolmelta iltapäivällä.³¹⁶ Armfeltin Igelströmille esittämistä Kymijoen ranta-alueista kirjeessään 25. heinäkuuta oli Igelström valinnut tapaamispaikaksi rintamalinjojen välisen alueen Värälässä. Tästä hän oli ilmoittanut kirjeessään Armfeltille 27. heinäkuuta.³¹⁷ Ensimmäinen tapaaminen pidettiin taivasalla Kymijoen läntisellä rannalla Ruotsin puolella. Venäläiset pitivät hallussaan Kymijoen yli kulkevaa siltaa, joten tuota rintamalinjojen välistä rantakaistaletta voitiin pitää sillä hetkellä neutraalina alueena tapaamista ajatellen. Näin ollen diplomaattisella tasolla tilanne ei näyttänyt siltä, että kumpikaan olisi ollut etsimässä rauhaa vihollisen puolelta. Igelström on saapunut tapaamiseen Venäjän puolelta Kouvolan sotilasleiristä ja Armfelt Värälän sotilasleiristä.³¹⁸ Itse Värälän kylä oli palanut poroksi sodan aikana siellä käytyjen taistelujen seurauksena ja siksi neuvottelupaikkaa kutsuttiin Värälän kentäksi.³¹⁹

Valtiosihteri Frankille Kustaa kertoi kirjeessään 31. heinäkuuta, että paroni Armfelt oli hänen käskyjensä mukaan hyväksynyt tapaamisen, jota kenraali Igelström oli tältä pyytänyt. Kustaa kertoi sen tapahtuvan samana päivänä kirjeen kirjoittamisen kanssa rintamien välissä Värälän kentällä. Rintamat olivat Kustaan mukaan sillä kohdalla niin lähellä toisiaan, että

³¹³ Kopio Ostermanin kirjeestä Kustaa III:lle 22.7.1790. F. n. 96, AVPR. Mf NL 177, KA.

³¹⁴ Bonsdorff 1930, 144-145.

³¹⁵ Ehrenström 1882, 304-305.

³¹⁶ Kustaa III:n kirje Ehrenströmille 31.7.1790. Ehrenström 1882, 305.

³¹⁷ Berättelse. F 616 b, UUB.

³¹⁸ Berättelse om freden till hemliga utskottet 1792. Tegnér 1892, 163-164.

³¹⁹ Tegnér 1883b, 372.

tapaaminen tapahtuisi pistoolinkantaman päässä kummaltakin puolelta katsottuna. Kustaa uskoi Frankin huomaavan tästä asioiden olevan käännekohdassa ja siksi oli erittäin tärkeää painostaa liittoutuneet tekemään sopimus Ruotsin kanssa. Kustaa kertoi myös, ettei Armfeltilla ollut vielä valtakirjaa, mutta olevansa itse yhdeksän virstan päässä Värälästä ja menevänsä sinne ehkä päivällisen jälkeen. Mikäli ensimmäinen tapaaminen miellyttäisi Kustaata, antaisi hän Armfeltille valtakirjan, joka oli valmiina ja allekirjoitettuna hänen taskussaan. Kustaa painosti edelleen Frankia ja Ruuthia tekemään Englannin ja Preussin kanssa sopimuksen, jota hän tarvitsisi neuvotteluihin venäläisten kanssa ja tilanteessa, jossa neuvottelut eivät johtaisi mihinkään. Hän varoitti, mikäli sopimus ei olisi valmiina silloin kun sitä tarvittaisiin, tulisi tästä myös Frankin ja Ruuthin ongelma, eikä pelkästään Kustaan. Hän myös muistutti saavansa asiat järjestyseen siten, että ne näyttäytyisivät nolossa valossa Frankin ja Ruuthin kannalta.³²⁰

Lähteiden perusteella ei tule täysin selville, oliko ensimmäinen tapaaminen 31. heinäkuuta vai 1. elokuuta. Heinäkuun viimeiseen päivään viittaavat Kustaan Ehrenströmille ja Frankille 31. heinäkuuta lähettämät kirjeet, joissa hän kertoi Armfeltin ja Igelströmin tapaamisen olleen kyseisenä päivänä. Neuvotteluista laaditut viralliset dokumentit eli Ehrenströmin kirjoittama kertomus neuvotteluista ja kertomus rauhasta salaiselle valiokunnalle vuodelta 1792 puolestaan ilmoittavat, että ensimmäinen tapaaminen olisi ollut 1. elokuuta, jolloin sovittiin neuvottelujen aloittamisesta ja yleisistä pelisäännöistä. Tähän viittaa myös Igelströmin Saltikoville 1. elokuuta 1790 lähettämä kirje, jossa hän kertoi ensimmäisen tapaamisen sujumisesta Armfeltin kanssa. On siis mahdollista, että Armfelt ja Igelström ovat tavanneet molempina päivinä, tai sitten tuo Kustaan kirjeissään mainitsema aiottu tapaaminen 31. heinäkuuta ei ole jostain syystä toteutunutkaan.

Armfeltin ja Igelströmin tapaamisessa 1. elokuuta on keskusteltu myös tulevien neuvottelujen pitopaikasta. Alun perin Värälän oli tarkoitettu ilmeisesti olevan vain tapaamispaikka, jossa sovittaisiin tulevista neuvotteluista ja siitä, missä niitä käytäisiin. Kouvolasta lähettämässään kirjeessä Igelström kertoi Saltikoville tapaamisen Armfeltin kanssa tapahtuneen rintamalinjojen välissä. Igelström oli tullut tuossa tapaamisessa vakuuttuneeksi, että neuvottelut rauhasta kannattaisi aloittaa. Hän kertoi Armfeltin ehdottavan heidän tapaamisensa jälkeen Kustalle, että neuvotteluja jatkettaisiin Valkealassa.

³²⁰ Kustaa III:n kirje Frankille 31.7.1790. Andersson 1860, 140-142.

Igelström on todennäköisesti ehdottanut tätä paikkaa Armfeltille, sillä Värälän leirissä oli hänen mukaansa vaikuttanut olevan Englannin ja Preussin vakoojia.³²¹ Näin ollen Valkealassa neuvotteluja olisi voitu käydä varmemmin ulkopuolisilta salassa, mutta diplomaattisesti ottaen neuvottelujen aloittaminen siellä olisi myös ollut etu venäläisille, sillä silloinhan Armfelt olisi ollut ikäänkuin etsimässä rauhaa Venäjän puolelta.

Vielä samana iltana Igelström lähetti uuden kirjeen Saltikoville ilmoittaakseen Armfeltin kertoneen hänelle, että Ruotsin kuningas oli saapunut Peippolasta Värälän leiriin. Tämän johdosta Armfelt oli esittänyt tapaamisia jatkettavan rintamalinjojen väliin pystytettävässä teltassa. Hän oli perustellut tämän sillä, ettei tällä tavoin kadottaisi kuningasta näköpiiristään. Lisäksi hänelle olisi sairautensa johdosta liian tuskallista matkustaa Valkealaan. Igelström kertoi Saltikoville uskovan tehneensä oikein suostuessaan Armfeltin pyyntöön, sillä hän oli itse havainnut Armfeltin sairaan olotilan. Igelström kirjoitti, että seuraavana päivänä (2. elokuuta 1790) Armfeltin ja hänen välillään käytäisiin ensimmäinen neuvottelu rauhan palauttamisesta.³²²

Elokuun 1. päivä Kustaa kirjoitti Värälän leiristä kuninkaalliselle sihteerilleen Ehrenströmille, joka oli vielä Amphion aluksella Ruotsinsalmessa. Hän kertoi tälle, että konferenssi oli pidetty ja määräsi sihteerinsä saapumaan papereineen Värälään. Ehrenströmin tuli kertoa Amphionilla salaperäiseen sävyyn, että kyse oli sotavankien vaihdosta, eikä mistään muusta. Asia oli Kustaan mukaan vaadittu pitämään salassa.³²³

5.4. Neuvottelut ”sotavankien vaihdosta” Värälässä 2.-13. elokuuta 1790

Armfeltin ja Igelströmin väliset neuvottelut käytiin Värälässä rintamalinjojen välissä eikenenkään-maalla, jonne molempia neuvottelijoita varten oli pystytetty teltat.³²⁴ Ne pidettiin Armfeltin teltassa. Tämä käytäntö lienee ollut Igelströmin diplomaattinen lahja haavoittuneelle Armfeltille.³²⁵ Ensimmäisenä neuvottelupäivänä sovittiin, että kumpikin

³²¹ Jäljennös Igelströmin kirjeestä Saltikoville 1.8.1790, klo 12. Kotelo 6, Otto Furuahelmin kokoelma, KA.

³²² Jäljennös Igelströmin kirjeestä Saltikoville 1.8.1790, klo 20. Kotelo 6, Otto Furuahelmin kokoelma, KA.

³²³ Kustaa III:n kirje Ehrenströmille 1.8.1790. Ehrenström 1882, 308.

³²⁴ Berättelse. F 616 b, UUB.

³²⁵ Berättelse om freden med Ryssland, till Hemliga utskottet 1792. Tegnér 1892, 164.

osapuoli sitoutuisi esittämään neuvotteluissa käsiteltävän vain sotavankien vaihtoa, ja virallinen konferenssi pidettäisiin protokollien laatimisineen vasta, kunhan kaikista artikloista olisi päästy yksimielisyyteen.³²⁶ Näin ollen ruotsalaiset ovat tehneet Värälän rauhanneuvotteluista vain muutaman virallisen asiakirjan, joita ovat Ehrenströmin laatima protokolla virallisesta konferenssista ja selonteko tapahtumista ennen konferenssia. Muita asiakirjoja ovat kuninkaan kuvaus rauhanneuvotteluista valtaneuvos Dübenille 20. elokuuta 1790, tiedote Ruotsin Konstantinopolin lähetystölle ja selonteko, jonka kuningas jätti salaiselle valiokunnalle vuoden 1792 valtiopäivillä.³²⁷

Neuvottelujen alussa rauhanehtojen eroavaisuudet olivat huomattavat. Katariina II oli lähettänyt 28. heinäkuuta kenraali Saltikoville kirjeen, jossa oli ohjeita Igelströmille neuvottelujen alkamista varten ja liitteenä ruhtinas Bezborodkon laatimat rauhanehdot, jossa oli kuusi kohtaa: sotatoimien lopettaminen, Turun rauhassa määritellyt rajat, sotajoukkojen vetäytyminen pois toisen ruhtinaskunnan alueelta sovittuun määräaikaan mennessä, sotavankien vapauttaminen, Turun rauhansopimuksessa määrätyn artiklan tervehtimisestä sotajoukkojen välillä noudattaminen ja rauhansopimuksen ratifiointi kahden viikon kuluessa tai nopeammin. Katariinan ohjeissa taas oli, että neuvottelut tulisi keskeyttää ja sotatoimet aloittaa uudelleen, mikäli ruotsalaiset vaatisivat alueluovutuksia tai sekaantumisoikeutta Turkin sotaan.³²⁸ Ruotsin vaatimukset taas koskivat nimenomaan näitä kahta seikkaa.

Venäläiset antoivat kuitenkin neuvottelujen jatkua, vaikka Katariina II:n sihteeri Hrapovitski on merkannut muistiin keisarinnan olleen 2. elokuuta vihainen siitä, että ilman alueluovutuksia Kustaa III ei rauhaa haluaisi tehdä. Igelström oli kuitenkin 3. elokuuta kirjoittanut keisarinnalle, että toiveita rauhan aikaansaamiselle oli ja viitannut ensimmäiseen tapaamiseensa Armfeltin kanssa.³²⁹ Lieneekö vaikutusta ollut sillä, että Armfeltin väitetään ”kuninkaan ystävänä” sanoneen suurena salaisuutena Kustaalla olevan sodasta 2 miljoonaa taaleria henkilökohtaista velkaa. Igelströmin mukaan Turkin kysymys oli tärkeä Kustalle siis vain sen vuoksi, että voisi jatkaa raha-avustusten saamista vielä joitakin kuukausia.³³⁰

³²⁶ Berättelse. F 616 b, UUB.

³²⁷ Tegnér 1883b, 374.

³²⁸ Katariina II:n kirje Saltikoville ja Bezborodkon laatimat rauhanehdot 28.7.1790. F. n. 96, AVPR. MfNL 177, KA.

³²⁹ Hrapovitski 1901, 200.

³³⁰ Borodkin 1912, 351; Tolstoi 1887b, 479.

Ruotsalaisten ehtoihin kuuluivat, ettei Venäjä puuttuisi enää Ruotsin sisäisiin asioihin, rajajärjestelyt (Uudenkaupungin rauhan rajat) ja että Kustaa III saisi oikeuden toimia välittäjänä Venäjän ja Turkin rauhanneuvotteluissa.³³¹ Kustaa oli paikalla Värälässä lähes koko neuvottelujen ajan ja pystyi näin helposti puuttumaan niiden kulkuun ja ohjeistamaan Armfeltia. Igelström taas oli riippuvainen kirjallisista ohjeista, joita lähetettiin hänelle Venäjän armeijan komentajan kenraali Saltikovin välityksellä Viipurista.³³² Armfeltin sihteerinä neuvotteluissa toimi Kustaa III:n kuninkaallinen sihteeri Ehrenström. Igelströmin sihteeri oli ulkoasiainkollegion virkamies Kuder.³³³

Neuvottelut katkeilivat usein, sillä Igelströmin täytyi jatkuvasti odottaa kuriirien paluuta, jotka kiirehtivät Kouvolan, Viipurin ja Pietarin välillä. Toisaalta Kustaa joutui viettämään muutaman päivän Ruotsinsalmessa, jonne ankkuroitunut saaristolaivasto joutui venäläisten hyökkäyksen kohteeksi 6. elokuuta.³³⁴ Kuningas palasi 8. elokuuta takaisin Värälään.³³⁵ Amphionilla ollessaan Kustaa oli myös saanut ratifioitavaksi Frankin ja Ruuthin neuvotteleman raha-avustusopimuksen. Tätä sopimusta Kustaa ei koskaan ratifioinut, mutta sitä käytettiin kiristyskeinona Armfeltin pyrkiessä ajamaan Kustaan tavoitteita tulevaan rauhansopimukseen.³³⁶

Keisarinna lähetti 5. elokuuta Igelströmille yksityiskohtaiset ohjeet neuvottelujen jatkosta. Katariina oli valmis luopumaan Venäjän oikeudesta esiintyä Ruotsin valtiomuodon takaajana. Hän ilmoitti myös, että uuteen rauhansopimukseen olisi mahdollista lisätä Turun rauhansopimuksen artikla leivän tuonnista Baltiasta. Rajakysymyksessä ja Turkin asiassa hän ei ollut valmis edelleenkään joustamaan aikaisemmista vaatimuksistaan. Turkin kysymyksessä hän oli sitä mieltä, että Kustaan tuli tyytyä siihen, mitä Osterman kertoi Kustalle kirjeessään, josta Katariina lupasi Igelströmille kopion. Kirjeen loppuun Katariina lisäsi: *”Jos kaikesta siitä huolimatta, mitä teen nopeuttaakseni rauhan aikaansaamista,*

³³¹ Tegnér 1883b, 374-375.

³³² Lönnroth 1986, 239.

³³³ Tolstoi 1887b, 481.

³³⁴ Jägerskiöld 1990, 142.

³³⁵ Tegnér 1883b, 376-377.

³³⁶ Kustaa III:n kirje G. M. Armfeltille 8.8.1790 ja Armfeltin huomiot tähän kirjeeseen. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

*Ruotsin kuningas kieltäytyy ehtoihini myöntymästä, otan taivaan todistajakseni, että yksin hän on vastuussa uudelleen alkavasta verilöylystä.”*³³⁷

Sodan alussa ja upseerikapinan aikaan keskeinen henkilö Göran Magnus Sprengtporten ei päässyt vaikuttamaan diplomaattiseen peliin Värälän rauhanneuvottelujen aikoihin. Katariinan 9. elokuuta lähettämässä kirjeessä ei rauhanasioista kerrota. Sprengtporten lienee ehdottanut edeltävässä kirjeessään Katariinalle jotain Ruotsiin liittyvää, mutta Katariina on vastannut vain, että asioiden täytyisi nyt antaa kehittyä omalla painollaan, vaikka asioiden tila voisikin muuttua aivan yhtäkkiä. Sprengtporten on myös ehdottanut, josko hän voisi tehdä ulkomaanmatkan Barigen vesien ääreen hoitamaan haavoittumisestaan aiheutuvaa heikkoa terveydentilaansa. Katariina hyväksyi tämän ja kertoi Sprengtportenin voivan aloittaa matkansa venäläisten laivojen kyydissä, jotka suuntaisivat Räävelistä ja Kronstadtista Tanskan salmien suuntaan. Hän kirjoitti myös, ettei Sprengtportenin tarvinnut huolehtia vihollisaluksista, sillä Ruotsin avomerilaivasto oli ja pysyisi saarrettuna Viaporin satamaan. Sprengtportenille annettaisiin myös rahaa matkaa varten.³³⁸ Sprengtportenin sivustakatsojan roolista todistaa myös se, ettei muussa lähdeaineistossa näy mitään merkkejä hänen osallistumisestaan rauhanprosessiin keväällä ja kesällä 1790. Hän ei kerro tällaisesta myöskään sodan jälkeen kirjoittamissa muistelmissaan.

Vaikka Venäjä ei osoittanutkaan minkäänlaista myöntyväisyyttä rajajärjestelyihin, ja Katariina uhkaili jopa neuvottelujen katkaisemisella, mikäli ruotsalaiset vaatisivat alueluovutuksia, oli asia silti useasti neuvotteluissa esillä. Armfeltin asiantuntija-apuna oli Haapaniemen kadettikoulun opettaja majuri Samuel Möller, joka oli hyvin perehtynyt Ruotsin ja Venäjän välisen rajan olosuhteisiin.³³⁹ Loviisassa 29. heinäkuuta 1790 päivätyssä kirjeessä Armfelt pyysi Mölleriä saapumaan Värälään ja ottamaan mukaansa kaikki mahdolliset kartat koskien Karjalan ja Savon alueita. Saavuttuaan Värälään Möllerin tuli jäädä odottamaan lisäohjeita.³⁴⁰

Armfelt ja Möller laativat suunnitelman aluevaihdoksista (Projet d'échange), jonka laatimiseen on osallistunut myös Ehrenström. Tämän voi päätellä siitä, että suunnitelmaan

³³⁷ Katariina II:n kirje Igelströmille 5.8.1790. Tolstoi 1887a, 511-512. Kääntänyt: MT. ”Si malgré tout ce que je fais pour accélérer la paix, le roi de Suède se refusera à y accéder, je prends le Ciel à témoin qu’il sera lui seul responsable du nouveau carnage qui va recommencer.”

³³⁸ Katariina II:n kirje G. M. Sprengtportenille 9.8.1790. F. n. 124, RNB.

³³⁹ Donner 1954, 37.

³⁴⁰ Armfeltin kirje Möllerille 29.7.1790, Samuel Möllerin arkisto, KA.

liittyviin dokumentteihin kuuluu hänen kirjoittamansa erillinen ”Remarques”³⁴¹-paperi. Ehrenströmin huomioista käy ilmi, että ruotsalaisilla on ollut neuvotteluissa kartta, johon oli merkitty eri värisin viivoin kyseessä olevat vaihdettavat alueet.³⁴²

Kun ruotsalaiset eivät saaneet venäläisiä myöntymään alueluovutuksiin, yrittivät he aluevaihdoksin muuttaa valtakunnan itärajaa helpommin puolustettavaksi. Aluevaihdosasia katsottiin sen verran tärkeäksi, että Kustaa III oli valmis luopumaan huomattavasti pinta-alaltaan suuremmasta alueesta kuin minkä hän saisi korvauksena venäläisiltä. Suunnitelman mukaan Ruotsi luovuttaisi Venäjälle suuren osan Pohjois-Karjalaa ja joitakin Savon saaria (yhteensä 69 neliömailia) saadakseen strategisesti tärkeän Savonlinnan seudun ja rajan oikaisuja Kymenjakilaaksossa (yhteensä 33 neliömailia).³⁴³ Rajajärjestelykysymyksessä venäläiset vaativat kuitenkin tiukasti, että sen tulisi perustua status quo ante bellumiin³⁴⁴, mutta 5. elokuuta he olivat valmiita antamaan periksi sen verran, että rauhan solmimisen jälkeen asiasta neuvottelisivat tehtävään erikseen valitut lähettiläät.³⁴⁵

Kustaa III oli heinä-elokuussa kirjeitse yhteydessä varakansleri Ostermaniin. Kirjeessään Peippolasta 30. heinäkuuta Kustaa vaati alueluovutuksia ja lupaa päästä välittämään Venäjän ja hänen liittolaisensa Turkin välistä rauhaa. Hän perusteli aluevaatimuksiaan sillä, että Pietarin kaupungin puolustamiseen riittäisivät Pietari Suuren kanssa Uudenkaupungin rauhassa sovitut rajat.³⁴⁶ Osterman vastasi 5. elokuuta päivätyssä kirjeessään, että Pietarin puolustuksen tarpeet olivat ratkaisevasti muuttuneet Pietari Suuren ajoista ja kaupunki tarvitsi puolustustaan varten Turun rauhan rajat. Tämän seikan olivat osoittaneet todeksi kaksi Uudenkaupungin rauhan jälkeistä sotaa. Turkin kysymyksestä Osterman kirjoitti, että rauhanteko turkkilaisten kanssa oli jo lähellä ja heille ehdotettaisiin edullisia rauhanehtoja. Näin ollen kuninkaan välitystehtävä ei olisi tarpeellinen.³⁴⁷

Kustaa taas oli Turkin kysymyksestä sitä mieltä, ettei hän voisi hylätä liittolaisensa intressejä. Tästä kysymyksestä muodostuikin neuvottelujen eräänlainen kulminaatiopiste.

³⁴¹ ”Huomioita”. Kääntänyt: MT.

³⁴² Remarques, Samuel Möllerin arkisto, KA.

³⁴³ Projet d’échange, Samuel Möllerin arkisto, KA. Ks. liite 2.

³⁴⁴ Vallitseva tila ennen sotaa.

³⁴⁵ Ostermanin kirje Igelströmille 5.8.1790. Tolstoi 1887a, 512-514.

³⁴⁶ Kustaa III:n kirje Ostermanille 30.7.1790. F. n. 96, AVPR. Mf NL 177, KA.

³⁴⁷ Kopio Ostermanin kirjeestä Kustaa III:lle 5.8.1790. Tolstoi 1887a, 490-492.

Dramaattisimmat hetket Värälässä koettiin 13. elokuuta.³⁴⁸ Tälle neuvottelupäivälle Kustaa oli laatinut salaiset ohjeet siitä, kuinka Armfeltin tuli menetellä, mikäli Igelström ei suostuisi ruotsalaisten ehdotuksiin. Armfeltin tuli ensin tehdä kaikkensa saadakseen Igelströmin lisäämään rauhansopimukseen artiklan koskien turkkilaisia. Jos Venäjän neuvottelija ei suostuisi ehdotuksiin, tuli Armfeltin keskeyttää neuvottelut ja poistua paikalta. Mikäli tällä ei kuitenkaan olisi vaikutusta, tuli Armfeltin palata takasin neuvottelupaikalle ja pyytää Igelströmiä vielä kirjoittamaan selvitys siitä, mitä Osterman kirjeessään tarkoitti turkkilaisten kohtaloksi. Neuvottelujen lopullista katkeamista tuli ennen kaikkea välttää.³⁴⁹

Tapahtumasta on kerrottu Kustaa III:n selonteossa Värälän rauhasta salaiselle valiokunnalle vuodelta 1792. ”Konferenssi alkoi ja kuuden tunnin väittelyn jälkeen neuvottelut koko laajuudessaan katkesivat ja kaikki aiemmin saavutettu muuttui näin ollen hyödyttömäksi. Valtuutetut lähtivät kukin omiin suuntiinsa. Kenraali Igelström hyppäsi hevosensa selkään ja paroni Armfelt meni vaunuihinsa, joita hän haavoittumisensa johdosta joutui käyttämään. Sitten paroni Armfelt kuitenkin näytellen, että oli unohtanut tiedustella eräästä vangitusta upseeristamme, löysi keinon uudelleen aloittaa keskustelut. He menivät takaisin teltaan ja päättivät tavata vielä kerran uudelleen. Myöskään teltaa ei korjattaisi pois. Kenraali Igelström kirjoitti kirjeen paroni Armfeltille samana päivänä pyytäen kunnia-asianaan, ettei näin tärkeää työtä keskeytettäisi. Paroni Armfelt vastasi tähän minun³⁵⁰ käskyjeni mukaan pyytäen, että seuraavana päivänä tavattaisiin teltassa protokollien kanssa ja aloitettaisiin virallinen konferenssi.”³⁵¹

³⁴⁸ Tegnér 1883b, 380-382.

³⁴⁹ Kustaa III:n salaiset ohjeet Armfeltille 12.8.1790. Kansio I 15, Armfeltien arkisto, KA, mk.

³⁵⁰ Kustaa III.

³⁵¹ Berättelse om freden med Ryssland, till Hemliga utskottet 1792. Tegnér 1892, 164. Kääntänyt: MT. ”Conferencen började, påstod i sex timmar, underhandlingarne till hela sin vidd afbrötos, och alla de föregående blefvo följaktligen fruktlösa. Plenipotentiäirerna åtskildes. General Igelström steg till häst och baron Armfelt intog den chaise, hans blesyrer nödgade honom att bruka; men baron Armfelt, under sken att hafva glömt en efterfrågan om en af våra fångna officerare, fann utväg att åter börja samtalet. Man inträdde åter i tältet och öfverenskom att råkas ännu en gång och att tälten ej skulle borttagas. General Igelström tillskref ett bref till baron Armfelt samma dag med ny anmodan att för en point d’honneur skull ej bryta ett så helsosamt verk, och baron Armfelt, på min befallning, svarade med anmodan att dagen därpå råkas i tälten med protokollet och börja formlig conference.”

5.5. Virallinen konferenssi 14. elokuuta 1790

Neuvottelut Värälässä olivat kaiken kaikkiaan sujuneet kuin ohjattu teatteriesitys.³⁵² Kumpikin osapuoli halusi rauhaa ja asioista oli päästy siinä määrin yhteisymmärrykseen, että 14. elokuuta istuttiin virallisesti neuvottelupöytään. Tämä oli rauhanneuvottelujen ensimmäinen ja viimeinen konferenssi, josta laadittiin myös virallinen protokolla, aivan kuten neuvottelujen alussa oli sovittu.

Rauhansopimusluonnoksista Kustaan oli täytynyt tyytyä siihen, että venäläisten esitys oli otettu nyt allekirjoitettavan sopimuksen pohjaksi. Armfelt oli onnistunut neuvottelemaan kuitenkin joitain myönnytyksiä, kuten sen, että aluejärjestelyasiassa siitä keskustelisivat asiaan erikseen valitut lähettiläät rauhanteon jälkeen. Tämä oli laveasti ilmaistuna rauhansopimuksen 7. pykälässä. Lisäksi Turun ja Uudenkaupungin rauhansopimuksista ei uudessa rauhansopimuksessa mainittu mitään. Tämä merkitsi sitä, ettei Venäjällä olisi enää oikeutta puuttua Ruotsin sisäisiin asioihin. Rauhansopimuksessa ei ollut myöskään mainintaa venäläisten vielä keväällä vaatimasta armahduksesta upseerikapinallisille. ”Turkin” kysymyksessä Kustaan oli kuitenkin tyytyminen Ostermanin lupaamiin edullisiin rauhanehtoihin, sillä hänen rauhanylitysvaatimustaan eikä mitään muutakaan artiklaa koskien turkkilaisia hyväksyty merkittäviksi rauhansopimukseen.³⁵³ Rauha perustui siis venäläisten vaatimaan status quohon, mutta sisälsi myös Ruotsille edullisia piirteitä. Paljon enempään ei Värälässä olisi varmaan voitu päästäkään, sillä tähänkin tulokseen oli Kustaan käytettävä kaikki mahdolliset keinot, joilla Venäjää pystyttäisiin painostamaan. Joka tapauksessa Värälän rauha oli Ruotsille kunniallinen rauha, joka 1700-luvulla solmittiin Venäjän kanssa.

Värälän rauhanneuvottelujen virallinen konferenssi alkoi kello 12 Armfeltin teltassa. Puolen tunnin keskustelujen jälkeen neuvottelijat päättivät, että konferenssista tulisi laatia protokollat. Ruotsalaisten taholta tätä tehtävää hoitaisi kabinettisihteeri Jan Albert Ehrenström ja venäläisten puolelta ulkoasiainkollegion virkamies Philippe de Couder. Kun sihteerit konferenssia varten oli nimetty, vaihtoivat neuvottelijat hallitsijoidensa laatimat valtakirjat osoittaakseen, että molemmilla oli valtuudet käydä neuvotteluja. Tämän jälkeen

³⁵² Paaskoski 2005, 218.

³⁵³ Värälän rauhansopimus 3./14.8.1790. F. n. 96, AVPR. Mf NL 178, KA.

paroni Armfelt avasi konferenssin pitämällä puheen, jossa toivoi rauhansopimuksen syntyvän tämän konferenssin aikana jo aiemmin neuvoteltujen artiklojen pohjalta.³⁵⁴

Aloituseroimuodollisuuksien jälkeen valtuutetut vertailivat rauhansopimusluonnoksiaan ja hioivat artikloiden yksityiskohtia, jotta sopimuksista tulisi täysin samanlaiset. Kun tämä tarkistus oli tehty, oli ainoa este rauhan solmimiselle se, ettei ruotsalaisten sopimusversiota ollut puhtaaksikirjoitettu, vaan se oli vasta pelkkä luonnos. Tämä huolestutti kovasti valtuutettuja, koska heidän molempien tavoitteena oli vielä sinä samaisena päivänä allekirjoittaa sopimus, johon paroni Igelström vielä lisäsi olevansa halukas muutaman tunnin kuluessa lähettämään allekirjoitetun sopimuksen kuriirin mukana hallitsijalleen. Kuninkaallinen sihteeri Ehrenström ehdotti, että valtuutetut järjestäisivät uuden konferenssin iltapäivällä, johon mennessä hän yrittäisi saada ruotsalaisen sopimuskappaleen puhtaaksikirjoitettua. Valtuutetut katsoivat tällaisen käytännön tekevän kuriirin lähettämisen Pietariin vielä samana iltana vaikeaksi tai mahdottomaksi. Armfelt ehdotti tähän, että ajan säästämiseksi Ehrenström voisi puhtaaksikirjoittaa sopimuksen samaisessa konferenssitetlassa. Tämä ehdotus sopi myös venäläiselle valtuutetulle ja puhtaaksikirjoitus saattoi alkaa heti.³⁵⁵

Puhtaaksikirjoituksen aikana kävivät valtuutetut epävirallista keskustelua samaisessa teltassa ilman protokollaa. Kun Ehrenström oli saanut työnsä valmiiksi, tarkistettiin, että sopimusversiot olivat nyt täysin samanlaiset ja yhdenmukaiset, jonka jälkeen niihin lisättiin päiväykset 3./14. elokuuta. Tämän jälkeen valtuutetut allekirjoittivat sopimukset. Kun allekirjoitukset olivat valmiit, piti paroni Igelström rauhantekoa ylistävän puheen.³⁵⁶

Konferenssi päättyi molemminpuolisissa hartaisissa tunnelmissa sen johdosta, että neuvottelut olivat tulleet onnelliseen päätökseen. Valtuutetut olivat mielissään, että juuri heidät oli valittu tähän kunniakkaaseen tehtävään rauhan palauttamiseksi niin heidän hallitsijoidensa kuin kansakuntiensakin välille ja toivoivat lopuksi luojan siunauksen kruunaavan tämän työn. Herrat valtuutetut erosivat kellon ollessa puoli viisi iltapäivällä.³⁵⁷

³⁵⁴ Protocoll. F 616 b, UUB.

³⁵⁵ Protocoll. F 616 b, UUB.

³⁵⁶ Protocoll. F 616 b, UUB.

³⁵⁷ Protocoll. F 616 b, UUB.

6. Lopuksi

Kustaan sodan rauhantekoon johtanut diplomaattinen prosessi on mielenkiintoinen tapahtumasarja, josta ei dramaattisia käännteitä puutu. Kustaa III lähti hakemaan henkilökohtaista kunniaa ja revanssia Venäjältä. Hyökkäyssota yritettiin naamioida Venäjän aloittamaksi, mutta upseereja tällä ei onnistuttu hämäämään. Kuninkaalla ei perustuslain mukaan ollut ilman säätyjen suostumusta oikeutta aloittaa hyökkäyssotaa. Sodalla Kustaa pyrki myös palauttamaan kansansuosionsa. Tämäkin näytti epäonnistuvan sodan alussa, kun suosion sijasta seurauksena olikin upseerien kapina ja näytti jopa siltä, että loputkin kuninkaan suosioista pyyhittäisiin pois. Tällaisessa tilanteessa vain kuukausi voittoisaksi uskotun sodan aloittamisesta käynnistyivät ensimmäiset rauhantunnustelut kuninkaan itsensä käskyllä.

Rauhantunnusteluissa oli aluksi monia eri tahoja ja toimijoita. Kustaa III tavoitteli rauhaan pääsyä suosikkinsa Gustaf Mauritz Armfeltin välityksellä pyrkimällä neuvottelukosketuksiin venäläisten kanssa sotavankienvaihtoneuvotteluja verukkeena käyttäen. Sama veruke toistui lähes poikkeuksetta kaikissa sodan aikana ehdotetuissa neuvottelukosketuksissa sotivien osapuolten välillä. Lopulta varsinaisissa rauhanneuvotteluissa Värälässäkin käytiin virallisesti neuvotteluja vain sotavankien vaihdosta. Armfelt toimi lisäksi todennäköisesti myös kuninkaansa tietämättä rauhantunnusteluasioissa sodan alussa.

Upseerit päättivät kuitenkin ottaa ohjat käsiinsä ja saada aikaan rauhan, jota hallitsija ei vaikuttanut kykenevän tekemään. He toimivat valistusajan kansalaisen näkökulmasta tilanteessa, jossa hallitsija oli rikkonut yhteiskuntasopimuksen aloittamalla perustuslainvastaisen sodan. Liikkalan kirjeenä tunnettu asiakirja lähetettiin ja keisarinna Katariina II:n saatua käsiinsä upseerien toiveen rauhasta päätti hän neuvotella heidän kanssaan, mutta kieltäytyä G. M. Armfeltin tekemistä virallisen hallitsijan rauhantunnusteluista. Tässä vaiheessa kuvaan astuivat myös Göran Magnus Sprengtporten ja suomalainen separatismi. Neuvottelut venäläisten, Sprengtportenin ja upseerikapinallisten välillä eivät kuitenkaan johtaneet tuloksiin. Syntyi kuvainnollisesti kaksi Anjalan liittoa, joista merkittävämpi oli maltillinen ja viime kädessä ehdollisesti kuninkaalle uskollinen ja toinen pienempi piiri, jonka tavoitteet olivat Sprengtportenin suunnitelmien mukaiset.

Tanskan uhan onnistunut torjuminen johti kuitenkin Kustaa III:n kansansuosion kasvuun kaikissa muissa säädyissä paitsi suuressa osassa aatelia. Tanskan uhan torjuivat viime kädessä Englanti ja Preussi, mutta kansalaisten silmissä tämä vaikutti kuninkaan ansiolta. Kun armeija komennettiin syksyllä talvileireihin, sammui myös kapinan liekki. Valtiopäivillä 1789 aateliston vastustuksesta huolimatta Kustaa kasvatti huomattavasti valtaansa ajamalla läpi yhdistys- ja vakuuskirjan. Näin kuninkaan sisäpoliittinen asema vaikutti turvatulta.

Kansainvälinen politiikka oli vaikuttamassa tapahtumien taustalla. Kustaa yritti solmia liittoa Englannin ja Preussin kanssa tässä onnistumatta. Toisaalta ne kuitenkin halusivat välittää Ruotsin ja Venäjän välisen rauhan sitoen sen yhtäaikaiseen rauhantekoon Turkin kanssa. Tällaisesta kuviosta olisi luonnollisesti seurannut niiden suurvaltapolitiittisen arvovallan kasvu. Ainoat todelliset diplomaattiset onnistumiset Ruotsin kannalta kahtena ensimmäisenä sotavuonna olivat Tanskan julistautuminen neutraaliksi ja liittosopimus Turkin kanssa vuoden 1789 lopussa.

Rauhatekoon lopulta johtaneet rauhantunnustelut alkoivat neutraalin Espanjan välittämänä maaliskuuhuhtikuussa 1790. Espanjan Pietarin lähettiläs Galvez lähetti huhtikuussa 1790 kuriirinsa Don Louis del Castillon Kustaa III:n päämajaan Porvooseen. Tätä ennen Katariina II:n sihteerin Bezborodko oli ohjeistanut Ruotsin vastaisella rintamalla palvelevaa venäläistä kenraalia Igelströmiä ja kertonut, että tämä olisi tulevissa rauhanneuvotteluissa Venäjän valtuutettu. Neuvottelut tulisi käymään nopeasti ja ne olisi pidettävä salassa. Ruotsin ja Venäjän ulkopoliittikan johtajat vaihtelisivat kirjeitse rauhannehtoja ja Igelströmin tulisi tämän jälkeen vain allekirjoittaa valmiiksi muokattu sopimus. Venäjä kiirehti rauhantekoa, koska pelkäsi sodan syttymistä Preussin kanssa.

Asiat eivät kuitenkaan edenneet aivan venäläisten suunnitteleman tavalla. Espanjan kuriiri Don Louis del Castillo saapui Kustaa III:n päämajaan Porvooseen rauhannehtojen kanssa, mutta Kustaa päättikin aloittaa sotilaallisen ja diplomaattisen pelin saavuttaakseen edullisemmat rauhannehdot Ruotsille. Hän yritti käyttää hyväkseen Englannin ja Preussin halua välittää rauha Pohjolaan kiristämällä niiltä parempia ehtoja, mikäli ne valittaisiin välittäjiksi. Nämä valtiot olivat jatkuvasti tarjonneet status quo välittämänsä rauhan pohjaksi, koska ne eivät uskoneet Kustaan kykenevän omin avuin pääsemään edes tällaiseen tulokseen. Keisarinnahan oli vaatinut jopa nöyryyttävää anteeksipyyntöä sodan aloittamisesta ja armahdusta upseerikapinallisille — kumpaankaan näistä Kustaa ei halunnut suostua.

Espanjan välittämissä ehdoissa keisarinna ei enää vaatinut näitä ehtoja ja tarjosi rauhaa käytännössä samanlaisilla ehdoilla kuin Englanti ja Preussi. Kustaa ei kuitenkaan halunnut suostua näihinkään ehtoihin, vaan yritti hankkia ensin sotilaallisia voittoja, jotta saisi tukea vaatimuksilleen paremmasta rajalinjasta ja rauhanvälityksestä Turkin sodassa. Lopputuloksena Kustaa III lähti Porvoosta voittaakseen aikaa ja toivoen sotilaallista menestystä sekä Preussin liittymistä sotaan Ruotsin rinnalle. Kuninkaallinen sihteeri Ehrenström jäi huolehtimaan Don Louisista Porvooseen ja kävi tämän kanssa neuvotteluja, joista raportoi kuninkaalleen Kymijoen rintamalle.

Kustaa saapui viimein toukokuun alussa takaisin Porvooseen ja espanjalaiselle laadittiin kohtelias vastauskirje Pietariin vietäväksi. Kustaa kuitenkin vaati venäläisiltä paljon enemmän kuin he olivat valmiita tarjoamaan. Neuvottelutie pyrittiin joka tapauksessa pitämään auki ja odottamaan venäläisten seuraavaa ehdotelmaa. Idea pikaisesta rauhasta kaikessa hiljaisuudessa sopi muuten Kustaalle.

Toukokuun alussa Venäjän neuvotteluvaltuutetuksi valittu kenraali Igelström avasi kirjeenvaihdon G. M. Armfeltin kanssa Savossa. Venäläiset joko olettivat Armfeltin olevan ruotsalaisten valtuutettu tai ajoivat tästä tietoisesti sellaista. Armfeltia ei ollut kuitenkaan ohjeistettu tehtävään ja seurauksena oli hämmästys, kun Igelström muutaman vaihdetun kirjeen jälkeen ehdotti valtakuntien välisten neuvottelujen aloittamista. Armfelt raportoi kirjeestä Kustaalle, joka tämän jälkeen ohjeisti Armfeltia vastaamaan samalla tyylillä kuin kuningas itse oli vastannut espanjalaisten välityksellä venäläisille. Kustaa antoi neuvottelujen Armfeltin ja Igelströmin välillä jatkua.

Kustaan tavoitteena oli kunniallinen rauha, johon sisältyisi rajamuutos ja hänen pääsynsä rauhanvälittäjäksi Turkin ja Venäjän väliseen sotaan. Näihin vaatimuksiin haettiin Venäjän rauhantarjouksesta huolimatta keväällä ja kesällä 1790 pontta sodan avulla. Seurauksena oli ruotsalaisten maa- ja merioffensiivien epäonnistuminen ja G. M. Armfeltin haavoittuminen. Kustaan päätöksellä molemmat Ruotsin laivastot yhdistyivät Viipurinlahdella ja jäivät pian tämän jälkeen Venäjän laivastojen saartamiksi. Kuningas oli loukussa. Hän itse kuitenkin uskoi sijaintinsa edullisuuteen ja rauhanneuvottelujen olevan käynnissä espanjalaisten välityksellä. Kuriiri kuitenkin vain viipyi viipymistään.

Venäjällä käytännön toimista rauhanteon suunnittelussa vastasivat kreivit Bezborodko ja Osterman. Kontaktihenkilönä ruotsalaisiin toimi taas kenraali Igelström Armfeltin välityksellä. Keisarinna oli myös tietoinen asioiden edistymisestä, vaikka puuttuikin käytännön toimiin vähemmän. Aktiivista kirjeenvaihtoa hän kävi Venäjän ulkopolitiikan arkkitehdin Potemkinin kanssa. He keskustelivat kirjeenvaihdossaan myös pohjoisen rintaman asioista. Potemkin kehottikin tuhoamaan Ruotsin laivastot Viipurinlahdella.

Ruotsalaisten todellinen tilanne valkeni viimein Kustallekin, vaikka hän viimeiseen asti uskoi sijaintinsa lähellä Pietaria olevan rauhanneuvotteluille edullinen. Ajatuksia käytettävissä olevista vaihtoehdoista hän vaihtoi kirjeissään kuninkaallisen sihteerinsä Ehrenströmin kanssa. Neuvotteluja venäläisten kanssa yritettiin avata mitä erilaisin keinoin. Loppujen lopuksi ainoaksi kunnialliseksi ratkaisuksi nousi laivastojen ulosmurtautuminen loukusta. Tämä onnistui, mutta avomerilaivasto kärsi suuria tappioita ja voimasuhteet merellä muuttuivat venäläisten yliherruudeksi. Ruotsin avomerilaivasto saarrettiin Viaporiin ja saaristolaivasto pelastautui Ruotsinsalmeen. Kustaa oli valmis solmimaan rauhan jopa samaisella valtakunnanrajalla, joka Ruotsilla oli ollut sodan alkaessa. Armfelt oli kuninkaan ollessa saarrettuna jatkanut kirjeenvaihtoa Igelströmin kanssa. Vaikutti kuitenkin jälleen siltä, ettei Kustaa pystyisi tekemään rauhaa ilman kolmansien osapuolten välitystä, koska Venäjä ei ollut lähes kuukauteen osoittanut varsinaista neuvotteluhaluutta.

Saaristolaivastojen yhteenotto 9. heinäkuuta 1790 päättyi ruotsalaisten merkittävään voittoon ja Kustaa lähti tosissaan hakemaan rauhaa. Hän oletti voiton mahdollistavan kunniallisen rauhan, mutta käski silti Armfeltin kirjeessään Igelströmille kiristämään Venäjää Englannin ja Preussin pääsyllä sotkemaan asioita, mikäli venäläiset eivät suostuisi Kustaan vaatimukseen paremmasta rajalinjasta ja hänen rauhanvälityksestään Turkin sodassa. Toisaalta Kustaa pyrki ja onnistui avaamaan toisenkin kanavan rauhankeskusteluille suoraan Pietarin hallinnon kanssa ottamalla sotavanki Möllerin avulla kirjeitse yhteyttä kreivi Ostermaniin. Kirjoitettua viestiä tarkemmin oli Möller ohjeistettu suullisesti.

Venäjällä oli sekä sotaa että rauhaa kannattavia tahoja. Rauhaa kannattava puoli vaikuttaisi olleen suurempi, koska siihen kuuluivat Pietarin ulkopoliittinen johto (Katariina II, Bezborodko ja Osterman) ja rauhanasioista vastuussa olevat kenraalit Saltikov ja Igelström. Sotaa kannattavaa tahoja edusti Venäjän saaristolaivaston komentaja Nassau-Siegenin prinssi,

mutta lähdeaineistosta ei käy selville, oliko sodan kannattajina muitakin merkittäviä henkilöitä. Kustaa vaikutti oletettavan, että heitä olisi enemmänkin.

Nassaun prinssi viivytti Haminaan lähetettyä Mölleriä ja kirjeen toimittaminen Ostermanille viivästyi. Tämä sai Kustaan epäilemään Venäjän rauhanhalua entisestään. Tässä vaiheessa Turkkikin vaikutti olevan Kustaalle vain pelinappula muiden joukossa, vaikka hän retoriikassaan painotti usein liittosuhteen tärkeyttä. Ohjeissaan Möllerille Kustaa oli nimittäin valmis lupaamaan korvauksia liittolaisensa kustannuksella venäläisille, mikäli hänen esittämiinsä rauhanehtoihin muuten suostuttaisiin.

Armfeltin ja Kustaan välistä kirjeenvaihtoa seurattaessa vaikuttaa usein siltä, että Kustaalla oli suurisuuntaiset haaveet ja omat mahdollisuutensa yliarvioivat tavoitteet. Armfeltin kirjeitä Kustaalle ja Igelströmille seurattaessa voi havaita taas sen, että Armfelt vaikuttaisi enemmän realistilta, joka muunteli Kustaan Igelströmille käskemiä ehtoja ja retoriikkaa pehmeämpään suuntaan. Tämä näyttäisi Venäjän silmissä avanneen mahdollisuuksia neuvottelukosketukselle ja rauhalle.

Igelströmin ja Armfeltin välinen kirjeenvaihto ei ollut myöskään missään vaiheessa oma erillinen ilmiönsä, vaan Armfelt raportoi kirjeenvaihdon edistymisestä säännöllisesti Kustaalle, joka ohjeisti Armfeltia. Venäjän puolella tärkein taustavaikuttaja tähän kirjeenvaihtoon taas oli kreivi Bezborodko. Todennäköisesti hän on neuvotellut jatkuvasti asioista myös muun hallituksen kanssa, mutta sekä Igelströmiltä saapuva että hänelle lähtevä posti kulki Bezborodkon kautta lukuunottamatta joitakin Katariina II:n suoria kirjeitä Igelströmille Värälän neuvottelujen aikaan.

Ruotsinsalmen toisen meritaistelun jälkeen tilanne rauhanasioissa oli jossain määrin epäselvä. Armfelt lähetti rauhanomaisen kirjeen kenraali Igelströmille ehdottaen epäsuorasti rauhan palauttamista ja pyytäen tätä ehdottamaan, kuinka asiassa toimittaisiin. Venäläiset eivät vaikuttaneet olevan kuitenkaan enää täysin vakuuttuneita tästä neuvottelutiestä, mutta kenraali Saltikov suositteli Bezborodkolle palaamista uudelleen siihen rauhanväylään, joka oli jo avattu Armfeltin ja Igelströmin välille. Sodassa oli tapahtunut dramaattisia käännteitä, mutta heinäkuun loppupuolella 1790 venäläisten ehdotuksen mukaan rauhankeskusteluissa palattiin siihen toimintamalliin, jota he olivat tarjonneet Espanjan välityksellä jo huhtikuussa 1790. Ainoa poikkeus oli itse asiassa se, ettei Espanja ollut enää kuviossa selkeästi mukana.

Rauhanehdotkaan eivät olleet juuri muuttuneet. Venäjä tarjosi edelleen status quoa ja Ruotsi vaati rajamuutosta ja välittäjän roolia Turkin sotaan.

Venäjä halusi solmia erillisrauhansa Ruotsin kanssa ilman Englannin ja Preussin sotkeutumista asiaan. Tämä oli Kustaankin intresseissä, koska hän oli pettynyt liittoutuneiden, erityisesti Preussin, tyhjiin lupauksiin ja ulkopoliittikkaan, jonka tavoitteena vaikutti olevan vain Ruotsista saatava mahdollisimman suuri hyöty ilman vastapalveluksia. Kustaa kuitenkin käytti Englannin ja Preussin rauhanvälityshalua hyväkseen liittokaavailuissaan, jotta pystyisi kiristämään Venäjältä paremmat rauhanehdot kahdenvälisiin neuvotteluihinsa venäläisten kanssa. Hän antoi tälle asialle suuren painoarvon ja joutui myös painostamaan ministereitään Tukholmassa liittosopimuksen tekoon. He vaikuttivat pelkäävän, että Kustaa käyttäisi sopimusta vain jatkaakseen sotaa. Toisaalta sopimus toimisi myös turvatakuina, mikäli rauhanteosta Venäjän kanssa ei tulisikaan mitään.

Rauhanneuvottelujen mahdollinen aloittaminen oli edelleen hyvin häilyvä ilmiö heinäkuun lopulla ja varsinkin Ostermanin vastauksen viipyminen sai Kustaan pohtimaan uusia hyökkäyksiä ja sodan jatkoa. Kun Igelström otti esille ajatuksen hänen ja Armfeltin tapaamisesta kirjeessään 22. heinäkuuta, oli Kustaalla ennen kaikkea intresseissä se, että tapaamisessa olisi helpompi suullisesti esittää Ruotsin vaatimukset ja katsoa Venäjän valtuutetun reaktiota niihin. Hän ei edelleenkään ollut valmis rauhaan ilman rajamuutosta. Kustaan vaatimuksien läpiviemiseksi pitäisi painostaa liittoutuneilta sellainen sopimus, että Venäjä saataisiin myöntymään rauhanehtoihin. Toisena vaihtoehtona hänen mielellään liikkui neuvottelujen edistäminen ruotsalaisille edulliseen suuntaan muutamilla menestyksekkäillä sotaoperaatioilla neuvottelujen aikana. Jälleen sama kuvio oli toistumassa kuin huhtikuussa Espanjan rauhanvälityksen aikaan.

Tapaamispaikan valinta ei ollut helppo tehtävä. Diplomaattisten kunniakäsitusten mukaan Armfelt ei voinut mennä tapaamaan Igelströmiä Kymijoen itäpuolelle, ja sama ongelma oli Igelströmin suhteen saapumisessa Ruotsin puolelle. Mikäli toinen heistä ylittäisi Kymijoen, vaikuttaisi se rauhan etsimiseltä vihollisen puolelta ja saisi kyseisen osapuolen vaikuttamaan sodan häviäjältä. Tältä kumpikaan osapuoli ei nimenomaan halunnut näyttää. Venäjällä oli sotilaallinen yliote edelleen Ruotsinsalmen toisesta meritaistelusta huolimatta. Ruotsin avomerilaivaston kärsimät tappiot Viipurinlahdella oli hyvinkin ratkaiseva tekijä, sillä

Ruotsin saaristolaivastokaan ei kyennyt enää yksinään suuriin sotilaallisiin operaatioihin ilman avomerilaivaston tarjoamaa suojaa.

Kansainvälispoliittinen tilanne oli Ruotsin puolella ja varsinkin pelko sodan syttymisestä Preussia vastaan sai Venäjän käyttäytymään tasaveroiselta pohjalta Ruotsin suhteen. Venäjä ei myöskään halunnut Preussin ja Englannin pääsevän välittämään rauhaa, sillä Katariina ei halunnut niiden saavan mitään hyötyä rauhanteoista Ruotsin ja Turkin kanssa. Tämä olisi tiennyt myös Venäjän mahdin heikentymistä suhteessa niihin. Venäjälle riittäisi siis ikäänkuin tasapeli Ruotsin kanssa, mutta Kustaa halusi edelleen esiintyä voittajana tai ainakin halusi saada status quoa paremmat edut.

Armfelt pyysi Kustaan ohjeiden mukaan Igelströmiä ehdottamaan tapaamispaikkaa, mutta rajasi nuo mahdollisuudet Kymijoen ranta-alueisiin Anjalaan, Immeljoelle, Värälään tai Keltikseen saakka. Igelström ehdotti tämän jälkeen tapaamista Värälän ja Kouvolan seudulla. Ensimmäisessä tapaamisessa sovittiin varsinaisten neuvottelujen aloittamisesta, mutta virallisesti käsiteltäisiin vain sotavankien vaihtoa ja virallinen konferenssi pidettäisiin vasta, kunhan kaikista artikloista olisi päästy yksimielisyyteen. Tämä ensimmäinen tapaaminen toteutettiin diplomaattiselta kannalta tasa-arvoisella alueella rintamalinjojen välissä, eikenenkään-maalla, Värälän kentällä Ruotsin puolella Kymijokea. Virallisesti alue kuului Ruotsiin, mutta sillä hetkellä sen voitiin katsoa olevan neutraali, koska venäläiset pitivät hallussaan Kymijoen yli johtavaa siltaa ja tuo rintamalinja kulki täten virallisesta valtakuntien välisestä rajasta katsottuna Ruotsin puolella.

Ulospäin annettiin ymmärtää, että tapaamisessa käsiteltiin vain sotavankien vaihtoa, koska neuvotteluja haluttiin käydä salassa, jotta Englanti ja Preussi eivät saisi vihiä niistä. Tämä oli nimenomaan Venäjän vaatimus, sillä Kustalle oli itse asiassa edullista, että neuvotteluista tihkuisi tietoja Tukholmaan. Tällä tavalla hän saisi kiristettyä Englantia ja Preussia, joiden kanssa päästyä sopimukseen voisi Kustaa taas kiristää Venäjää myöntymään Ruotsille edullisempiin rauhanehtoihin. Osittain tästä syystä Igelström on tuossa ensimmäisessä tapaamisessa ehdottanut Armfeltille neuvottelujen aloittamisesta Valkealassa, koska Värälässä tuntui olevan Englannin ja Preussin vakoojia. Armfelt lienee kysynytkin tätä Kustaalta, mutta lopputuloksena hän terveyteensä vedoten pyysi, että neuvotteluja jatkettaisiin rintamalinjojen välissä Värälässä. Neuvottelujen käyminen Valkealassa olisi

ollut diplomaattisesti katsottuna etu Venäjälle, koska näin ollen Armfelt olisi ollut etsimässä rauhaa Venäjän puolelta.

Värälän kenttä oli itse asiassa edullisin paikka, jonne ruotsalaiset kykenivät sotilaallisen tilanteen huomioon ottaen ehdottamaan neuvotteluja pidettäviksi. Tämä tarjosi sen edun, että neuvottelijaosapuolet olivat diplomaattisesti katsoen tasaveroisella alueella ja koska neuvottelupaikkaa ei siirretty, saattoivat Englannin ja Preussin vakoojat lähettää tietoja helpommin Tukholmaan aivan kuten Kustaa oli suunnitellutkin. Vaikuttaa myös siltä, että tähän lopputulokseen pääsemiseksi Armfeltin terveydentilaa käytettiin ovelasti hyväksi neuvottelupaikkaa valittaessa, sillä mikäli venäläisten ehdotukset eivät vaikuttaneet hyviltä, saattoivat Kustaa ja Armfelt torjua ne vetoamalla Armfeltille aiheutuviin rasituksiin.

Kenraali Sprengtporten ei päässyt sekaantumaan rauhanprosessiin keväällä ja kesällä 1790, sillä haavoituttuaan Porrassalmen taistelussa kesällä 1789 oli tämä ensinnäkin liian heikossa kunnossa palvelemaan rintamalla vuotta 1790. Käytetyssä lähdeaineistossa ei myöskään ole mitään merkkejä siitä, että hän jollain tavalla olisi ollut vaikuttamassa edes rauhanasioiden taustalla vuonna 1790. Tilannetta kuvastaa hyvin se, että Sprengtporten anoi Värälän rauhanneuvottelujen alla Katariina II:lta ulkomaanmatkaa, jotta voisi hoidattaa heikkoa terveydentilaansa. Katariina myöntyi tähän, mutta ei kirjeessään paljastanut Sprengtportenille mitään parhaillaan käynnissä olevista rauhanneuvotteluista.

Lopputuloksena Värälän kentällä käytiin neuvotteluja ”sotavankien vaihdosta” dramaattisissa tunnelmissa 2.-13. elokuuta 1790. Asioista päästiin riittävästi sopuun ja 14. elokuuta istuttiin virallisesti neuvottelupöytään, pidettiin konferenssi protokolliseen ja allekirjoitettiin sopimus. Kaiken diplomaattisen kädenväännön jälkeen siitä tuli Venäjän rauhanehtojes mukainen status quo -rauha, johon Kustaa ja Armfelt onnistuivat neuvottelemaan joitakin Ruotsille edullisia piirteitä.

Jatkotutkimuksia ajatellen Värälän rauhan ympärille kietoutunut diplomaattinen peli on varsin hedelmällinen. Perinteisen poliittisen historian näkökulmasta kysymyksiä olisivat esimerkiksi: Kuinka diplomaattinen kuvio kehittyi Värälän rauhanteon jälkeen? Millä tavoin Värälässä avoimiksi jääneistä kysymyksistä neuvoteltiin jatkossa? Avoimeksi jäivät varsinkin aluekysymykset, joista rauhanteon jälkeen keskusteltiin diplomaattisella tasolla rauhansopimuksen 7. pykälän mukaisessa hengessä. Ruotsin ulkopoliittinen tilanne oli

muutenkin avoin ja sillä oli ratkaistavanaan kysymykset liittoutumisesta ja raha-avustuksista. Myös itse neuvottelut Värälässä ansaitsisivat tarkempaa tarkastelua, sillä paremman kuvan muodostaminen niistäkin olisi mahdollista.

Toisaalta vertailu siitä, millä tavoin rauhantunnustelut ja -neuvottelut venäläisten ja ruotsalaisten välillä erosivat venäläisten ja turkkilaisten Kustaan sodan aikana ja sen jälkeen käymistä neuvotteluista, voisivat tuoda kiintoisan näkökulman siihen, oliko Venäjän käytännöissä eroja suhteissaan eurooppalaisen/kristityn ja itämaisen/islamilaisten valtion välillä. Tällä tavoin voitaisiin tutkia diplomatian historiaa myös toiseuden käsitteen avulla. Värälän rauhantekeä olisi mielenkiintoista verrata myös muihin Euroopassa 1700-luvulla tehtyihin rauhoihin ja selvittää niiden yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia.

Mahdollisuutena olisi myös ottaa kulttuurihistoriallinen näkökulma ja tutkia Värälän rauhanteon avulla 1700-luvun lopun poliittista kulttuuria ja diplomatiakulttuuria. Monipuolisemmilla menetelmillä, muun muassa retorista analyysiä tai diskurssianalyysiä käyttämällä, voisi saada mielenkiintoisia tuloksia ja tutkia esimerkiksi aikakauden poliittista retoriikkaa.

Lyhenneluettelo

AVPR = Arhiv Vnešnei Politiki Rossii, Moskova.

Ed. hr. No. = Jedinitsa hranenija Nomer.

F = Fond.

F. n. = Fond nomer.

HT = Historisk Tidskrift.

HTF = Historisk Tidskrift för Finland.

KA = Kansallisarkisto, Helsinki.

mf = mikrofilmi.

MID = ministerstvo inostrannyh del.

mk = mikrokortti.

RGADA = Rossijski gosudarstvennyi arhiv drevnih aktov, Moskova.

RGB = Rossijskaja Gosudarstvennaja Biblioteka, Moskova.

RGIA = Rossijski gosudarstvennyi istoritšeski arhiv, Pietari.

RGVIA = Rossijski gosudarstvennyi voenno-istoritšeski arhiv, Moskova.

RNB = Rossijskaja Natsionalnaja Biblioteka, Pietari.

UUB = Uppsala universitetsbibliotek, Upsala.

Vol. = Volym.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Upsalan yliopiston kirjasto (Uppsala universitetsbibliotek, UUB), Upsala

Gustavianska samlingen

Vol. 19. Qv. Bref från utländska ministrar, diplomater, militairer under kriget 1788-1790 till konungen och andre. (mf 1:246, KA)

Vol. 24. Qv. Bref från svenska mån till konungen

Ehrenström, J. A. (mf 1:248, KA)

Vol. 34. Qv. Bref fr. D. V. Öfverstekammarjunkaren och General Majoren Friherre Gustaf Mauritz Armfelt 1785-1792 (mf 1:251 ja 1:252, KA)

Handlingar i svensk politisk historia efter 1696

F 616 b. Berättelse & Protocoll

Venäjän ulkopoliitiikan arkisto (Arhiv Vnešnei Politiki Rossii MID, AVPR), Moskova

F. n. 96. Snošenija Rossii so Švetsiei 1720-1790 (mf NL 177 ja 178, KA)

Venäjän Kansalliskirjasto (Rossijskaja Natsionalnaja Biblioteka, RNB), Pietari

Otdel rukopisei

F. n. 124. Sobranie: Vaksel P. L.

Ed. hr. No. 254. Jekaterina II

Pisma general-majory Sprengportenu

F. n. 732. Sprengporten G. M.

Ed. hr. No. 3. Mémoires du comte Sprengporten. "Mémoires sur les troubles de la Finlande depuis le commencement de la guerre l'an 1788 jusqu'à la paix de Värälä 1790. 2 partie.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Armfeltien arkisto

G. M. Armfeltin kirjekokoelma

Kansio I 15: Lettres de Gustave III à G. M. d'Armfelt (mk VAY 1128-1130)

Kansio I 15a: Brev till konung Gustav III av Friherre G. M. Armfelt. Avskrifter efter originalen å Uppsala universitetsbibliotek (mk VAY 1131-1134)

Kansio I 17: G. M. Armfelt H. U. Armfeltille (mf PR 5)

Otto Furuhjelmin kokoelma

Asiakirjajäljennöksiä 1788-1790, kotelo 6

Samuel Möllerin arkisto

Samuel Möllerille tulleet kirjeet

Armfelt, Gustaf Mauritz

Konseptit ja muistiiinpanot

Projet d'Echange

Remarques

Suomen Historiallinen Seura ry:n arkisto

Fotostaatit (RNB)

VI:11 Sprengtporten, Göran Magnus

Memoires sur Les Derniers Troubles de la Finlande Depuis le Commencement de la Guerre 1788 jusque à la paix de Värälä 1790

Painetut lähteet

Andersson, Gustaf 1860. Konung Gustaf III:s bref till Riks-Drotsen Grefve Carl Axel Wachtmeister och Ulric Gustaf Franc, Örebo.

Bartenev, Pjotr 1879. Arhiv knjazja Vorontsova. Kniga trinadtsataja, Bumagi grafov Aleksandra i semena romanovitzei Vorontsovyh, Pisma knjazja Bezborodki (1776-1799). 1879, Moskva.

Björnstjerna, Magnus 1844. Mémoires posthumes du feld-maréchal, comte de Stedingk, tome premier, Paris.

Cederberg, A. R. 1931a. Anjalan liiton historialliset lähteet, Liitteet, Helsinki.

Ehrenström, Johan Albert 1882. Statsrådet Johan Albrekt Ehrenströms efterlemnade historiska anteckningar. Utgifna S. J. Boëthius. Förra delen, Uppsala.

Grot Ja. K. 1885. Bumag imperatritsy Jekateriny II, hranjaštšihjsja v gosudarstvennom arhive ministerstva inostrannyh del, Sbornik imperatorskago russkago istoričeskago obštšestva, tom 42, Sankt-Peterburg.

Hrapovitski A. V. 1901. Dnevnik A. V. Hrapovitskago s 18 Janvarja 1782 po 17 Sentjabrja 1793 goda. (julkaissut: Nikolai Barsukov), Moskva.

Jägerhorn, G. H. 2004 (1791). Beskrifning öfver 1788. 1789. och 1790 Årens Campagnie I Savolax. Teoksessa: G. H. Jägerhorn, I fält för Gustaf III, Beskrivning över kampanjen i Savolax 1788-1790 (toim. Petra ja Pertti Hakala), Jyväskylä.

Lopatin, V. C. 1997. Jekaterina II i G. A. Potemkin, litšnaja perepiska 1767-1791. Moskva.

Ordin, Kesar. 1889a. Pokorenie Finlandii, tom 1, Prilozhenija, Sankt-Peterburg.

Proschwitz von, Gunnar 1992. Gustaf III, Mannen bakom myten, Ett självporträtt i brevform presenterat av Gunnar von Proschwitz, Lund.

Silfverstolpe, Carl 1880. Utdrag ur sekreteraren hos kejsarinnan Katarina II, sedermera verkliga geheimerådet, A. V. Chrapovitskijs dagbok 1787-1792, Stockholm.

Tegnér, Elof 1883a. Historiska handlingar osa 12:3, Konung Gustaf III:s bref till friherre G. M. Armfelt, Stockholm.

Tegnér, Elof 1892. Från Tredje Gustafs Dagar, anteckningar och minnen af E. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt, del 1. Elis Schröderheims skrifter till Gustaf III:s historia, Lund.

Tolstoi, Dmitri 1887a. Verelski mirnyi dogovor s Švetsieju 3-go Avgusta 1790 goda s priloženijami pisem Jekaterini Vtoroi, Gustava III, grafa Bezborodki, grafa Ostermana, barona Igelstroma i zapisok Erenstroma. Russki arhiv 1887:12 (s. 489-520), Moskva.

Elektroniset aineistot

Venäjän Valtionkirjasto (Rossijskaja Gosudarstvennaja Biblioteka, RGB), Moskova
Elektronnyi resurs

Sekste, Janis Arturovitš 2004a. Russko-Švedskaja voina 1788-1790 gg.: Iz istorii vnešnei politiki Rossii. Dissertatsija.
(<http://diss.rsl.ru/diss/05/0183/050183004.pdf>)

Internet aineistot

Entsiklopedišeski slovar Brogkausa i Efrona:

<http://gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedic-dictionary/042/42965.htm>

(luettu 13.2.2008)

<http://gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedic-dictionary/042/42967.htm>

(luettu 13.2.2008)

Kimmo Katajalan kirja-arvostelu Agricolassa: Pyykinpesua ruotsalaisittain (Ramel, Stig: Yrjö Maunu Sprengtporten. Maanpetturi ja patriootti, Keuruu 2005), 27.12.2005.

<http://agricola.utu.fi/nyt/arvos/arvostelut.php?arvostelu=951> (luettu 8.2.2008)

Kirjallisuus

Alanen, Aulis 1964. Suomen historia kustavilaisella ajalla, Porvoo.

Anderson, Matthew 1979. Historians and Eighteenth-Century Europe 1715-1789, Oxford.

Artéus, Gunnar 1992a. Gustaf III:s ryska krig, Västervik.

Artéus, Gunnar 1992b. Gustav III:s militära ledarskap. Teoksessa: Gustav III:s ryska krig (toim. Artéus, Gunnar), Västervik.

Black, Jeremy 1994. British foreign policy in an age of revolutions, 1783-1793, Cambridge.

Black, Jeremy 2002. European International Relations 1648-1815, China.

Blomstedt, Yrjö 1963. Johan Albrecht Ehrenström, kustavilainen ja kaupungin rakentaja, Helsinki.

Blomstedt, Yrjö 1986. Kustavilainen aika, Suomen historia 4, Espoo.

Blomstedt, Yrjö 1998. Anjalan liitto – ihanteita ja propagandaa. Teoksessa: Kahden kruunun alla, Kymijoki rajana 1743-1811 (toim. Oksanen, Eeva-Liisa), Helsinki.

Boberg, Stig 1967. Kunlig krigspropaganda, Göteborg.

Bonsdorf, Carl von 1930. Gustaf Mauritz Armfelt: Levnadsskildring, del 1, Helsingfors.

Bonsdorff, Carl von 1936. Huru man firade slaget vid Svensksund och freden i Värälä, Bidrag till Sveaborgs historia III, Helsingfors.

Borodkin, Mihail 1912. Istorija Finljandii, vremja Jekateriny II i Pavla I, Sankt-Peterburg.

Brikner A. 1869. Voina Rossii s Švetsiei v 1788-1790 godah, Sankt-Peterburg.

Brikner A. 1885. Istorija Ekateriny Vtoroi, Sankt-Peterburg.

Carlsson, Signe 1944. Sverige och Stor Britannien 1787-1790, Lund.

Cederberg, A. R. 1931b. Anjalan liiton historialliset lähteet, lähdekriittillinen tutkielma, Helsinki.

Dixon, Simon 2001. Catherine the Great, Malaysia.

Donner, Harry 1954. Till frågan om en gränsreglering i Värälä, HTF 1954 (s. 36-42), Helsingfors.

Ericson, Lars 1992. Kriget till lands 1788-1790. Teoksessa: Gustav III:s ryska krig (toim. Artéus, Gunnar), Västervik.

Ericson, Lars & Hårdstedt, Martin & Iko, Per & Sjöblom, Ingvar & Åselius, Gunnar 2003. Svenska slagfält, Värnamo.

Ericson, Lars 2004. Georg Henrik Jägerhorn – en deltagare i och iakttagare av Gustaf III:s ryska krig. Teoksessa: G. H. Jägerhorn, I fält för Gustaf III, Beskrivning över kampanjen i Savolax 1788-1790 (toim. Petra ja Pertti Hakala), Jyväskylä.

Glete, Jan 1992. Kriget till sjöss 1788-1790. Teoksessa: Gustav III:s ryska krig (toim. Artéus, Gunnar), Västervik.

Grigorovitš, Nikolai 1879. Kantsler knjaz Alaksander Andrejevitš Bezborodko v svjazi s sobytijami ego vremeni, tom 1, Sbornik imperatorskago russkago istoritšeskago obštšestva, tom 26, Sankt Peterburg.

Grigorovitš, Nikolai 1881. Kantsler knjaz Alaksander Andrejevitš Bezborodko v svjazi s sobytijami ego vremeni, tom 2, Sbornik imperatorskago russkago istoritšeskago obštšestva, tom 29, Sankt Peterburg.

Grigorovitš, Nikolai 1882. Freden vid Värälä, från ryskan af E. Hildebrand, HT (s. 295-320), Stockholm.

Hennings, Beth 1957. Gustav III, En Biografi, Stockholm.

Jägerskiöld, Olof 1957. Den svenska utrikespolitikens historia II:2 1721-1792, Stockholm.

Jägerskiöld, Stig 1990. Ruotsinsalmi, Kustaa III:n meritaistelut 1788-1790, Keuruu.

Keskinen, Tuomas 1983. Haavekuvani, Yrjö Sprengtportenin elämä 1740-1819, Keuruu.

Knapas, Rainer 1997. Fredstemplet på krigsteatern: Värälä 1790, HTF 82:3 (s. 451-474), Helsingfors.

Kuusi, Sakari 1971. Yrjö Maunu Sprengtporten, Jyväskylä.

Laidinen, A. P. 1974. K otsenke Anjalskoi konfederatsii v russkoi dorevoljutsionnoi i zarubežnoi istoričeskoj literature. Teoksessa: Voprosy istorii jevropeskogo severa (toim. Käiväräinen I. I.), Petrozavodsk.

Lönnroth, Erik 1986. Den stora rollen. Kung Gustaf III spelad av honom själv, Stockholm.

Lönnroth, Erik 1998. Kustaa III:n tie Anjalaan. Teoksessa: Kahden kruunun alla, Kymijoki rajana 1743-1811 (toim. Oksanen, Eeva-Liisa), Helsinki.

Madariaga de, Isabel 1981. Russia in the age of Catherine the great, New Haven.

Nenonen, Kaisu-Maija & Teerijoki, Ilkka 1998. Historian suursanakirja, Juva.

Nikunlassi, Ahti 2002. Johdatus venäjän kieleen ja sen tutkimukseen, Helsinki.

Nilsson, Nils-Göran 1992. Den gustavianska armén. Teoksessa: Gustav III:s ryska krig (toim. Artéus, Gunnar), Västervik.

Oksanen, Eeva-Liisa 1998. Kahden kruunun alla, Kymijoki rajana 1743-1811, Helsinki.

Ordin, Kesar 1887. Sprengtporten, geroi Finljandii. Otšerk ego žizni po ego bumagam, Russkij arhiv 4, Moskva.

Ordin, Kesar 1888. Vyborgskaja pobeda i Rotšensalmski pogrom, Žurnal ministerstva narodnago prosvetššenija, Sankt-Peterburg.

Ordin, Kesar 1889b. Pokorenie Finlandii, tom 1, Sankt-Peterburg.

Paaskoski, Jyrki 1998. Kustaa III Pyhtäällä, Genos 4/1998, Helsinki.

Paaskoski, Jyrki 2005. Ruotsi menettää Suomen. Teoksessa: Itärajan vartijat 4, 1700-luku (Mickwitz, Joachim – Paaskoski, Jyrki), Keuruu.

Palmberg, H. 1947. Värälä 1788-1790. Lehtisiä Kymenlaakson historiasta, Kouvola.

Ramel, Stig 2001. Kustaa Mauri Armfelt 1757-1814 (suom. Pastinen, Ilkka), Keuruu.

Ramel, Stig 2005. Yrjö Maunu Sprengtporten. Maanpetturi ja patriootti (suom. Kuuranne, Iiro) Keuruu.

Ranta, Raimo 1985. Kaakkois-Suomi kiistana rauhanneuvotteluissa 1718-21 ja 1743. Teoksessa: Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran toimitteita 7, Helsinki.

Ranta, Raimo 1998. Värälän rauha. Teoksessa: Kahden kruunun alla, Kymijoki rajana 1743-1811 (toim. Oksanen, Eeva-Liisa), Helsinki.

Renvall, Pentti 1965. Nykyajan historiantutkimus, Porvoo.

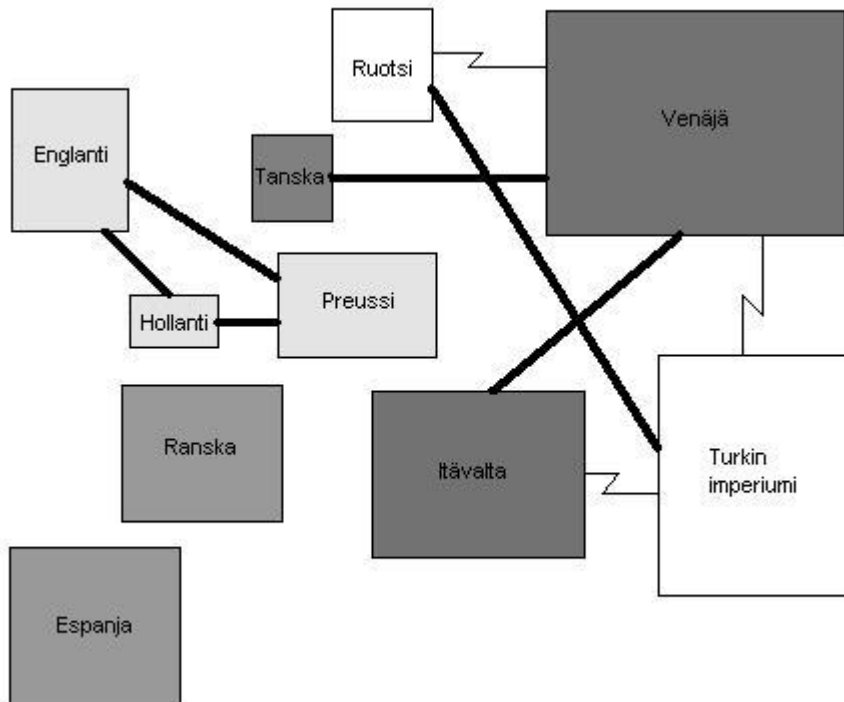
Roginski, Vadim 1998. Sprengtporten venäläisin silmin. Teoksessa: Kahden kruunun alla, Kymijoki rajana 1743-1811 (toim. Oksanen, Eeva-Liisa), Helsinki.

Rystad, Göran 1992. Varför krig? Något om bakgrund och "orsaker" till Gustav III:s ryska krig. Teoksessa: Gustav III:s ryska krig (toim. Artéus, Gunnar), Västervik.

Sekste, Janis 2004b. Russko-Švedskaja voina 1788-1790 gg.: Iz istorii vnešnei politiki Rossii, Avtoreferat, Sankt-Peterburg.

Tegnér, Elof 1883b. Gustaf Mauritz Armfelt: Studier ur Armfelts efterlämnade papper samt andra handskriftna och trycta källor: del I, Armfelt och Gustaf III, Stockholm.

Tolstoi, Dmitri 1887b. Verelski mirnyi dogovor s Švetsieju 3-go Avgusta 1790 goda. (Po dokumentam iz arhiva grafa Igelstroma), Russki Arhiv 1887:12, Moskva.

Liite 1.**Euroopan liittosuhteet vuonna 1789**

Ruotsi: sodassa Venäjää vastaan, liitto Turkin kanssa ratifioitiin 25.12.1789.

Venäjä: sodassa Turkia ja Ruotsia vastaan, liitossa Itävallan ja Tanskan kanssa.

Turkin imperiumi: liitossa Ruotsin kanssa, sodassa Venäjää ja Itävaltaa vastaan.

Itävalta: liitossa Venäjän kanssa ja sodassa Turkia vastaan, Itävallan alankomaissa oli meneillään vallankumous, joka sitoi keisarikunnan voimavaroja.

Tanska: liitossa Venäjän kanssa, Englannin ja Preussin pakottamana julistautui 9.7.1789 neutraaliksi Ruotsin ja Venäjän välisessä sodassa.

Englanti: liitossa Preussin ja Hollannin kanssa.

Preussi: liitossa Englannin ja Hollannin kanssa.

Hollanti: liitossa Englannin ja Preussin kanssa.

Espanja: neutraali.

Ranska: Ruotsin perinteinen liittolainen vuoteen 1788, maassa puhkesi vallankumous vuonna 1789, jonka seurauksena oli ulkopoliittisesti lamaantuneessa tilassa.

Liite 2.**Projet d'échange**

Le Roi sede à S.M. L'Imperatrice

1:o la partie de la Carelie, qui est contennue entre l'ancienne frontière du coté de l'est, et du coté de l'ouest les eaux Jöngrij., Sarij., la riviere qui coule de la à Pjelij. jusqu' à Kejerjoki. Cette derniere riviere avec Viexajoki et Viexaj. ou elle est coupée par l'ancienne frontiere. Cette partie contient une etendue de 66 lieux quarées.

2:o Des Isles de Savol:

Kitulansalo (a) avec la moitié de detroit de Pumala (Pumala sund) en convenant expressement, qu'on ne construira de part et d'autre, ni fort, ni batterie ni retranchement d'aucun des cotés du rivage, et qu'on detruira les fortifications qui y ont été elevée pendant la guerre. Toute la partie de Haukansalo (b) qui jusqu'ici a appartenue à la Svède. Viljakansalo (c) avec la moitié du passage de ces isles du coté du nord et d'ouest cedées est de l'etendue 3 lieux qr.

Ainsi toute l'etendue des parties cedes fait ensemble 69 lieux qr.

L'Imperatrice cede au Roi contre cette acquisition

1:o Le chateau et la ville de Nyslott, dans l'etat où ils se trouve actuellement, avec tout le terrain à l'entour du coté de l'ouest de celui du nord et de nordest jusqu'à l'ancienne frontière, avec une nouvelle demarcation, qui du coté de sud doit etre tirée depuis Ruvionnjemi udd jusqu'à Pungasalmi. Le terrain contient 9 lieux qr.

2:o Le terrain qui est contennue entre l'ancienne frontière du coté de l'ouest, et qui commence à l'endroit où les eaux du lac de Valkjala se jettent dans la riviere de Kymene, qui va de la par Vuolij et Joulavesi à Naulasalmi, suit l'ancienne frontière du coté du nord et de nord-ouest depuis Naulasalmi jusqu'à Patasalo à Kernakoski, de Kernakoski à Kjesäläkoski,

suisant de Kjesäläkoski les eaux jusqu'à Kuckaskoski, et de la en ligne droite par dessus le grande chemin jusqu'au village de Salmis où il rencontre les eaux qui vont entre Vilmanstr. et Valkjala, et puis suisante le long de ces eaux, jusqu'à la riviere de Kymmene. Cette contrée contient une etendue de 20 lieux qr.

3:o Le terrain qui est contennu entre la branche de la riviere de Kyminéni, qui se jette à la mer par Högfors, et celle, qui a fait l'ancienne frontière avec toutes les isles, qui jusqu'à une distance d'une demi lieu sont située dans le golfe de Finlande vis-à-vis cette partie. Ce terrain à une etandue de 4 lieux qr.

Ainsi le total de ce qui est cede à la Svede par cet arrangement monte à 33 lieux qr. Ce qui est cede par la Svede à la Russie va à 69 lieux qr.